

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

Yurt İçi Fuar Desteği

Nihai Değerlendirme Raporu - Özet

Ağustos 2020

Değerlendiriciler:

Abdullah AVCI (Yazar)

Kazim GENÇ (Editör)

Ferhat ÇAKIR

Rapor Tarihi: 20 Ağustos 2020

Rapor No: 2020/04

T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
Bilgi Yönetimi ve Karar Destek Dairesi Başkanlığı
İzleme, Değerlendirme ve Analiz Müdürlüğü

Hacı Bayram Mah. İstanbul Cad. No: 32 06050 Ulus / Altındağ / ANKARA

izlemedegerlendirme@kosgeb.gov.tr

Tel: 0 312 595 28 00

Faks: 0 312 368 07 15

Tüm hakları KOSGEB'e aittir. Bu yayındaki bilgiler ancak kaynak gösterilmek suretiyle kullanılabilir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ	ii
TABLolar LİSTESİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
KUTULAR LİSTESİ	v
A. YÖNETİCİ ÖZETİ	1
B. GİRİŞ	7
1. Amaç ve Kapsam	7
2. Fuarçılık Sektörü ve Yurt İçi Fuarlara Yönelik Destekler	9
3. Desteğe İlişkin Bilgiler	32
a. Genel Destek Programı-Yurt İçi Fuar Desteği	36
b. İşletme Geliştirme Destek Programı	47
c. Tanımlayıcı İstatistikler	49
ç. Literatür Tarama Sonuçları	67
4. Desteğin Uygulama Döneminde Ülkedeki Makroekonomik Durum	70
C. DEĞERLENDİRMEİNİN YÖNTEMİ	77
1. Değerlendirme Kriterleri ve Değerlendirme Soruları	77
2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemlerine İlişkin Bilgiler	78
3. Kısıt ve Varsayımlar	81
Ç. DEĞERLENDİRME BULGULARI	84
1. Doküman İncelemesine ve Literatür Taramasına İlişkin Bulgular	84
2. Veri Analizine İlişkin Bulgular	86
a. KOSGEB İdari Kayıtlarından Temin Edilen Verilerin Analizi	86
b. Diğer Kamu Kurum ve Kuruluş İdari Kayıtlarından Temin Edilen Verilerin Analizi	91
c. Anket Uygulaması Sonucu Ulaşılan Bilgilerin Analizi	97
ç. Görüşme Sonucu Ulaşılan Bilgilerin Analizi	129
3. İyi Uygulama Örnekleri	130
4. Değerlendirme Sorularına Verilen Cevaplar	131
D. SONUÇ VE ÖNERİLER	141
1. Sonuçlar	141
2. Çıkarılan Dersler ve Öneriler	147
EKLER	148
KAYNAKÇA	149

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATSO	: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası
AUMA	: Alman Fuar Endüstrisi Birliği
Başkanlık	: KOSGEB İdaresi Başkanlığı
Bknz.	: Bakınız
BMWi	: Alman Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı
BKMYBS	: Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi
BYKDDB	: Bilgi Yönetimi ve Karar Destek Dairesi Başkanlığı
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GEIE	: Fuarların Global Ekonomik Etkileri Raporu
İEF	: İzmir Enternasyonal Fuarı
İZTO	: İzmir Ticaret Odası
KBS	: KOBİ Bilgi Sistemi
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSB	: Tasarımdan Sorumlu Birim
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKPATENT	: Türk Patent ve Marka Kurumu
UFI	: Küresel Fuar Endüstrisi Birliği
WMEV	: Fuar Alanları Dünya Haritası
YİİF	: Yurt İçi İhtisas Fuarı
YİUIF	: Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı
Yİ-ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
YKDS	: Yönetim Karar Destek Sistemi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1 - Fuarların Türlerine ve Niteliklerine Göre Dağılımı.....	15
Tablo 2 - Yıllara Göre Fuarların Gelişimi.....	20
Tablo 3 - Yurt İçi İhtisas Fuarlarına İlişkin Veriler.....	21
Tablo 4 - Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarına İlişkin Veriler.....	22
Tablo 5 - Yurt İçi Fuarların Ürün ve Hizmet Gruplarına Göre Dağılımı.....	22
Tablo 6 - Yurt İçi Fuarların İllere Göre Dağılımı.....	24
Tablo 7 - 2010-2018 Döneminde Türkiye’de Fuar Düzenlenmeyen İller.....	26
Tablo 8 - Ticaret Bakanlığı Yurt İçi Fuar Desteği Özet Tablosu.....	30
Tablo 9 - Ticaret Bakanlığı Tarafından Destek Kapsamına Alınan Yurt İçi Fuar Bilgileri.....	30
Tablo 10 - İZTO Yurt İçi Fuar Desteği Özet Tablosu.....	31
Tablo 11 - Genel Destek Programı Destek Üst Limitleri ve Oranları.....	35
Tablo 12 - Program ve Uygulama Esasları Revizyonları.....	38
Tablo 13 - Genel Destek Programı Gerçekleşmeleri.....	46
Tablo 14 - İşletme Geliştirme Destek Programı Destek Üst Limitleri ve Oranları.....	48
Tablo 15 - Destek Başvurularına İlişkin Bilgiler.....	49
Tablo 16 - Fuar Türü Bazında Destek Gerçekleşmeleri.....	50
Tablo 17 - Destek Gerçekleşmelerinin Yıl Bazlı Dağılımı.....	50
Tablo 18 - Yararlanılan Fuar Desteği Sayısı.....	51
Tablo 19 - Destekten Yararlanılan Fuar Türü Sayısı.....	53
Tablo 20 - İşletme Ölçeği Bazında Destek Gerçekleşmeleri.....	53
Tablo 21 - İşletme Ölçeği Bazında Katılım Sağlanan Fuar Türleri.....	54
Tablo 22 - Desteklenen İşletmelerin Genel Destek Programından Yararlanma Sayısı.....	55
Tablo 23 - Destek Gerçekleşmelerinin İl Bazlı Dağılımı.....	55
Tablo 24 - Destek Kullanım Oranları.....	57
Tablo 25 - Destek Gerçekleşmelerinin Coğrafi Bölge Bazlı Dağılımı.....	58
Tablo 26 - Destek Gerçekleşmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	59
Tablo 27 - Yıllara Göre Destek Kapsamına Alınan Fuar Bilgileri.....	60
Tablo 28 - Destek Kapsamına Alınan Fuarlara İlişkin Gerçekleşmeler.....	61
Tablo 29 - İşletme Başına Azami Destek Alanına Göre Destek Kapsamına Alınan Fuarlar.....	61
Tablo 30 - Alan Kullanım Durumuna Göre Fuar Bilgileri.....	62
Tablo 31 - Destek Kapsamına Alınan Fuar Bilgileri.....	63
Tablo 32 - Destek Kapsamına Alınan Fuarların İl Bazlı Dağılımı.....	63
Tablo 33 - Destek Kapsamına Alınan Fuarların Organizatör Kuruluşlara Göre Dağılımı.....	65
Tablo 34 - Belli Başlı Fuar Organizatör Grupları.....	66
Tablo 35 - Fuar Organizatör Gruplarına Göre Destek Kapsamına Alınan Fuarlar.....	67
Tablo 36 - Fuarların Etkilerine Yönelik Yükseköğretim Tez Çalışmaları.....	68
Tablo 37 - Fuarlara Yönelik Diğer Makaleler.....	69
Tablo 38 - Dünyadaki Fuar Alanı Sayısı ve Toplam Alan Büyüklüğü.....	76
Tablo 39 - Ölçeklerine Göre Desteklenen İşletmeler.....	88
Tablo 40 - İşletme Bazlı Ölçek Değişimi.....	89
Tablo 41 - Desteklenen İşletmelerin Ölçek Değişimleri.....	90
Tablo 42 - Desteklenen İşletmelerin Net Satış Hasılatı Değişimleri.....	90
Tablo 43 - Desteklenen İşletmelerin Çalışan Sayısı Değişimleri.....	91

Tablo 44 - Desteklenen İşletmelerin Faal/Terk Durumu	92
Tablo 45 - Destek Sonrası Dönemlerde İhracat Yapan İşletme Bilgileri - Ticaret Bakanlığı.....	92
Tablo 46 - Eşleştirme Amacıyla Kurulan Modeldeki Değişkenler	94
Tablo 47 - Kurulan Probit Modele İlişkin Analiz Sonuçları	95
Tablo 48 - Desteğin Dönemler İtibarıyla Etkisi.....	96
Tablo 49 - Anket Gönderimine İlişkin İstatistikler	97
Tablo 50 - Kuruluş Yılına Göre Ankete Katılan İşletmeler	98
Tablo 51 - Ankete Katılan İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı	99
Tablo 52 - Desteklenen ve Ankete Katılan İşletmelerin Coğrafi Bölge Bazında Dağılımı.....	99
Tablo 53 - Desteklenen ve Ankete Katılan İşletmelerin İl Bazında Dağılımı	100
Tablo 54 - Anketi Dolduran Kişinin İşletmedeki Görevine Göre Dağılımı.....	101
Tablo 55 - Ankete Katılan İşletmelerin Destek Öncesi Fuar Katılım Durumları.....	102
Tablo 56 - İşletmelerin Destek Öncesi Düzenli Olarak Fuar Katılım Durumu.....	103
Tablo 57 - İşletmelerin Destek Aldığı Fuarlara Düzenli Katılım Durumu	103
Tablo 58 - İşletmelerin Destek Sonrası Fuar Katılım Durumu	104
Tablo 59 - İşletmelerin Destek Aldıkları Fuar Daha Sonra Katılmama Sebepleri	104
Tablo 60 - İşletmelerin Destek Öncesi Yurt Dışı Satış Durumu	105
Tablo 61 - Destek Kapsamında Katılım Sağlanan Fuarların Yurt Dışı Satışlara Katkısı	106
Tablo 62 - Yurt Dışı Satış Durumuna Göre Fuarların Yurt Dışı Satışlara Katkısı	106
Tablo 63 - İşletmelerin Destekten Yararlanma Amacı.....	107
Tablo 64 - Yurt İçi Fuar Desteğine İlişkin Genel Memnuniyet Durumu	107
Tablo 65 - Katılım Sağlanan Fuarın İşletmenin Beklentisini Karşılama Durumu	108
Tablo 66 - Yurt İçi Fuar Desteğinin Katkısallık Düzeyi.....	108
Tablo 67 - Katkısallık Düzeyinin Sektörlere Göre Dağılımı	109
Tablo 68 - Katkısallık Düzeyinin Bölgelere Göre Dağılımı	110
Tablo 69 - Katkısallık Düzeyinin Destek Öncesi İhracat Durumuna Göre Dağılımı.....	110
Tablo 70 - Katkısallık Düzeyinin Katılım Sağlanan Fuar Türüne Göre Dağılımı.....	111
Tablo 71 - Önermelere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	112
Tablo 72 - Bölge ile Desteğe İlişkin Genel Memnuniyet İlişkisi (Birleştirilmiş Çapraz Tablo)	114
Tablo 73 - Mülakatlara İlişkin İstatistikler	130
Tablo 74 - KOBİ'lerin Girişimler İçerisindeki Payı	136
Tablo 75 - KOBİ'lerin Toplam Ciro İçerisindeki Payı	137

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 - Desteklenen İşletmelere İlişkin Bölgesel Yoğunluk Haritası	58
Şekil 2 - Veri Toplama Yöntemleri	78

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 - Fuarların Türlerine ve Niteliklerine Göre Dağılımı	16
Grafik 2 - Destek Gerçekleşmeleri - Tutar	45
Grafik 3 - Destek Gerçekleşmeleri - İşletme Sayısı	45
Grafik 4 - Genel Destek Programı Kapsamında Desteklenen İşletmelerin Dağılımı	47
Grafik 5 - Yıllara Göre Destekten Yararlanan İşletme Sayısı/Destek Tutarı	51
Grafik 6 - Bazı Temel Göstergelerle KOBİ'lerin Ekonomi İçerisindeki Payı	74
Grafik 7 - Temel Ekonomik Göstergelerin Ana Sektör Grupları Bazında Dağılımı	74
Grafik 8 - Büyüklük Grubuna Göre Temel Göstergeler	75
Grafik 9 - Bölgeye Göre Fuarın Beklentiyi Karşılama Düzeyi	115
Grafik 10 - Bölgelere Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi	116
Grafik 11 - Bölgeye Göre Desteğin Rekabet Gücüne Etkisi	117
Grafik 12 - Bölgeye Göre Desteğin Yurt İçi İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi	117
Grafik 13 - Bölgeye Göre Desteğin Yurt Dışı İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi	118
Grafik 14 - Bölgeye Göre Destekleme Kararının Açıklanma Süresinden Memnuniyet Seviyesi ..	119
Grafik 15 - Bölgeye Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi ..	119
Grafik 16 - Bölgeye Göre Destekleme Ödeme Süresinden Memnuniyet Seviyesi	120
Grafik 17 - Bölgeye Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi ..	121
Grafik 18 - Bölgeye Göre Geri Bildirimlerin Dikkate Alınmasından Memnuniyet Seviyesi	121
Grafik 19 - Ana Sektör Gruplarına Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi	122
Grafik 20 - Ana Sektör Gruplarına Göre Desteğin Satışlara Etkisi	123
Grafik 21 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Teknik Bilgi ve Kapasiteye Etkisi	123
Grafik 22 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Yurt İçi İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi	124
Grafik 23 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Yurt Dışı İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi	124
Grafik 24 - Yıllara Göre Genel Memnuniyet Seviyesi	126
Grafik 25 - Yıllara Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi	126
Grafik 26 - Yıllara Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi	128
Grafik 27 - Yıllara Göre Geri Bildirimlerin Dikkate Alınmasından Memnuniyet Seviyesi	128
Grafik 28 - Yıllara Göre KOSGEB Personelinin Bilgi Seviyesinden Memnuniyet Seviyesi	129
Grafik 29 - KOBİ'lerin Toplam Girişimler ve Ciro İçerisindeki Payı	138

KUTULAR LİSTESİ

Kutu 1 - ALBELLO Mobilya	131
Kutu 2 - MARMAKSAN Makine	131

A. YÖNETİCİ ÖZETİ

Ürün ve hizmetlerin, teknolojik gelişmelerin, bilgi ve yeniliklerin tanıtımı, pazarlanması, işbirliği ve iş bağlantılarının oluşturulması ve geliştirilmesi için gerçekleştirilen bir tanıtım etkinliği olarak tanımlanabilen fuarlar günümüzde giderek önemi artan ve daha yaygın kullanılan bir pazarlama iletişimi aracı haline gelmiştir. Küresel Fuar Endüstrisi Birliği tarafından 2019 yılında yayımlanmış olan ‘Fuarların Global Ekonomik Etkileri’ başlıklı rapora göre 2018’de düzenlenen fuarlar ile dünya ekonomisinde 325 milyar Dolarlık satış hacmi ve 3,2 milyon istihdam oluşturulmuştur.

Diğer taraftan fuarlar, katılmak isteyen işletmeler açısından zahmetli bir süreç ve masraflı bir etkinliktir. Bir fuar katılımının maliyeti, o fuar için harcanan emek, zaman ve paranın toplamından oluşmaktadır. İşletmelerin büyük kısmı ve özellikle KOBİ’ler için bu üç faktör arasında eksikliği en fazla hissedilen ise paradır. Yani fuar katılımının önündeki KOBİ’ler açısından en büyük problem finansmandır. KOBİ’ler için ortalama 4-5 gün sürecek bir fuar organizasyonunun işletmeye maliyeti 10 binlerce TL’yi bulabilmektedir. Bu kapsamda çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan fuar destekleri işletmelerin fuara katılımlarını teşvik etmekte ve onları ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkarmaktadır.

İşletmelerin fuar katılımları, KOSGEB tarafından 1990’lı yılların başından itibaren çeşitli yöntemlerle desteklenmiş ve zaman içerisinde çeşitli ad ve yöntemlerle buna yönelik destekler sunulmaya devam edilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise 15 farklı destekten oluşan Genel Destek Programı kapsamında Yurt İçi Fuar Desteği’ne yer verilmiştir. Söz konusu program 2010-2018 yılları arasında uygulanmış, 26 Kasım 2018 itibarıyla yürürlükten kaldırılmış ve program süreci başlayan işletmelerin destek süreci ise devam etmektedir. Ayrıca Yurt İçi Fuar Desteği’nin uygulanmasına İşletme Geliştirme Destek Programı kapsamında devam edilmektedir.

KOSGEB bünyesinde destek programlarına yönelik bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmasını müteakip uygulama süreci sona eren destek programlarına yönelik değerlendirme çalışmaları yürütülmesine başlanmış olup Genel Destek Programı - Yurt İçi Fuar Desteği de bu kapsamda ilk grupta değerlendirilen desteklerden birisi olmuştur.

Desteğe yönelik yürütülen değerlendirme çalışmasına 2019 yılı Mayıs ayında başlanmış, çeşitli kesintilerle devam eden çalışmalar 2020 yılı Temmuz ayı içerisinde sona ermiş ve bu değerlendirme raporu hazırlanmıştır. Raporun hazırlık sürecinde KOSGEB İdaresi kayıtları, diğer kamu kurumlarından alınan kayıtlar, yurt içi ve yurt dışını kapsayacak şekilde gerçekleştirilen literatür

araştırmasıyla elde edilen veriler ve saha araştırması kapsamında anket ve görüşme yöntemleri aracılığıyla desteğe paydaş tüm taraflardan elde edilen veriler bir arada kullanılmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteğinin de içerisinde yer aldığı Genel Destek Programı ile *“ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında, küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek”* amaçlanmıştır. 2010-2018 döneminde, 2.691 farklı fuar destek kapsamına alınmış olup bu fuarlara katılım sağlayan yaklaşık 30 bin işletmenin, 100 binin üzerinde fuara katılımına yönelik olarak 358 milyon TL destek sağlanmıştır. İşletme başına düşen destek tutarı 12.023 TL’dir. İşletmelerin %5,8’i ise destekten 3 dönem boyunca yararlanarak desteği kesintisiz bir biçimde kullanmıştır. Destek, KOSGEB’in en fazla talep gören ürünlerinden biri olmuş ve işletmelerin satışlarını artırmasında önemli bir rol oynamıştır.

Destek kapsamında sağlanan destek tutarının %75’inden fazlasının yurt içi uluslararası ihtisas fuarlarına, %25’e yakınının ise yurt içi ihtisas fuarlarına katılan işletmeler tarafından kullanıldığı, İzmir Enternasyonal Fuarına katılan işletmelere verilen desteğin toplam destek tutarı içerisindeki payının ise yaklaşık %1 olduğu görülmüştür. Destekten faydalanan işletmelerin %56’sının imalat, %27’sinin ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmüştür.

2012 yılında ülke genelinde düzenlenen fuarların yaklaşık %70’i destek kapsamına alınırken, 2016 yılında ilk defa düzenlenen fuarların destek kapsamına alınmasıyla, söz konusu oran yıllar itibarıyla artarak 2018 yılında %85’e çıkmıştır. Ayrıca 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından destek kapsamına alınan fuarların yaklaşık 3’te 1’inin 2 fuar organizatör grup tarafından düzenlendiği görülmüştür.

Desteklenen işletmelerin coğrafi bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; Ardahan hariç bütün illerde destekten faydalanan en az bir işletme olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte destekten faydalanan işletmelerin bölgesel dağılımında ilk sırayı Marmara’nın aldığı (%50), bu bölgeyi İç Anadolu ve Ege Bölgesinin takip ettiği tespit edilmiştir (sırasıyla %17 ve %12). Doğu Anadolu ise %2,5 ile en düşük payı alan bölge olmuştur. Desteğin 1 il hariç diğer bütün illerde kullanılmış olmasında KOSGEB’in yaygın hizmet ağının önemli bir payı olduğu değerlendirilmekte olup bu durum ayrıca desteğin geniş ülke coğrafyasının tamamına hitap ettiğini göstermektedir.

Yürütülen değerlendirme çalışması kapsamında desteklenen işletmelerin destek öncesi ve sonrası durumları KOSGEB, Ticaret Bakanlığı, SGK ve GİB kayıtları kullanılarak karşılaştırılmıştır. Buna göre destek kapsamında katıldığı fuar sonrası işletmelerin;

- Yaklaşık %17'sinin ölçeğinin büyüdüğü, %82'sinin net satış hasılatının arttığı, %70'inin ise istihdamının arttığı,
- Yaklaşık %78'inin yurt içi satışlarının, %65'inin faaliyet karının ve %59'unun ihracatının arttığı

görülmüştür. Ayrıca katılım sağladığı fuar öncesi ihracatı bulunmayan işletmelerin %31'inin fuar katılımı sonrası ihracata başladığı ve bu işletmelerin destek yılı ve desteği takip eden 2 yıl içerisinde yaklaşık 2,3 milyar Dolar ihracat yaptıkları görülmüştür.

İşletmelerde gözlenen olumlu değişimlerin ne kadarının destekten kaynaklandığını tahmin edebilmek amacıyla bir kontrol grubu oluşturulmuş ve desteklenen işletmeler ile desteklenmeyen işletmelerin destek öncesi ve sonrası durumları seçili göstergeler üzerinden karşılaştırılmıştır. Buna göre; net satış hasılatı, yurt içi satışlar ve ihracat bakımından destekten yararlanan işletmelerin yararlanmayanlara göre destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki üç yıl boyunca daha yüksek performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Desteğin işleyişine ilişkin işletme ve paydaş görüşlerini daha detaylı olarak alabilmek için yürütülen saha araştırmasının ilk aşaması kapsamında destekten faydalanan işletmelerin katılım sağladığı bir anket çalışması yürütülmüş ve 1.113 işletmeden gelen cevaplar analiz edilmiştir. Bu kapsamda fuarların işletme beklentilerini karşılama düzeyinin yaklaşık %88 olduğu ve işletmelerin destekten memnuniyet düzeylerinin ise %92 olduğu görülmüştür. Ayrıca işletmelerin %60'ı katılım sağlanan fuarların yurt dışı satışlara katkısı olduğunu belirtmiştir. Yine işletmelerin %19'u destek olmasaydı fuara katılmayacağını belirtmiştir. Desteğin işletmelere doğrudan katkısını gösterir bu oran dışında, bazı işletmeler açısından da kısmi katkı sağlama durumu söz konusudur. Buna göre ankete katılan işletmelerin %55'i destek olmasaydı fuar katılımını erteleyeceklerini veya fuara daha az m² ile katılacaklarını belirtmiş ve katkısallık oranı toplam %74 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Saha araştırmasının ikinci aşamasında ise desteğin tasarım ve uygulama aşamalarında görev alan KOSGEB personeli, destekten faydalanan işletmeler ve fuar organizatör kuruluşlarının yanı sıra Ticaret Bakanlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi paydaşlar ile toplam 27 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ile desteğe taraf tüm kesimlerin destek hakkındaki tecrübeleri,

düşünceleri ve fikirleri hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu görüşmelerde paydaşlar tarafından; özellikle mikro ve küçük ölçekli işletmeler açısından desteğin teşvik edici ve cesaretlendirici bir işlev üstlendiği; küçük illerde düzenlenen fuarların, düzenledikleri illerin ekonomileri için büyük önem taşıdığı ve bölgesel düzeyde pek çok sektörde ekonomik aktiviteye sebep olduğu; desteğin işletmeler, fuarcılık sektörü ve dolayısıyla ülke ekonomisi için önemli katkılar sunduğu belirtilerek desteğin varlığından duyulan memnuniyet vurgulanmıştır.

Destek, hazırlandığı dönemin ihtiyaçları gözetilerek, işletmelerin fuar katılımlarını teşvik etmek hedefiyle uygulamaya alınmış, uygulandığı uzun süreç boyunca değişen ihtiyaçlara uyum sağlanabilmesi ve uygulamada yaşanan aksaklıkların giderilebilmesi için birçok kez değişikliğe uğramıştır. Uzun uygulama döneminin sonunda desteğin hedefi bakımından değerlendirme yapıldığında; işletmelere satışlarını artırmaları, ihracata başlamaları ve ihracatlarını artırmaları bakımından katkı sağlandığı görülmüş olup desteğin gerek hedef kitle gerekse de diğer paydaşlar nezdinde memnuniyet oluşturduğu tespit edilmiştir.

Yurt İçi Fuar Desteği Alan

Müdahale Grubu

Genel Destek Programına 2010 – 2018
döneminde başvuruda bulunan KOBİ'lerden
bu destekten yararlananlar

Yurt İçi Fuar Desteği Almayan

Kontrol Grubu

Genel Destek Programına 2010 – 2018
döneminde başvuruda bulunan KOBİ'lerden
Genel Destek Programının diğer
desteklerinden yararlananlar

Destek Öncesi ile Destekten 1 Yıl Sonraki Ortalamalar Arasındaki Fark

Net Satış Hasılatı

3 Milyon TL

Net Satış Hasılatı

2 Milyon TL

Destek Öncesi ile Destekten 1 Yıl Sonraki Ortalamalar Arasındaki Fark

Yurt İçi Satışlar

2,2 Milyon TL

Yurt İçi Satışlar

1,4 Milyon TL

Destek Öncesi ile Destekten 1 Yıl Sonraki Ortalamalar Arasındaki Fark

İhracat

125 Bin USD

İhracat

-24 Bin USD

B. GİRİŞ

Bu rapor; Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Destek Programları Yönetmeliği'nin 9 uncu maddesinin ilk fıkrası ile Destek Programı İzleme ve Değerlendirme Yönergesi hükümleri kapsamında ve Başkanlık Makamınının 29.03.2019 tarihli ve 3512 sayılı OLUR'u ile yürürlüğe giren ve 01.04.2019 tarihli ve 3567 sayılı yazı ile duyurusu yapılan 2019 Yılı Değerlendirme Takvimi gereğince Bilgi Yönetimi ve Karar Destek Dairesi Başkanlığı (BYKDDDB) tarafından politika yapıcıların karar verme süreçlerine katkı sağlaması amacıyla hazırlanmıştır.

KOSGEB bünyesinde destek programlarına yönelik izleme ve değerlendirme sisteminin kurulmasına ve bu sistem kapsamında buna benzer değerlendirme raporları hazırlanabilmesine imkân sağladıkları için başta KOSGEB yönetimine olmak üzere, çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübelerini çalışmayı yürüten değerlendiricilerle paylaşarak sürece katkı sağlayan KOSGEB personeline ve deneyimlerini paylaşan işletmelerimize teşekkür ederiz.

Raporun bu bölümde öncelikli olarak yürütülen çalışmanın amacı ve kapsamına yer verilmiştir. Devamında ise desteğin ana konusu olan fuarlar hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla fuarcılık sektörü ve sektöre ilişkin destekler incelenmiştir. Sonrasında KOSGEB tarafından işletmelere sunulan Genel Destek Programı-Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin genel bilgiler, revizyonlar ve tanımlayıcı istatistikler ortaya koyulmuştur. Son olarak ise desteğin uygulama döneminde ülkedeki makroekonomik duruma yer verilmiştir.

1. Amaç ve Kapsam

Değerlendirme çalışmaları ile kit kamu kaynaklarının uygulanan programlar kapsamında ekonomik, etkin ve verimli kullanıp kullanılmadığı araştırılır. Bu sayede elde edilecek bilgiler doğrultusunda; uygulanan desteğin sonuçlarını ortaya koyabilmek, karar alma süreçlerini besleyerek benzer destekleri gelecekte daha sağlıklı bir şekilde yönetebilmek mümkün hale gelir.

Destek başvuru süreci sona eren Genel Destek Programı kapsamındaki 15 destekten birisi olan Yurt İçi Fuar Desteği ile işletmelerin fuarlara katılmaları teşvik edilmiştir. Destek, 2010-2018 döneminde uygulanan ve işletmeler tarafından en fazla rağbet gören desteklerden birisi olmuştur. Desteğe yönelik yürütülen değerlendirme çalışması kapsamında sahadan ve idari kayıtlardan

toplanan veriler bir arada yorumlanmış; tasarımcılar, uygulayıcılar, işletmeler, fuar organizatör kuruluşları ve diğer paydaşların görüşleri de çalışmaya yansıtılmıştır.

Değerlendirme çalışmasıyla elde edilen bulgu ve sonuçların karar alma süreçlerini desteklemesi ve böylece 2018 yılı itibarıyla Genel Destek Programı-Yurt İçi Fuar Desteğinin yerine uygulamaya alınan İşletme Geliştirme Destek Programı-Yurt İçi Fuar Desteğinde yapılması muhtemel iyileştirmelere katkı sağlanması beklenmektedir.

Değerlendirme çalışması, BYKDDDB, İzleme Değerlendirme ve Analiz Müdürlüğünde görevli KOBİ Uzmanları Abdullah AVCI ve Ferhat ÇAKIR ile Müdür Kazim GENÇ tarafından yürütülmüştür. 2019 yılı Mayıs ayı içerisinde fiilen başlanan çalışma, çeşitli kesintilerle devam ederek 2020 yılı Temmuz ayında tamamlanmıştır. Belirlenen plan çerçevesinde aşağıdaki faaliyetler yürütülmüştür:

- Programın uygulandığı döneme ilişkin makro politika dokümanlarının incelenmesi,
- Programın mevzuatının incelenmesi,
- Literatür çalışması kapsamında benzer destek programlarının, yurt içi ve yurt dışı değerlendirme raporlarının incelenmesi,
- Çalışmanın nicel araştırma kısmında kullanılacak verilerin belirlenmesi, verilerin talep edilmesi, gelen verilerin temizlenip analize hazır hale getirilmesi,
- Elde edilen verilerle ön analizlerin yapılarak ilk bulguların elde edilmesi,
- Etki kriteri kapsamında analizlere başlanması,
- Saha araştırmasının planlanması, veri toplama araçları ve örneklemin belirlenmesi ve ilgili formların tasarlanması,
- Saha araştırmasına yönelik çalışmaların içeriği ile ilgili olarak TSB ile istişarede bulunulması,
- Saha araştırmasının uygulanması,
- Saha araştırmasından elde edilen verilerin analizi,
- Mantıksal model kapsamında belirlenen göstergelerin gerçekleşme durumlarının incelenmesi,
- Tüm analiz ve araştırmalardan elde edilen bilgilerin birlikte değerlendirilerek bulgu, sonuç ve önerilerin ortaya koyulması.

2. Fuarçılık Sektörü ve Yurt İçi Fuarlara Yönelik Destekler

Bu bölümde öncelikle fuar kavramı irdelenmiş, fuar türleri ve nitelikleri hakkında bilgi verilmiş, fuarların; katılımcılar, ziyaretçiler ve ülke ekonomisi açısından makroekonomik ve sosyal boyutu incelenmiş, dünyada ve ülkemizde fuarcılık sektörünün genel bir haritası çıkarılmış, son olarak da yurt içi fuarlara yönelik destekler ortaya koyulmuştur. Böylece değerlendirme aşamasına geçmeden önce değerlendirilecek desteğe konu fuarlar ile ilgili genel bir bakış açısı kazanılması hedeflenmiştir.

Bu bölümde yer alan istatistiki verilerin her biri için kaynak gösterilmiş olmakla beraber, veriler ağırlıklı olarak TOBB tarafından yayınlanan rapor, istatistik ve listelerden alınmıştır. Bununla birlikte bu verilerin yeterince sağlıklı olmadığına ilişkin bir tespiti Rekabet Kurumu tarafından 2019 Mart ayında yayınlanan Fuarçılık Sektör İncelemesi Raporu'nun 5.3.5. No.lu "*Kamuya Açık Sektörel Bilgilerin Yetersiz ve Sağlıksız Olması*" başlığında yer verilmiştir (Rekabet Kurumu, 2019).

a. Fuarlar

Günümüz dünyasının yaşadığı hızlı küreselleşme süreci ve bununla beraber gelen teknolojik gelişim süreci farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların iletişimini artırmaktadır. İnternet başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelerin de etkisi ile fuarcılık faaliyetlerinin ilk adımları olarak nitelendirebileceğimiz evrensel sergi, panayır vb. kavramlar hızla değişmeye başlamış, bu olgular; yerlerini profesyonel fuarcılık faaliyetlerine sahne olan ticaret merkezlerine bırakmışlardır (Akçura, 2009).

İletişim ve haberleşmedeki bu gelişim sayesinde uluslararası ticaret ve bu alanda yer alan girişimler artmış, ülkeler arasındaki ticari sınırlar ve engeller azalmaya ve ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Bu durumun beraberinde ortaya çıkan gelişmeler işletmelere büyük fırsatlar sunmuştur. İşletmelerin bu fırsatları değerlendirmesinin, ürettiği ürün ve hizmetleri sergilemesinin en iyi yollarından biri ise fuarlardır. İşletmeler bu fırsatlardan yararlanmak ve kendi ürün ve hizmetlerini daha etkin bir biçimde sunabilmek amacıyla fuarları etkin bir yol olarak tercih etmektedirler (Acartürk, 2013).

Fuarlar ve fuarcılık sektörünün gelişimi benzer sektörlerdeki birçok işletmeyi bir araya getiren, işletmelerin mevcut müşterileri ile buluşmasının yanında yeni müşteriler edinmesini sağlayan, satışlarını arttırmaya yönelik ürün ve hizmet sergilemesini yapabildikleri, kendilerini daha iyi tanıtmaya, imajlarını ve marka algılarını müşterileri gözünde iyileştirmeye yarayan, aynı sektördeki rakip işletmeleri daha iyi gözlemleyebilmesine ve onlarla ilgili bilgi sahibi olmasına olanak tanıyan,

bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de fuarcılık sektörü gelişmekte ve ekonomik kalkınmaya destek veren güçlenen bir sektör haline gelmektedir. Sektörün gelişimi, gerek fuar alanı kapasitelerinin artması gerekse de düzenlenen fuar sayısı ile fuar düzenlenen sektörlerin sayısının artmasından anlaşılabilir (Acartürk, 2013).

Günümüzde fuarcılık faaliyetleri mega bir sektör halini almış ve ticari faaliyetlerin ileri teknoloji ile sunulduğu vazgeçilmez pazarlama araçlarından birisi olmuştur. Bilişim teknolojilerinin oldukça geliştiği ve internet dünyasında her türlü bilgiye ulaşılabildiği varsayılrsa dahi; yüz yüze satış tekniklerinin en fazla hayat bulduğu fuarcılık faaliyetlerinin hiçbir zaman bitmeyeceği ve düzenlenmekte olan fuarlara her zaman bir yenisinin ekleneceği açıktır.

Ürün ve hizmetlerin yanı sıra kentlerin markalaşmasında ve ülkelerin tanıtımında da büyük katkısı olan, işletmelerin satış ve cirolarını artıran fuarlar; girişimcilik ruhunu yönlendiren ve ateşleyen en önemli organizasyonlardır (Sarıçay, 2010).

Fuar kavramı genel olarak “belli zamanlarda, belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi” anlamını içerse de bu tanımın çok ötesinde anlamları da barındırmaktadır (TDK, 2019).

Bununla birlikte fuarcılık sektörünün ülkemiz ve sektör genel menfaatlerine uygun biçimde geliştirilmesi, sektörün küresel standartlara ulaştırılması ve bu kapsamda fuarlar düzenlenmesini sağlamak görevi bulunan TOBB’un fuar konusunda daha detaylı bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Bu tanımlamaya göre fuar: stantlar kurulması yoluyla, ticarete konu mal ve hizmetlerin, bunlar ile ilgili teknolojik gelişme, bilgi ve yeniliklerin tanıtımını ve aktarımını amaçlayan, ziyaretçi ve katılımcı arasında bilgi alışverişi, işbirliği, pazar büyütme ve geleceğe yönelik ticari ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslarda belirlenen niteliklere uygun alanlarda düzenlenen, konusunu oluşturduğu alanın, sektörün ve toplumun menfaatlerini gözetken, düzenleyicisi, adı, türü, yeri, konusu, tarihi ve süresi önceden belirlenen etkinlikleri ifade eder (TOBB, 2015).

Buna göre; fuarları, bir veya birden fazla ekonomik dalın önemli ürünlerini sergilendiği, alıcı, satıcı ve ziyaretçilerin çeşitli iş anlaşmaları gerçekleştirmek üzere bir araya geldikleri, zaman açısından sınırlandırılmış ticari aktiviteler olarak tanımlayabiliriz.

b. Fuarların Önemi

Günümüzde fuarcılık faaliyetleri; ekonomiye canlılık kazandıran, gerek katılımcıların gerekse de ziyaretçilerin motivasyonunu yükselten, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, depresyona giren girişimcilik ruhunu diri tutan, düzenlendikleri kentlere sağladığı maddi katkının yanı sıra; sosyal açıdan da fayda sağlayan ve kentlerde ticaret kültürünün oluşmasına katkı sağlayan önemli ekonomik faaliyetler haline gelmiş durumdadır.

Fuarcılık sektörü yarattığı imkânlarla çevresinde yer alan çeşitli iş kollarına da fayda sağlamaktadır. Mimarlar, dekoratörler, marangozlar, boyacılar, demirciler, gümrükçüler, nakliyeciler, elektrikçiler, onlara malzeme satanlar ve daha başka sektörlerde faaliyet gösteren birçok işletme alıştıkları gelirin dışında ek gelire sahip olmaktadır. Hepsinden önemlisi fuar katılımcıları, mevcut pazarlarını korurken, yeni pazarlara, yeni müşterilere kavuşmaktadır. Fuar, hazırlandığı ülkeyi ve şehri zengin etmektedir (Rekabet Kurumu, 2019).

Fuarların öncelikli işlevleri, elbette ki, katılımcılar ve ziyaretçiler bakımından söz konusu olan ticari işlevleridir. Ancak fuarlar ticari işlevlerinin yanı sıra çeşitli makroekonomik ve sosyal işlevler de üstlenmiş bulunmaktadır. Rekabet Kurumu tarafından 2019 Mart ayında yayınlanan Fuarcılık Sektör İncelemesi Raporu sektörün ulaştığı noktayı görmek açısından çok faydalı bilgiler içermektedir (Rekabet Kurumu, 2019). Söz konusu rapor ve Alman Fuar Endüstrisi Birliği'nin (Ausstellungs- und Messe-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft) fuarların gelişimine ilişkin yapmış olduğu çalışmalar incelendiğinde fuarların işlevleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (AUMA, 2013) .

Katılımcılar bakımından:

- Mevcut müşterilerle düzenli aralıklarla doğrudan iletişim kurulmasını sağlamakta ve bu nedenle güven temeline dayalı uzun süreli müşteri ilişkilerinin tesisine yardımcı olmaktadır.
- Potansiyel müşterilerle yüz yüze iletişim kurulmasına olanak tanıyarak katılımcı işletmelerin yeni müşteriler edinmesine ve yeni pazarlara açılmasına katkıda bulunmaktadır.
- Özellikle inovasyona dayanan yeni ürünlerin ve hizmetlerin sunulması amacıyla oluşturulan platformlar olmaları nedeniyle katılımcıların piyasaya sunmayı tasarladıkları yeni ürünlerini ve tasarımlarını tanıtmalarına ve piyasadaki bunlara ilişkin geri bildirimler almalarına olanak tanımaktadır.

- Fuarlar, özgülendiği sektörün tüm paydaşlarını bir araya getiren çekim noktaları olduklarından, özellikle uluslararası pazarlarda faaliyet göstermekte zorlanan küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ürün ve hizmetlerinin sunumu bakımından diğer mecralardan daha elverişli bir ortam yaratmaktadır.
- Özellikle potansiyel müşterilerle, dağıtım ve satış kanallarıyla iletişim kurmak ve kamuoyuna kendini tanıtmak ihtiyacında olan yeni kurulmuş işletmeler bakımından ilgili tüm oyuncuların bir arada bulunduğu fuarlara katılmak yeni iş ilişkileri ve müşteri ilişkileri geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.
- Etkili bir kitle iletişim aracı olmaları nedeniyle katılımcı işletmelerin müşterileri ve iş dünyası nezdindeki imajının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.
- Sektörde faaliyet gösteren oyuncuların önemli kısmını bir araya getirmesiyle işletmelerin sektör hakkında bilgi edinmesine, kendi ürün ve hizmetlerini rakiplerin ürün ve hizmetleri ile kıyaslamasına ve pazarda kendini konumlandırmasına olanak vermektedir.
- İşletme amaçlarını gerçekleştirmeye önemli katkı sağlayan kısa süreli etkinlikler olduklarından çalışanlar üzerinde bu amaçlara ulaşmaya yönelik güçlü bir motivasyon sağlamaktadır.
- Yeni çalışan arayışında olan katılımcı işletmelerin o sektörde istihdam edilen insan kaynağını doğrudan iletişim yoluyla tanınmasına imkân vermekte ve işletmelere nitelikli yeni çalışanlar kazandırabilmektedir.

Ziyaretçiler bakımından:

- Ürünün tasarımını ve işlevlerini her boyutuyla inceleyip ürün hakkında katılımcıdan doğrudan bilgi alabilme imkânı sayesinde alıcının satıcılarla güvene dayalı ve sürdürülebilir ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır.
- Alıcıların ürünü tüm duyularıyla değerlendirebilmesi ve satıcıya bireysel ihtiyaçlarını aktarabilmesi sayesinde kişiselleştirilmiş bir satın alma deneyimine imkân sağlamaktadır.
- Sektörde faaliyet gösteren oyuncuların çoğunun bir arada bulunması sayesinde ziyaretçilerin sağlıklı ürün ve fiyat karşılaştırmaları yapabilmesini sağlamaktadır.
- Yeni iş ilişkileri geliştirilmesine ve mevcut ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.
- Fuar kapsamındaki çeşitli konferanslara ve özel gösterilere katılım sağlanması yoluyla bilgi ve deneyimlerin arttırılmasına hizmet etmektedir.
- İlerleyen dönemde katılımcı olarak fuarda yer alma olanaklarına ilişkin değerlendirme yapabilme imkânı sunmaktadır.

- Kişisel ve mesleki bilginin artırılmasını sağlamaktadır.
- Belli ürünler hakkında bilgi edinmeyi, sipariş vermeyi yahut sözleşme yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Makroekonomik bakımdan:

- Fuar düzenleyicilerine ve katılımcılarına fuarın gerçekleştirilmesine yönelik olarak stant tasarımı ve yapımı, organizasyon, güvenlik, temizlik, nakliye, tercüme, yeme-içme hizmetleri sunan veya danışma görevlisi, stant görevlisi gibi eleman sağlayan teşebbüsler; katılımcılara ve ziyaretçilere konaklama, ulaşım, yeme-içme hizmetleri ile diğer alışveriş imkânları (hediyelik eşya vs.) sağlayan teşebbüsler ve tüm bu teşebbüslere girdi sağlayan tedarikçiler bakımından iş hacmi ve istihdam artışı yaratmaktadır. Bu durum fuarların çarpan etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede, fuardan fuara ve ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, özellikle uluslararası fuarların ekonomik etkilerinin fuar düzenleyicileri tarafından elde edilen cironun beş ilâ yedi katına kadar ulaşabildiği ifade edilmektedir.
- Çarpan etkisi nedeniyle fuarlar, yerel ve/veya ulusal vergi gelirlerinin artmasına olanak sağlamaktadır.
- Fuarlar, özellikle kendi imkânlarıyla uluslararası müşteri potansiyeline ulaşmakta güçlük yaşayacak katılımcılar bakımından ihracat olanakları yaratarak ülkenin ihracatının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.
- Fuarlar piyasa oyuncularının düzenli etkileşimini sağlayan bir platform olması nedeniyle sınaî ve ticari faaliyetleri koordine etmekte ve böylece yeni pazarlar oluşmasını ve mevcut pazarların gelişmesini sağlamaktadır.
- Fuarlar alıcıların ilgili sektördeki ürün gamını kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmesine, doğrudan karşılaştırmalar yapabilmesine ve kişisel iletişim kurabilmesine imkân vererek piyasa ekonomisinin sağlıklı işlemini mümkün kılan koşullardan biri olan piyasa şeffaflığını sağlamaktadır.

Sosyal bakımdan:

- Günümüzün bilgi toplumlarında ekonomik aktörler bakımından bilgi belirleyici bir kaynaktır. Fuarlar ve bunlara eşlik eden kongreler; işlenmiş, rafine edilmiş ve doğru konumlandırılmış bilginin ilgili sektör oyuncuları arasında aktarımına imkân sağlamaktadır.

- Çok farklı ekonomik aktiviteleri bir yerde toplama kabiliyeti nedeniyle yatay (rakipler, tamamlayıcı sektörlerde faaliyet gösteren oyuncular, birlikler, ilgili kurumlar) ve dikey (tedarikçiler ve müşteriler) boyutta olmak üzere çok geniş bir ilişkiler ağı yaratmaktadır.
- Fuarlar siyasi kurumların ilgisini belli bir sektöre çekmek konusunda etkili araçlar olarak görülmektedir. Zira fuarlar, sektör oyuncularının temsilcileri ile yasama ve yürütme organlarının temsilcilerini bir araya getirebilmekte ve sektörle ilgili finansal, ekonomik ve sosyal sorunların görüşülmesi imkânı sağlamaktadır.
- Fuarlar, fuarın yapıldığı şehrin politik karar mercilerinin dikkatini çekmesini sağlamakta; şehrin fuar katılımcılarının ve ziyaretçilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak ve memnuniyetlerini artıracak şekilde yapılandırılması gerektiğinden kentsel gelişime olumlu etki yapmaktadır.
- Uluslararası fuarlar bir sektörün uluslararası oyuncularını bir araya getirmekte, siyasi ve coğrafi engelleri ortadan kaldıran çok uluslu bir etkileşime olanak sağlamaktadır. Ayrıca farklı ülkelerden katılımcıların ve ziyaretçilerin fuar ortamında farklı kültürleri tanımalarına ve dostane ilişkiler geliştirmesine yardım etmektedir.

c. Fuar Türü ve Niteliği

Türkiye’de fuarcılık sektörünün yapısı ve işleyişi esas olarak TOBB tarafından yayımlanmış olan Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar ile belirlenmektedir (TOBB, 2015).

Fuarlar; Usul ve Esasların 5 inci maddesi çerçevesinde genel fuarlar ve ihtisas fuarları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre genel fuarlar; *“belirli bir sektörü veya ürün grubunu esas almadan, çeşitli mal ve hizmetlerin birlikte sergilendiği ve bunların ticari tanıtımının yapıldığı, içinde sosyal ve kültürel etkinliklerin de bulunabileceği, en az elli katılımcının yer aldığı, süresi on beş günü geçmeyen etkinlikler”*, ihtisas fuarları ise; *“belirli bir ürün veya hizmet grubu ya da sektörle doğrudan ilgili ve sektöre yönelik mal ve hizmet üreten katılımcıların, teknolojik ve uygulamalı bilgi alışverişinin artırılması ve ticari işbirliğine yönelik bilgi değişimi ortamının yaratılması ile ihtiyaç duyulan ürün siparişlerinin verilmesini amaçlayan, en az yirmi katılımcının yer aldığı, süresi on günü geçmeyen etkinlikler”* şeklinde tanımlanmaktadır.

Hem genel fuarlar hem de ihtisas fuarları ulusal ya da uluslararası nitelikte olabilmektedir. Usul ve Esasların 6 ncı maddesinin ilk fıkrasına göre, bir fuarın uluslararası nitelikte olması ve “uluslararası” unvanının kullanılabilmesi için fuarın; aynı düzenleyici tarafından, aynı isim ve konuda son 7 yıl içerisinde en az 6 defa düzenlenmiş olması ve doğrudan veya dolaylı¹ yabancı katılımcı sayısının

¹ Temsilcileri aracılığıyla fuara iştirak eden yabancı katılımcılar dolaylı yabancı katılımcı olarak nitelendirilmektedir.

tüm katılımcı toplamı içerisinde en az %15'e ulaşması veya yabancı katılımcıya tahsis edilen net metrekaare stant alanı büyüklüğünün toplamın en az %10'una ulaşmış olması veya yabancı ziyaretçi sayısının toplam ziyaretçi sayısı içerisinde en az %2,5'i bulması gerekmektedir.

2010-2018 Yılları arasında Türkiye'de düzenlenmiş fuarların türlerine ve ulusal-uluslararası fuar olma niteliklerine göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

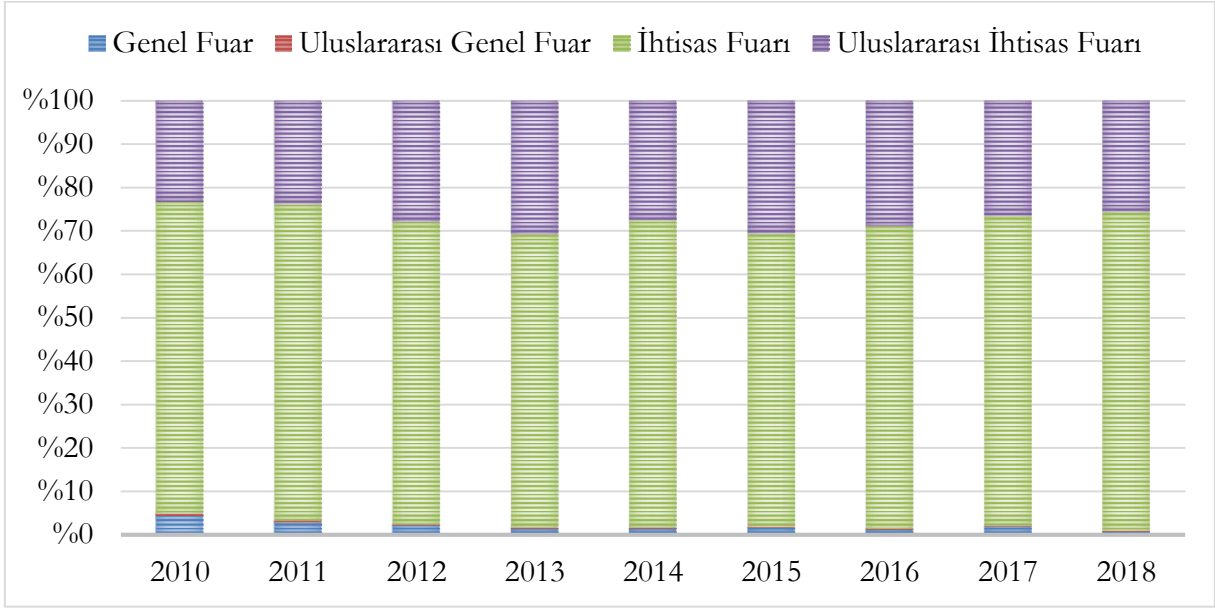
Tablo 1 - Fuarların Türlerine ve Niteliklerine Göre Dağılımı

Yıl	Ulusal		Uluslararası		Toplam Fuar Sayısı
	Genel Fuar	İhtisas Fuarı	Genel Fuar	İhtisas Fuarı	
2010	16	265	2	86	369
2011	12	310	2	101	425
2012	9	285	1	114	409
2013	6	275	1	125	407
2014	6	288	1	112	407
2015	7	283	1	128	419
2016	5	297	1	123	426
2017	9	339	1	126	475
2018	4	366	1	128	499
TOPLAM	74	2.708	11	1.043	3.836

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Düzenlenen fuarlar türleri bakımından ele alındığında, genel fuarların düzenlenen fuarlar içerisinde küçük bir paya sahip olduğu ve gün geçtikçe bu payının azaldığı, ihtisas fuarlarının payının ise yıllar itibarıyla düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Uluslararası fuarların gelişimi incelendiğinde, özellikle uluslararası ihtisas fuarlarının sayısında önemli bir artış olduğu ve bu türdeki fuar sayısının on yılda yaklaşık %50 oranında arttığı görülmüştür.

Grafik 1 - Fuarların Türlerine ve Niteliklerine Göre Dağılımı

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

ç. Dünya’da Fuarçılık Sektörü

Fuarçılık sektörünün dünyadaki görünümüne ilişkin en kapsamlı ve en güncel çalışma 2019 yılında Küresel Fuar Endüstrisi Birliği (Union Des Foires Internationales - UFI) tarafından yayımlanmış olan *‘Fuarların Global Ekonomik Etkileri’* (Global Economic Impact of Exhibitions - GEIE) başlıklı rapordur (UFI, 2019). Bunun yanı sıra yine UFI tarafından fuar alanlarına yönelik hazırlanan ve 2017 yılında kamuoyuna sunulan ‘Fuar Alanları Dünya Haritası’ (World Map of Exhibition Venues - WMEV) başlıklı raporu da sektörün görünümü ve gelişimi hakkında bilgi sağlayıcıdır (UFI, 2017). Bu kaynaklar ışığında dünyadaki fuar alanları ve düzenlenen fuarlar hakkında aşağıda bilgi verilecektir. Fakat öncelikle fuar endüstrisinin küresel büyüklüğüne kısaca değinmek yerinde olacaktır.

GEIE Raporu’na göre 2018 yılında dünya genelinde; yaklaşık 32 bin fuar düzenlenmiş, bu fuarları 303 milyon kişi ziyaret etmiş, fuarlara 180 ülkeden 4,5 milyon katılımcı işletme iştirak etmiş ve katılımcılara toplam 138 milyon m² stant alanı kiralanmıştır. Katılımcı başına ortalama harcama tutarı 30,2 bin Dolar’dır. Fuarların dünya ekonomisine direkt katkısına baktığımızda ise 2018’de; fuarlarda 136,9 milyar Dolar’dan fazla doğrudan ticari satış yapıldığı, 1,3 milyon istihdam ve 81,1 milyar Dolarlık hacim oluşturulduğu görülmektedir. Bu hacimle sektör dünyanın en büyük 72 nci ekonomisine denk gelmektedir.

Avrupa’da düzenlenen fuarlar 112 milyon ziyaretçi ve 1,3 milyon katılımcı ve 46,7 milyar Dolar satış hacmi, Kuzey Amerika’da düzenlenen fuarlar ise 91,2 milyon ziyaretçi ve 1,6 milyon katılımcı ve 59,7 milyar Dolar satış hacmine ulaşmıştır. Özetle fuarlara ilişkin göstergelerin yaklaşık %70’inin bu iki kıtada gerçekleştiği görülmektedir.

Aynı raporda 2018’de düzenlenen fuarların ekonomiye toplam katkısı da ortaya koyulmuştur. Buna göre fuarlar dolaylı olarak ekonomide 325 milyar Dolarlık satış hacmi, 3,2 milyon istihdam, 197,5 milyar Dolar küresel hacme ulaşmıştır. Dolaylı katkılarıyla birlikte oluşturduğu bu hacimle sektör dünyanın en büyük 56 ncı ekonomisine denk gelmektedir. Bu hacimle fuar endüstrisi; Macaristan, Kuveyt, Sri Lanka ve Ekvator gibi ülke ekonomilerinden daha büyüktür.

d. Dünya’da Yurt İçi Fuarlara Yönelik Destekler

Bu değerlendirme çalışması kapsamında işletmelerin yurt içinde düzenlenen fuarlara katılımına yönelik diğer ülkeler tarafından herhangi bir destek sunulup sunulmadığına ilişkin internet üzerinden genel bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve Yurt İçi Fuar Desteğine yönelik benzer desteklere ulaşılamamıştır.

İncelenen ülkelerden Almanya’da işletmelerin yurt dışında düzenlenen dış ticaret fuarlarına katılımını ve böylece yeni ihracat pazarlarının geliştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla fuar masraflarının bir kısmının desteklendiği görülmüştür. Ayrıca Almanya’nın en büyük eyaleti olan Kuzey Ren Vestfalya’da faaliyet gösteren bir kalkınma bankası olan NRW Bank tarafından KOBİ Kredisi Desteği altında ilk kez fuara katılım başlığı da dâhil olmak üzere sermaye yatırımı, danışmanlık hizmeti alımları gibi belirli bazı başlıklarda uygun koşullarda kredi sağlanmaktadır (NRW Bank, 2019).

Alman Federal Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı da (BMWi) “Almanya’nın Önde Gelen Uluslararası Fuarlarına Genç Yenilikçi İşletmelerin Katılımını Teşvik Etme Programı” kapsamında Almanya’da düzenlenen yüksek katılımcı ve ziyaretçi sayısına sahip bazı uluslararası ticaret fuarlarında küçük ölçekli (yıllık satışlar veya yıllık bilanço toplamı en fazla 10 milyon Euro), genç (on yaşından az) ve yenilikçi işletmeleri (yeni ürün/süreç geliştiren veya önemli ölçüde iyileştirme yapan şirketler) yeni ürün ve süreçlerini pazarlamaları amacıyla desteklemektedir. Bu işletmeler için ilk 2 fuar katılımına; maliyetlerinin %60’ı, üçüncü fuar katılımına ise %50’si oranında destek verilmektedir. Destek tutarı katılımcı ve ticaret fuarı başına maksimum 7.500 Euro’dur. Katılım sağlanan fuarda desteklenen işletmelerin belirli bir ortak alanda bulunmaları gerekmektedir. İşletme başına minimum 6 m²,

maksimum ise 15 m² stand alanı kullanmalarına izin verilmektedir (BMWİ, 2019). İncelenen diğer bir ülke olan Belçika’da ise işletmelerin yurt dışında katılım sağlayacakları fuarlara ilişkin destekler bulunmakla birlikte yurt içi fuarlar için destek bulunmamaktadır (EXPORTBRU, 2019).

İnceleme yapılan diğer ülkeler olan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İsrail ve Güney Kore gibi ülkelerde ise değerlendirme çalışması yürütülen desteğe benzer bir uygulamaya rastlanmamıştır. Güney Kore ve İtalya’da yerli işletmeler ile yabancı işletmelerin buluşabileceği ihracat portalları oluşturulduğu ve KOBİ’lerin bu portallara ücretsiz üye olabildikleri görülmüştür.

e. Türkiye’de Fuarçılık Sektörü

Ülkemizde 2005 yılına kadar fuarların kuruluş ve işleyişine ilişkin düzenleme ve denetim görevi, mülga 3143 sayılı Kanununun 12 nci maddesinin d fıkrası kapsamında Sanayi ve Ticaret Bakanlığının görevleri arasında yer almakta idi. Anılan Bakanlığın sektöre ilişkin düzenlemeleri, “Yurt İçinde Fuar, Sergi ve Panayır Düzenlenmesine Dair Yönetmelik” ile hüküm altına alınmıştı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 1985).

Bununla birlikte, 01.06.2004 tarihli ve 25479 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5174 sayılı Kanun ile birlikte, TOBB’un fuarlarla ilgili düzenleme ve denetim işlemleri bakımından belirleyici kurum olduğu söylenebilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004).

5174 sayılı Kanununun 12 inci maddesinin v bendi ile odalara, 34 üncü maddesinin l bendi ile borsalara, “Yurt içi fuarlar konusunda yapılacak müracaatları değerlendirip Birliğe teklifte bulunmak” görevi verilmiştir. 56 ncı maddesinin g bendi ile ise TOBB’a, “*oda ve borsalara yurt içi fuarlar konusunda yapılan ve Birliğe intikal ettirilen müracaatları inceleyip karara bağlamak; fuar şirketlerine yurt içi fuar düzenleme yetki belgesi vermek*” görevleri verilmiştir.

Aynı Kanun’un 71 inci maddesinin g bendinde ise TOBB tarafından onaylanacak ve verilecek belgeler ve hizmetler arasında “Fuar düzenleme yetki belgeleri” de sayılmıştır. Hâlihazırda fuarçılık sektörü yukarıda sayılan kanun hükümlerine dayanılarak çıkarılan ve TOBB Yönetim Kurulunun 03.11.2014 tarihli ve 94 sayılı kararına istinaden, 01.01.2015 tarihinde yürürlüğe giren Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar çerçevesinde düzenlenmektedir (TOBB, 2015).

Bu Usul ve Esaslar ilk defa, TOBB Yönetim Kurulunun 1088 sayılı kararı uyarınca, 25.02.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ihtiyaçlar doğrultusunda Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslarda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, ilk değişiklik

11.10.2005 tarihli ve 158 sayılı TOBB Yönetim Kurulu kararıyla yapılmış ve aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Ardından 27.02.2007 tarihli ve 242 sayılı TOBB Yönetim Kurulu kararıyla değişiklik yapılmış ve 30.03.2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Son olarak ise 03.11.2014 tarihli ve 94 sayılı TOBB Yönetim Kurulu kararıyla değişiklik yapılmış ve 01.01.2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Rekabet Kurumu, 2019).

5174 sayılı Kanun ile TOBB'un yurt içinde düzenlenecek fuarlarla ilgili olarak görevlendirilmesi sonrasında TOBB bünyesinde söz konusu görevleri yürütmek üzere Ticaret ve TIR Daire Başkanlığına bağlı olarak "Fuarlar Müdürlüğü" ihdas edilmiştir. Anılan Müdürlük 2010 yılından bu yana Sektörler ve Girişimcilik Daire Başkanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Fuarlar Müdürlüğü'nün amacı, Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esasların amacına paralel şekilde *"ülkemiz fuarcılık sektörünün ülke ve sektör genel menfaatlerine uygun biçimde geliştirilmesi, sektörün küresel standartlara ulaştırılması ve bu kapsamda fuar etkinliklerinin uygun alanlarda bir program dâhilinde yetkin şirketler tarafından düzenlenmesini sağlamak"* olarak ifade edilmiştir. Müdürlüğün görevleri;

- *Yıl içerisinde, düzenleyiciler tarafından yurt içinde gerçekleştirilmesi planlanan fuarlara ilişkin gerekli bilgilerin yer aldığı fuar takvimini hazırlamak, ekleme, değişiklik ve iptal başvuruları ile fuar şirketlerinin yetki belgesi başvurularını değerlendirmek,*
- *Yurt içinde düzenlenen fuarlara ilişkin, düzenleyiciler tarafından hazırlanan raporları incelemek ve bu incelemeler sonucunda elde edilen verileri raporlamak,*
- *TOBB tarafından verilen fuar yardımlarının koordinasyonunu sağlamak,*
- *Yurt içinde ve yurt dışında düzenlenmekte olan ulusal ve uluslararası nitelikteki fuarları izlemek ve ilgililere duyurmak,*
- *Dünyada düzenlenen sergi ve fuarlar ile ilgili yayınların yabancı kaynaklardan Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmasını sağlamak,*
- *Ülkemiz fuarcılık sektörünün gelişimini ve ülke ekonomisine katkısını izlemek ve bu kapsamda uygulanması gereken politikalar konusunda öngörülerde bulunmak,*
- *Dünya fuarcılık sektöründe meydana gelen değişiklikleri ve gelişmeleri izlemek ve raporlamak*

şeklinde sayılmıştır (TOBB, 2010).

Özetle Türkiye'de fuarcılık sektörüne ilişkin düzenleme ve denetleme faaliyetlerinden sorumlu kurum TOBB'dur. TOBB bu faaliyetlerini, 2005 yılından itibaren Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar çerçevesinde Fuarlar Müdürlüğü ve fuar organizatörü kuruluşların temsilcilerinin de üyesi olduğu Fuarlar Komitesi eliyle yürütmektedir. Ayrıca, yine fuar

düzenleyicilerin ve bunların kurdukları derneklerin temsilcilerinin oluşturduğu Fuarçılık Sektör Meclisi de TOBB bünyesinde sektörle ilgili istişari görev üstlenmektedir. Ayrıca 10.07.2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 446 ncı maddesi ile “Yurt içi fuarlara ilişkin düzenlemeler yapmak” görevi Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğüne verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2018).

i. Fuar İstatistikleri

Türkiye’de gerçekleşen fuarların gelişimini göstermek amacıyla Tablo 2’de 2010 yılından başlayarak 2018 yılını içine alan dönemde gerçekleştirilen fuarlardaki toplam katılımcı sayısına, toplam ziyaretçi sayısına, katılımcılara tahsis edilen toplam stant alanına ve bunların yıllık ortalama değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2 - Yıllara Göre Fuarların Gelişimi

Yıl	Fuar Sayısı	Katılımcı Sayısı		Ziyaretçi Sayısı		Net Stant Alanı (m ²)		
		Toplam	Ortalama	Toplam	Ortalama	Toplam	Ortalama	Katılımcı Başına Ortalama
2010	369	53.517	145	13.619.650	36.910	2.241.945	6.076	42
2011	425	56.855	134	14.756.896	34.722	2.385.536	5.613	42
2012	409	63.076	154	15.894.454	38.862	2.811.103	6.873	45
2013	407	60.520	149	15.500.048	38.084	2.835.308	6.966	47
2014	407	63.266	155	15.006.518	36.871	3.048.108	7.489	48
2015	419	62.786	150	16.831.764	40.171	3.036.083	7.246	48
2016	426	66.691	157	17.841.871	41.882	3.256.259	7.644	49
2017	475	60.013	126	21.719.714	45.726	3.243.919	6.829	54
2018	499	66.708	134	22.854.137	45.800	3.534.649	7.083	53

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde 2010-2018 döneminde ilgili parametrelerin büyük oranda istikrarlı bir artış seyrinde olduğu söylenebilir. Katılımcı başına ortalama fuar alanının 2010 yılında 42 m² iken düzenli olarak artarak 2018 yılında 53 m²’ye çıktığı görülmektedir. Buradan işletmelerin artık fuarlarda daha fazla stand alanı kullandıkları sonucuna ulaşabiliriz.

Sektör incelemesi ve TSB ile yapılan görüşmelerde edinilen bilgiler çerçevesinde, Türkiye fuarcılık sektörü için ziyaretçi sayısının güvenilir bir gösterge olmadığı anlaşılmıştır. Zira ziyaretçi sayısına ilişkin bilgiler herhangi bir denetime tabi olmaksızın düzenleyiciler tarafından tutulmakta ve illerde bulunan oda ve borsalar aracılığı ile TOBB'a aktarılmaktadır. Nitekim düzenleyicilerin ziyaretçi sayısına ilişkin kayıtlarının tahmini verilere dayanabildiği, mükerrerlikler ve hatalar içerebildiği sektör paydaşlarınca da dile getirilmiştir. Yine de uluslararası nitelikteki fuarlar için ziyaretçi sayılarına daha fazla itimat edilebileceğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte sektöre ilişkin verilerin eksiksiz sunulması ve değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması amaçlarıyla ziyaretçi bilgilerine de rapor kapsamında yer verilmiştir.

Tablo 3'te yer alan yurt içi ihtisas fuarlarına ilişkin veriler incelendiğinde 2010-2018 döneminde ortalama katılımcı sayısının 91, fuar başına ortalama net stant alanının 4.403 m², katılımcı başına ortalama net stant alanının ise 48 m² olduğu görülmektedir.

Tablo 3 - Yurt İçi İhtisas Fuarlarına İlişkin Veriler

Yıl	Fuar Sayısı	Katılımcı Sayısı	Ziyaretçi Sayısı	Net Stant Alanı (m ²)	Ortalama Katılımcı Sayısı	Ortalama Ziyaretçi Sayısı	Fuar Başına Ortalama Net Stant Alanı (m ²)	Katılımcı Başına Ortalama Net Stant Alanı (m ²)
2010	281	27.118	8.495.905	1.077.778	97	30.235	3.836	40
2011	322	28.035	8.875.066	1.168.848	87	27.562	3.630	42
2012	294	27.724	8.913.447	1.209.332	94	30.318	4.113	44
2013	281	23.568	8.436.459	1.130.188	84	30.023	4.022	48
2014	294	27.156	8.223.641	1.376.498	92	27.972	4.682	51
2015	291	25.966	9.690.226	1.327.960	89	33.300	4.563	51
2016	302	31.716	10.678.516	1.528.540	105	35.359	5.061	48
2017	348	29.709	15.194.150	1.663.629	85	43.661	4.781	56
2018	370	32.102	15.934.843	1.826.467	87	43.067	4.936	57
Ortalama		28.122	10.493.584	1.367.693	91	33.500	4.403	48

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4'te yer alan yurt içi uluslararası ihtisas fuarlarına ilişkin veriler incelendiğinde ise 2010-2018 döneminde ortalama katılımcı sayısının 286, fuar başına ortalama net stant alanının yaklaşık 13.400 m², katılımcı başına ortalama net stant alanının ise 47 m² olduğu görülmektedir.

Tablo 4 - Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarına İlişkin Veriler

Yıl	Fuar Sayısı	Katılımcı Sayısı	Ziyaretçi Sayısı	Net Stant Alanı (m ²)	Ortalama Katılımcı Sayısı	Ortalama Ziyaretçi Sayısı	Fuar Başına Ortalama Net Stant Alanı (m ²)	Katılımcı Başına Ortalama Net Stant Alanı (m ²)
2010	88	26.399	5.123.745	1.164.167	300	58.224	13.229	44
2011	103	28.820	5.515.590	1.213.024	280	53.549	11.777	42
2012	115	35.352	6.981.007	1.601.771	307	60.704	13.928	45
2013	126	36.952	7.063.589	1.705.120	293	56.060	13.533	46
2014	113	36.211	6.795.254	1.695.345	320	60.135	15.003	47
2015	128	36.820	7.141.538	1.708.123	288	55.793	13.345	46
2016	124	34.975	7.163.355	1.727.719	282	57.769	13.933	49
2017	127	30.304	6.525.564	1.580.290	239	51.382	12.443	52
2018	129	34.606	6.919.294	1.708.182	268	53.638	13.242	49
Ortalama	33.382	6.580.993	1.567.082	286	56.362	13.381	47	

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye’deki ihtisas fuarlarının sektörler göre ayrımı Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar ile birlikte, “Konu Grup Başlığı Kod Numarası Listesi”nde yer alan “Diğer” ve “Genel” gruplarının da yer aldığı toplam 52 farklı “Ürün ve Hizmet Grubuna” göre yapılmaktadır. Tablo 5’te 2010-2018 döneminde ülkemizde düzenlenen fuarların ürün ve hizmet gruplarına göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 5 - Yurt İçi Fuarların Ürün ve Hizmet Gruplarına Göre Dağılımı

Ürün ve Hizmet Grubu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam	%
Tarım, Seracılık, Hayvancılık ve Teknolojileri	34	42	42	49	54	64	62	76	72	495	12,90
Eğitim, Eğitim Ekipmanları ve Teknolojileri	33	37	33	34	34	37	30	39	48	325	8,47
Isıtma, Soğutma, Havalandırma, Doğalgaz ve Sistemleri, İnşaat Malzemeleri, Banyo, Mutfak, Seramik, Nalburîye, Hırdavat, Tesîsat	39	44	32	35	29	29	30	35	30	303	7,90
Diğer	19	23	24	22	34	25	24	25	27	223	5,81
Gıda, Gıda İşleme, İçecek, Teknoloji ve Endüstrileri	20	26	18	19	18	16	13	15	18	163	4,25
Metal İşleme, Kesme, Kaynak, Akışkan, Döküm, Kalıp, Yan Sanayiler	13	17	17	14	17	16	17	17	17	145	3,78
Kitap, Süreli Yayın	10	9	12	12	14	14	16	26	29	142	3,70
Mobilya, Mobilya Yan Sanayii	12	16	14	11	14	11	14	15	13	120	3,13

Ürün ve Hizmet Grubu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam	%
Elektrik, Elektronik, Aydınlatma, Otomasyon	9	11	12	11	10	12	15	9	11	100	2,61
Deri Teknolojileri, Deri Ürünleri, Deri Konfeksiyon, Ayakkabı	9	11	11	11	10	6	11	13	17	99	2,58
Otomobil, Ticari Araç, Motosiklet, Aksesuar, Otomotiv Yan Sanayii, Garaj Ekipmanları, Akaryakıt İstasyonları	16	12	12	13	10	7	12	6	9	97	2,53
Çevre, Geri Dönüşüm, Atık Yönetimi, Su Teknolojileri, Belediye, Kent Mobilyaları	11	13	12	10	8	12	9	12	9	96	2,50
Genel Fuarlar	21	13	10	6	7	7	6	10	5	85	2,22
Tıp, Tıbbi Cihazlar, Laboratuvar, Dış Hekimliği, Eczacılık, Optik	9	10	11	9	7	11	8	9	9	83	2,16
Enerji	5	4	6	7	9	13	13	10	13	80	2,09
Pazarlama, Reklamcılık, Bayilik, Halkla İlişkiler, Promosyon, Tasarım, İnsan Kaynakları	10	8	6	10	10	8	8	5	5	70	1,82
Turizm	5	8	10	7	6	5	8	9	11	69	1,80
Tekstil, Konfeksiyon, Örgü, Nakış Makine ve Aksesuarları, İplik	5	6	8	6	8	10	8	8	9	68	1,77
Bilgisayar, Bilgi Teknolojileri, Telekomünikasyon	4	4	10	8	6	8	12	7	8	67	1,75
Otel, Otel Ekipmanları, Restoran, Havuz, Endüstriyel Temizlik, Bakım/Onarım	7	7	6	3	7	7	8	8	9	62	1,62
Hazır Giyim, Moda, Kumaş, Konfeksiyon Yan Sanayii	4	8	8	7	5	4	6	7	9	58	1,51
Ev Tekstili, Halı	5	6	6	8	5	7	7	5	5	54	1,41
Bebek, Çocuk İhtiyaçları	3	4	4	4	4	5	6	12	10	52	1,36
Güvenlik, Yangın	1	4	4	6	6	6	8	8	9	52	1,36
Kimya, Kimya Sanayii, Kimyasal Ürünler	1	3	2	5	5	10	7	10	6	49	1,28
Altın, Mücevherat, Saat	7	7	7	6	5	5	4	3	4	48	1,25
Denizcilik, Yelkenli Ve Motorlu Deniz Araçları Ve Su Sporları	5	7	6	3	6	4	5	6	4	46	1,20
Maden, Madencilik, Doğal Taşlar, Mermer	3	5	5	6	4	8	6	5	4	46	1,20
Gayrimenkul	3	4	2	3	3	4	5	9	8	41	1,07
Lojistik, Taşımacılık, Depolama, İstifleme,	5	5	4	5	3	4	5	4	5	40	1,04
Ev Elektronikleri, Elektrikli Ev Eşyaları, Dayanıklı Tüketim Malları	5	5	2	4	2	3	3	6	9	39	1,02
Kozmetik, Güzellik, Estetik, Kişisel Bakım	3	4	7	6	5	2	2	2	8	39	1,02
Bahçe, Bahçe Mobilyaları, Peyzaj, Çiçekçilik, Süs Bitkileri, Evcil Hayvanlar	4	3	5	4	4	4	3	5	4	36	0,94
Ambalaj, Etiket	5	6	5	5	3	4	3	3	1	35	0,91
İş ve İnşaat Makineleri	2	4	3	4	3	4	3	5	7	35	0,91
Sanat	3	4	3	5	3	4	3	3	4	32	0,83
Ağaç Endüstrisi, Orman Ürünleri	3	2	2	3	5	3	4	3	4	29	0,76
Perakendecilik, Mağaza Ekipmanları	2	4	4	3	2	3	2	3	2	25	0,65
Av, Silah, Doğa Sporları	2	3	4	3	3	2	1	3	3	24	0,63
Doğal Ürünler, Sağlıklı Yaşam	2	2	3	3	4	3	3	2	1	23	0,60

Ürün ve Hizmet Grubu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam	%
Plastik, Kauçuk ve Endüstrileri	2	1	3	2	2	2	2	3	3	20	0,52
Unlu Mamuller ve Teknolojileri, Dondurma, Pasta, Şekerleme, Değirmen Makineleri	1	2	2	3	2	2	2	2	3	19	0,50
Spor Malzemeleri	2	1	2	1	2	1	3	2	4	18	0,47
Züccaciye, Porselen, Seramik	0	0	2	2	3	1	1	2	4	15	0,39
Sivil Havacılık	1	0	2	2	2	1	3	0	3	14	0,36
Kırtasiye, Büro Malzemeleri	1	1	1	1	2	2	2	2	1	13	0,34
Hediyelik Eşya, El Sanatları	0	5	1	1	0	1	0	2	1	11	0,29
Kalite Kontrol ve Teknolojileri	0	2	1	2	1	1	0	2	1	10	0,26
Balıkçılık, Su Ürünleri	1	0	2	1	1	0	2	0	1	8	0,21
Matbaa Makinaları, Kâğıt ve Teknolojileri	2	1	1	1	0	0	1	1	1	8	0,21
Savunma Sanayii ve Askeri Havacılık	0	1	0	1	0	1	0	1	1	5	0,13
TOPLAM	369	425	409	407	407	419	426	475	499	3836	100

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere en çok fuar düzenlenen ürün ve hizmet grubu, “Tarım, Seracılık, Hayvancılık ve Teknolojileri”dir. Onu sırasıyla “Eğitim, Eğitim Ekipmanları ve Teknolojileri” ile “Isıtma, Soğutma, Havalandırma, Doğalgaz ve Sistemleri, İnşaat Malzemeleri, Banyo, Mutfak, Seramik, Nalburiye, Hırdavat, Tesisat” grupları takip etmektedir.

Türkiye'deki fuarların illere göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde ülkemizde düzenlenen fuarların neredeyse yarıya yakınının İstanbul'da düzenlendiği görülmektedir. İstanbul'u sırasıyla Ankara ve İzmir takip etmektedir. Bursa, Antalya, Adana ve Konya'nın da fuar konusunda önde gelen diğer iller olduğu görülmektedir.

Tablo 6 - Yurt İçi Fuarların İllere Göre Dağılımı

İller	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam	%
İstanbul	168	204	186	206	215	203	199	197	201	1.779	46,38
Ankara	25	24	23	24	24	35	43	50	34	282	7,35
İzmir	23	27	29	27	28	29	28	30	41	262	6,83
Bursa	25	27	30	22	17	22	18	17	29	207	5,40
Antalya	18	23	24	23	19	19	23	26	30	205	5,34
Adana	14	17	15	14	10	13	15	14	15	127	3,31
Konya	11	16	9	11	10	14	11	13	10	105	2,74
Gaziantep	10	11	11	8	10	10	7	12	8	87	2,27
Diyarbakır	8	12	9	11	8	4	0	2	7	61	1,59
Muğla	8	9	8	5	4	5	5	7	6	57	1,49
Mersin	6	5	5	5	5	6	4	4	4	44	1,15
Van	2	3	4	3	4	3	4	6	6	35	0,91
Malatya	3	4	6	6	4	4	2	2	3	34	0,89
Tekirdağ	3	2	2	4	3	3	3	6	5	31	0,81

İller	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam	%
Kayseri	5	4	4	4	4	3	3	2	1	30	0,78
Samsun	2	2	4	0	1	3	6	6	6	30	0,78
Manisa	4	3	3	2	2	2	4	5	4	29	0,76
Denizli	2	4	5	2	1	2	3	3	4	26	0,68
Kırklareli	1	1	3	3	3	3	3	3	4	24	0,63
Çorum	10	2	2	1	1	1	1	1	4	23	0,60
Isparta	2	2	2	2	2	2	2	3	4	21	0,55
Trabzon	3	7	6	4	1	0	0	0	0	21	0,55
Afyonkarahisar	1	1	1	4	2	2	2	3	4	20	0,52
Aydın	0	0	1	1	2	3	2	5	5	19	0,50
Kocaeli	0	1	0	1	1	2	2	5	7	19	0,50
Aksaray	0	0	3	0	1	3	5	4	1	17	0,44
Balıkesir	1	2	2	2	2	2	2	2	2	17	0,44
Kütahya	3	2	2	1	2	1	2	3	1	17	0,44
Ordu	2	3	3	1	0	0	0	3	4	16	0,42
Kahramanmaraş	1	0	0	0	3	2	2	3	3	14	0,36
Şanlıurfa	0	0	0	1	2	2	2	2	5	14	0,36
Yozgat	2	1	1	1	1	2	2	2	1	13	0,34
Çanakkale	0	1	1	2	2	2	1	0	3	12	0,31
Eskişehir	1	1	1	1	1	1	1	2	3	12	0,31
Hatay	0	0	0	0	0	0	2	5	4	11	0,29
Erzurum	0	1	1	1	2	0	1	1	3	10	0,26
Edirne	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	0,23
Elazığ	0	0	0	0	0	0	0	3	6	9	0,23
Adıyaman	0	0	0	0	0	1	2	3	2	8	0,21
Mardin	0	0	0	0	2	1	2	2	1	8	0,21
Burdur	0	0	1	1	1	1	1	1	1	7	0,18
Niğde	0	0	0	0	1	1	1	2	2	7	0,18
Tokat	0	1	0	1	1	1	1	1	1	7	0,18
Kastamonu	1	0	0	1	1	0	1	1	1	6	0,16
Zonguldak	1	0	0	0	0	0	1	2	2	6	0,16
Kırşehir	0	0	0	0	1	1	1	1	1	5	0,13
Sivas	0	0	0	0	1	1	1	1	1	5	0,13
Batman	0	0	0	0	0	0	0	2	2	4	0,10
Giresun	0	1	1	0	1	1	0	0	0	4	0,10
Amasya	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0,08
Bolu	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3	0,08
Kırıkkale	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3	0,08
Uşak	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3	0,08
Yalova	2	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0,08
Karaman	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0,05
Osmaniye	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0,05
Sakarya	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0,03
TOPLAM	369	425	409	407	407	419	426	475	499	3.836	100

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

2010-2018 Döneminde 81 ilin 57'sinde en az 1 fuar düzenlenirken 24 ilde ise hiç fuar düzenlenmemiştir. Anılan dönemde hiç fuar düzenlenmeyen iller Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7 - 2010-2018 Döneminde Türkiye’de Fuar Düzenlenmeyen İller

Fuar Düzenlenmeyen İller		
Ağrı	Hakkâri	Bayburt
Artvin	Kars	Şırnak
Bilecik	Muş	Bartın
Bingöl	Nevşehir	Ardahan
Bitlis	Rize	Iğdır
Çankırı	Sıirt	Karabük
Erzincan	Sinop	Kilis
Gümüşhane	Tunceli	Düzce

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

ii. Fuar Organizatör Kuruluşlarına İlişkin Bilgiler:

Fuar düzenleyicisi, Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esasların 3 üncü maddesinin d bendinde “Yurt içinde fuar düzenleme yetki belgesine sahip anonim veya limited şirketler” olarak tanımlanmıştır. Yetki belgesi ise f bendinde “Birlik tarafından bu Esaslarda öngörülen şartları yerine getiren şirketlere verilen yurt içinde fuar düzenleme yetki belgesi” olarak tanımlanmıştır (TOBB, 2015).

Fuar düzenleyicisi yetki belgesi başvurusu yapan firmalarda aranacak şartlar, Usul ve Esasların 8 inci maddesi çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre, yetki belgesi başvurusunda bulunabilmek için şirketlerin

- *Anonim veya limited şirket şeklinde kurulmuş olması,*
- *Şirket ana sözleşmelerinde münhasıran fuarcılık faaliyetinde ve bu faaliyetin tanıtım amacıyla her türlü yayıncılık, reklamcılık ve organizasyon işleriyle, fuar konusuyla ilgili olması kaydıyla kongre, seminer, sempozyum ve benzeri faaliyetlerde bulunulacağına belirtilmiş olması ve bu faaliyetler dışında kalan iş konularının ana sözleşmelerinde yer almaması,*
- *En az 250 bin TL ödenmiş sermayeye sahip bulunması ve bu sermayeyi özvarlığı içinde koruması*

gerekmektedir. Usul ve Esasların 10 uncu maddesi uyarınca yetki belgesi başvuruları şirketin üyesi olduğu odaya yapılmakta ve başvurular TOBB tarafından sonuçlandırılmaktadır. 2020 yılı Haziran ayı TOBB verilerine göre yetkilendirilmiş 258 fuar düzenleyicisi bulunmaktadır (TOBB, 2020).

f. Türkiye’de Yurt İçi Fuarlara Yönelik Destekler

Ülkemizde fuarlara yönelik desteklerin başlangıcı, 1994 yılında Bakanlar Kurulu’nun 27.12.1994 tarih ve 94/6401 sayılı Kararın 4 üncü maddesinin verdiği yetkiye dayanılarak, firmaları ihracata yönlendirmek amacıyla; Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından hazırlanan yeni teşvik sistemi ile “İhracata Yönelik Devlet Yardımları”dır. 25 yıldır verilen fuar destekleri ile işletmelerimiz gerek ulusal pazarda, gerekse uluslararası pazarlarda söz sahibi konumuna gelmişlerdir. Günümüzde dünyanın neresinde olursa olsun düzenlenen uluslararası herhangi bir fuarda; ülkemiz firmalarını ve işadamlarını gerek katılımcı gerekse ziyaretçi olarak görmek mümkün hale gelmiştir. Hâlihazırda ülkemizde yurt içi fuarlara destek veren kurumlar ve destek içerikleri aşağıda sunulmuştur.

i. Ticaret Bakanlığı

Ülkemizde yurt içi fuarlara verilen destekler ilk olarak 01.06.1995 tarih ve 22300 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 95/7 sayılı Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararı gereğince, uluslararası nitelikteki yurt içi ihtisas fuarlarının dış tanıtımının sağlanması ve uluslararası düzeyde katılımın artırılması amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı’nca destek sağlanmasıyla başlamıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 1995).

Bu destek zaman içerisinde çeşitli oran, tutar ve içeriklerde verilmiş olup günümüzde ise Para Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 2014-4 Sayılı Sektörel Nitelikli Uluslararası Yurt İçi Fuarların Desteklenmesine İlişkin Kararı ile Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen sektörel nitelikli uluslararası yurt içi fuarların dış tanıtımının sağlanması ve uluslararası düzeyde katılımın artırılması amacıyla organizatörlerin yapacakları harcamalar ile katılımcıların harcamalarının Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’ndan karşılanması şeklinde verilmeye devam edilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2017).

Bu kapsamda yurt içi fuarın destek kapsamına alınması için TOBB internet sitesinde ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlanan yıllık yurt içi fuar takviminde yer alması ve en son düzenlenen yurt içi fuarda veya son düzenlenen üç fuardan en az ikisinde;

- 1) *Yabancı ziyaretçi sayısının en az 1.500 olması*
- 2) *Yabancı ziyaretçi sayısının toplam ziyaretçi sayısına oranının %5'in üzerinde olması*
- 3) *Toplam katılımcı sayısının en az 300 olması*
- 4) *Yabancı katılımcı sayısının toplam katılımcı sayısına oranının %5'in üzerinde olması*
- 5) *Katılımcılara tahsis edilen stant alanının en az 10.000 m² olması*
- 6) *Yabancı katılımcılara tahsis edilen toplam stant alanının en az 300 m² olması*

gereklidir. Bu şartları taşıyan yurt içi fuarlar arasından, dış ticaret politikaları, ihracat stratejileri ve ekonomik öncelikler doğrultusunda Ticaret Bakanlığınca (İhracat Genel Müdürlüğü) belirlenenler destek kapsamına alınmaktadır. Ayrıca bir takvim yılında, destek kapsamına alınmış yurt içi fuarlar arasında belirli bir konuda fuar bulunmaması durumunda, yukarıda yer alan altı şarttan en az dördünü taşıması koşuluyla, o konudaki fuarlar arasından dış ticaret politikaları, ihracat stratejileri ve ekonomik öncelikler doğrultusunda Bakanlıkça belirlenenler destek kapsamına alınmaktadır. Bu kapsamda 2017'de 20, 2018'de 35, 2019'da 48, 2020'de 36 yurt içi uluslararası ihtisas fuarı Ticaret Bakanlığı tarafından destek kapsamına alınmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

Desteğe Bakanlıkça belirlenerek ilan edilen yurt içi fuarları düzenleyen organizatörler ve bu fuarlara katılım sağlayan Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde kurulmuş, ihracatçı birliğine üye işletmeler başvuruda bulunabilmektedir. Destekten faydalanmak isteyen işletmelerin İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine başvurmaları gerekmektedir. Destek organizatörlerin tanıtım harcamaları ve katılımcıların yer kirası ile stant giderlerinin desteklenmesini kapsamaktadır.

Yurt İçi Fuarlara İlişkin Tanıtım Faaliyetleri Desteği

Organizatörlerin yurt içi fuarların tanıtımı ve bu fuarlara uluslararası düzeyde katılım ve ziyaretin sağlanması amacıyla yurt dışında gerçekleştirilmek üzere;

- *Yurt içi fuarın konusu ile ilgili seminer, konferans, toplantı ve duyurulara,*
- *Reklam panoları, afiş, katalog, broşür/ kitapçık biçimindeki tanıtım etkinliklerine,*
- *Elektronik ortamda tanıtım/ videowall, multivizyon gösterilerine,*
- *Kitle iletişim araçlarında yayınlanacak reklamlara,*
- *Yurt içi fuarın konusu sektör/ sektörlerde düzenlenen uluslararası yurt dışı fuar ziyareti kapsamında en fazla 2 organizatör çalışanın ulaşım ve konaklama giderlerine,*
- *Yurt içi fuarın konusu sektör/ sektörlerde düzenlenen uluslararası yurt dışı fuarlarda toplam alanı 18 m²'yi geçmemek üzere info stant katılımlarına,*

- *Yurt içi fuarın konusu sektör/ sektörlerde düzenlenen uluslararası yurt dışı fuarlarda gösteri/ etkinlik/ trend alanına,*
- *Yurt içi fuarların etkinliğinin ve bu fuarlara uluslararası düzeyde katılım ve ziyaretin artırılması amacıyla yurt içinde fuar öncesinde ve fuar esnasında gerçekleştirecekleri gösteri/ etkinlik/ trend alanına*

yönelik harcamaları destek kapsamındadır.

Organizatörlerin bu kapsamındaki destek unsurlarından yararlanabilmesi için; yurt içi fuarın yurt dışında tanıtımının yapılması esas olup; tanıtım harcamalarının ağırlıklı olarak yurt dışında yapılması zorunludur. Yalnız veya ağırlıklı olarak yurt içinde fuar esnasında gerçekleştirilen tanıtım faaliyeti harcamalarına yönelik destek müracaatları değerlendirmeye alınmamaktadır.

Bu kapsamda organizatörler, azami %50 olmak üzere, her bir yurt içi fuar için yurt dışında gerçekleştirilen tanıtım faaliyetlerinde 666 bin TL, yurt içinde gerçekleştirilen tanıtım faaliyetlerinde 222 bin TL destekten yararlandırılmaktadır. Ayrıca organizatörler aynı yurt içi fuar için azami 10 defa bu destekten yararlanabilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

Yurt İçi Fuar Katılımcılarının Desteklenmesi

Destek kapsamında sektörel nitelikli uluslararası yurt içi fuarlarda; katılımcılar tarafından yer kirası ve stant masrafları için ödenen fatura tutarının %50'si katılımcıya ödenmektedir. Katılımcıya fuar bazında ödenecek azami destek tutarı 2019 yılı için 38 bin TL'dir. Ayrıca bir takvim yılında aynı katılımcının bu madde kapsamında destek alabileceği yurt içi fuar katılımlarının sayısı ile yararlanabileceği destek oranı ve azami destek miktarı Bakanlıkça sınırlandırılabilir.

Destekle ilgili gerekli tüm bilgi ve belgeler yurt içi fuarın bitiş tarihini müteakip en geç üç ay içerisinde; organizatör ve/veya katılımcı tarafından Bakanlıkça belirlenen İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliklerine intikal ettirilmektedir. Ödeme işlemi ise Merkez Bankası tarafından Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

Tablo 8 - Ticaret Bakanlığı Yurt İçi Fuar Desteği Özet Tablosu

Destek	Destek Kalemi	Destek Oranı	Destek Limiti (TL)*		Faydalanıcı
Yurt İçi Fuarlara İlişkin Tanıtım Faaliyetleri Desteği	Tanıtım	%50	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Yurt dışında yapılan faaliyetlerde 666.000 ➤ Yurt içinde yapılan faaliyetlerde 222.000 	Aynı yurt içi fuar için azami 10 defa	Organizatör
Yurt İçi Fuar Katılımcılarının Desteklenmesi	Yer Kirası ve Stant Masrafları	%50	38.000	-	Katılımcı

(*) 2019 yılı için belirlenen destek üst limitleri (Yurt içi fuar destek üst limitleri her takvim yılı başında $(TÜFE \pm Yİ-ÜFE)/2$ oranında güncellenmektedir.)

Kaynak: (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019), Ticaret Bakanlığı verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Ticaret Bakanlığının destek kapsamına aldığı yurt içi fuarlara ilişkin bilgiler yıllar itibarıyla Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9 - Ticaret Bakanlığı Tarafından Destek Kapsamına Alınan Yurt İçi Fuar Bilgileri

Yıl	Ticaret Bakanlığının Destek Kapsamına Aldığı Fuar Sayısı	Aynı Zamanda KOSGEB Tarafından Destek Kapsamına Alınan Fuar Sayısı
2017	20	19
2018	35	35
2019	48	48
2020	36	36

Kaynak: (KBS, 2019), (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019), KOSGEB ve Ticaret Bakanlığı verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 9 incelendiğinde Ticaret Bakanlığı tarafından destek kapsamına alınan fuarların hemen hemen tamamının KOSGEB tarafından da desteklendiği görülmektedir.

ii. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TOBB tarafından yürütülen Yurt İçi Fuar Katılımında Kadın Girişimcilerin Desteklenmesi Projesi kapsamında kadın girişimcilerin fuarlarda ücretsiz olarak yer almalarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kadın girişimci gerçek kişi firmalar ile ortaklık payının en az yarısı kadın girişimciye ait olan tüzel kişi firmalardan yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 2 milyon TL'yi aşmayanlara, yurt içinde düzenlenen belirli fuarlara ücretsiz katılım desteği sağlanmıştır (TOBB, 2008). Proje 2009-2012 yılları arasında uygulanmıştır. Proje ortağı olan fuar organizatör kuruluşları destek

kapsamına aldığı fuarlarında ücretsiz olarak proje katılımcısı kadın girişimcilere aşağıdaki hizmetleri sağlamıştır:

- 5 ayrı proje katılımcısı için en az 15'er m² genişliğinde 5 ayrı stant alanının tahsis edilmesi,
- Bu alanlara standart donanıma sahip stant kurulması,
- Stantların zemininin halı vb. malzemeyle kaplanması,
- Proje katılımcılarına 1 adet masa ve 4 adet sandalye ile 1 adet dolap verilmesi,
- Standart stant aydınlatmasının yapılması,
- Stant üzerinde yer alacak firma unvanı, Birlik tarafından belirlenecek Logo ve ibareden oluşan alınlık yazısının hazırlanması.

Bu projeden 2009 yılında 106 işletme faydalanmıştır. 2012 yılında ise 10 fuar organizatör kuruluşu düzenlemiş oldukları 152 fuarda kadın girişimcilere belirtilen hizmetleri ücretsiz olarak sağlamışlardır.

iii. Ticaret ve Sanayi Odaları

İzmir Ticaret Odası (İZTO) tarafından yurt içi fuarlara stant ile katılacak İZTO üyelerinin stant alanı bedellerinin maddi olarak desteklenmesi amacıyla destek verilmektedir. Desteklenecek fuarlar İZTO Yönetim Kurulu tarafından belirlenmektedir. 2019 yılı için 63 fuar destek kapsamına alınmıştır. Ağırlıklı olarak İzmir ve İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İhtisas Fuarları desteklenmektedir (İzmir Ticaret Odası, 2019). İZTO tarafından verilen desteğe ilişkin bilgiler Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10 - İZTO Yurt İçi Fuar Desteği Özet Tablosu

Destek Kalemleri	Destek Tutarı	Destek Oranı	Açıklamalar
Zemin alanı veya standart stant ile paket katılım bedeli	Metrekare başına azami 300 TL (KDV hariç) destek.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İzmir'de düzenlenen fuarlarda 40 m²'ye kadar katılımlar %50 ile %80 arasında değişen oranlarda, ➤ İzmir dışı fuarlar standart olarak 30 m²'ye kadar katılımlarda %50 oranında ➤ İzmir fuarlarında aynı fuara bir önceki yıl katılan üyeye ilave %5 oranında destek. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fuarın başlangıç tarihinden 3 gün öncesine kadar başvuru şartı ➤ Her işletmeye İzmir fuarlarında yılda en fazla 2 kez, İzmir dışındaki fuarlarda yılda en fazla 1 kez yararlanabilme imkânı. ➤ İthal ürün sergilemememe şartı.

Kaynak: (İzmir Ticaret Odası, 2019), İZTO verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

İZTO tarafından İZTO üyesi gerçek veya tüzel kişilerin yurt içi fuar ziyaretleri de desteklenmektedir. Bu çerçevede; şahıs işletmesi üyeler için kendileri, çalışanları veya tüm işlerini yürütmekle noter onayı ile yetkili kılınmış kişilerden olmak üzere bir kişi; tüzel kişiler için işletme ortakları, çalışanları veya tüm işlerini yürütmekle noter onayı ile yetkili kılınmış kişilerden olmak üzere bir kişi bu uygulamadan faydalanabilmektedir. Her işletme ve/veya temsilci üye yılda en fazla iki kez bu organizasyondan yararlanabilmektedir. İZTO en az 15 kişi olmak kaydı ile organizasyonu gerçekleştirecek ve gidiş-dönüş uçak bileti bedelinin 400 TL'ye kadar olan kısmının tamamı ile gidilen şehirdeki havaalanı-fuar-havaalanı transferlerini karşılamaktadır.

Antalya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO) tarafından da işletmelerin yurt içi fuar ziyaretleri için bir destek sunulmaktadır (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2019). Desteğin amacı ATSO üyelerinin fuarlara aktif katılım sağlayarak sektörleriyle ilgili bilgi ve tecrübelerini arttırmaları, teknolojik gelişmeleri yakından izlemeleri, kurumsal kapasitelerini geliştirilmeleri ve rekabet güçlerini arttırmalarını sağlamaktır. Söz konusu destekten, katılım sağlanacak fuarla ilgili sektörlerde faaliyet gösteren veya faaliyet alanı farklı görünmekle birlikte ticari ilişkisi kabul edilebilir olan, aynı zamanda Odaya borcu olmayan üyeler yararlanabilmektedir. Destek kapsamında üyelerin fuara gidiş-dönüş uçak bileti bedelinin 350 TL'ye kadar olan kısmı ATSO tarafından karşılanmaktadır. Organizasyonun düzenlenebilmesi için en az 10 katılımcının başvuru yapması gerekmektedir.

3. Desteğe İlişkin Bilgiler

KOSGEB destek sisteminde 2010 yılı öncesinde, proje esaslı başvurular ve değerlendirme aşamasında kurul yapısı bulunmamaktaydı. Destekler ise sadece “KOSGEB Destekleri Yönetmeliği” kapsamında uygulanmaktaydı. Bu durum KOSGEB'in hareket alanını kısıtlamakta ve ufak değişiklikler yapılması için bile Resmi Gazete'de yayımlanmış Yönetmeliğin Bakanlar Kurulu Kararı ile değiştirilmesini gerektirmekteydi. Bu süre zarfında uygulamadan gelen geri dönüşler ve yapılan bazı denetim çalışmaları sonucu durumun sürdürülemezliğinin anlaşılması üzerine değişiklik yapılması ihtiyacı belirgin hale gelmiştir.

Bunun yanı sıra, KOSGEB 2008-2012 Stratejik Planı'ndaki iki temel stratejik amaçtan biri olan “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'lerin rekabet gücünün artırılması” amacını etkili araçlarla destekleyebilmek üzere yeni bir destek sistemine geçilmesine karar verilmiştir.

Uygulama ve saha tecrübesi olan müdürlerden oluşan dar bir ekip ile 2009 yılı başı itibarıyla yeni mevzuatın hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Çalışmaların ilk aşamasında özellikle

kamu kaynaklarını destek olarak işletmelere sunan kurumların mevzuat altyapıları başta olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevzuat incelenmiş ve KOSGEB'e uygun mevzuatın; yönetmelik, program, uygulama esasları hiyerarşik yapısında olmasına karar verilmiştir. Yeni sistem, başvuruların proje/iş planı esasına göre yapılması ve değerlendirmelerin kurul marifetiyle yürütülmesi şeklinde kurgulanmış ve çalışmalar bu doğrultuda sürdürülmüştür.

Çalışmalar kapsamında ilk olarak KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği Taslağı söz konusu ekip tarafından hazırlanmış ve birim görüşleri de alınarak taslağa son hali verilmiştir. Bu süreçte KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği'nin, KOSGEB'in hareket kabiliyetini güçlendirecek şekilde esnek bir çerçeve mevzuat olmasına özellikle dikkat edilmiş ve Yönetmelik esas alınarak aşağıdaki destek programlarının hazırlık çalışmalarına başlanmıştır:

- Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı
- KOBİ Proje Destek Programı
- Tematik Proje Destek Programı
- İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Genel Destek Programı

Programların oluşturulmasından sonra ise kaynak ve zaman kısıtı nedeniyle söz konusu destek programlarına ait uygulama esasları ve eki formların hazırlanması amacıyla çalışma grupları oluşturulmuştur.

Bu süreçte paydaşlardan gelen talepler değerlendirilmiş ve yine hazırlanan mevzuat taslakları hakkında tüm birimlerin görüşleri alınmıştır. Gelen görüşler neticesinde taslak mevzuatlar tamamlanmış ve KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği 15.06.2010 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

KOSGEB tarafından 1990'lı yılların başından itibaren çeşitli yöntemlerle işletmelerin yurt içi fuarlara katılımına yönelik olarak destekler verilmiştir. İşletmelerin ürünlerini sergileyerek tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmeleri amacıyla sunulan bu destekler kapsamında ilk zamanlarda stand alanları KOSGEB tarafından fuar organizatör kuruluşlarından kiralanarak, fuara katılım sağlayacak KOBİ'lere uygun koşullarda kullanılmıştır. Zaman içerisinde çeşitli ad ve şekillerde bu destek sunulmaya devam edilmiş ve 2010 yılına gelindiğinde ise proje hazırlama kapasitesi düşük

KOBİ'lerin rahat bir biçimde bu desteğe ulaşabilmesi amacıyla Genel Destek Programı kapsamına da dâhil edilmiştir.

KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği kapsamında yürürlüğe giren Genel Destek Programının uygulanmasına 16.06.2010 tarihinde başlanmıştır. Programın genel amacı; ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında, küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir.

Genel Destek Programından, yine program dokümanında belirlenen “işletme” tanımına uyan KOBİ'lerin faydalanabileceği belirtilmiştir. İşletme ise “18.11.2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik” kapsamında yer alan ve 18.9.2009 tarih ve 27353 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2009/15431 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilen sektörlerde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri (KOBİ)” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde faaliyet gösteren bütün KOBİ'ler Genel Destek Programından faydalanabilmektedir.

Program kapsamında sadece geri ödemesiz destekler sağlanmıştır. Programın süresi işletmeler için 3 yıl olarak belirlenmiş ve 3 yıllık destek programı süresi tamamlandıktan sonra talep eden işletmelerin destek programı yeniden başlatılmıştır. 2010 yılında yürürlüğe girdiği dönemde Program kapsamında:

- Yurt İçi Fuar Desteği
- Yurt Dışı İş Gezisi Desteği
- Tanıtım Desteği
- Eşleştirme Desteği
- Nitelikli Eleman İstihdam Desteği
- Danışmanlık Desteği
- Eğitim Desteği
- Enerji Verimliliği Desteği
- Tasarım Desteği
- Sınai Mülkiyet Hakları Desteği
- Belgelendirme Desteği
- Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği

olmak üzere 12 destek bulunmakta idi. KOSGEB İcra Komitesi kararları ile 2011 yılında Bağımsız Denetim Desteği, 2015 yılında ise Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteğinin eklenmesiyle Program kapsamındaki destek sayısı 15’e çıkmıştır.

Yürürlükte kaldığı yıllar içerisinde yapılan revizyonlarda farklı limitler uygulanmış olmakla birlikte yürürlüğe girdiği ve yürürlükten kalktığı yıllar için Genel Destek Programı destek üst limitleri ve oranları Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11 - Genel Destek Programı Destek Üst Limitleri ve Oranları

İşletme Geliştirme Destek Programı Destekleri	Destek Üst Limiti	2010		Destek Üst Limiti	2018		
		Destek Oranı			Destek Oranı		
		1. ve 2. Bölgeler	3. ve 4. Bölgeler		1. Bölge	2., 3., 4. Bölgeler	5. ve 6. Bölgeler
1	Yurt İçi Fuar Desteği	30.000		45.000			
2	Yurt Dışı İş Gezisi Desteği	10.000		20.000*			
3	Tanıtım Desteği	15.000		25.000			
4	Eşleştirme Desteği	15.000		30.000			
5	Nitelikli Eleman İstihdam Desteği	20.000		50.000			
6	Danışmanlık Desteği	15.000		22.500			
7	Eğitim Desteği	10.000		20.000			
8	Enerji Verimliliği Desteği	30.000	%50	75.000	%50	%60	%70
9	Tasarım Desteği	15.000		22.500			
10	Sınai Mülkiyet Hakları Desteği	20.000		30.000**			
11	Belgelendirme Desteği	10.000		30.000**			
12	Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği	20.000		30.000			
13	Bağımsız Denetim Desteği	-		15.000			
14	Gönüllü Uzmanlık Desteği	-		15.000			
15	Lojistik Desteği	-		40.000			

(*) KOSGEB KOBİ ve Girişimcilik Ödülleri kapsamında her yıl belirlenen finalistler, KOSGEB tarafından düzenlenen Yurt Dışı İş Gezisi Programından bir defaya mahsus olmak üzere üst limitler dikkatte alınmaksızın %100 oranında desteklenir.

(**) TSE ve TPE’den alınacak belgeler, bölge farkı aranmaksızın %100 oranında desteklenir.

Kaynak: (KOSGEB, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

a. Genel Destek Programı-Yurt İçi Fuar Desteği

Yurt İçi Fuar Desteğinin 2010 yılında ilk uygulamaya alındığı zamanki içeriği aşağıdaki gibi özetlenebilir (KOSGEB, 2019).

Destek kapsamı:

1. İşletmelerin, TOBB internet sitesinde ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlanan Yıllık Yurt İçi Fuar Takvimi Tebliğinde yer alanlar içerisinden KOSGEB tarafından belirlenen Yurt İçi Ulusal İhtisas ve Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları ile İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılımlarına destek verilmektedir.
2. Destek; boş alan (yer) kirası, stant konstrüksiyonu ve dekorasyonu, fuar katılımcı kataloğu, fuar alanının genel düzenlemesi ile ilgili hostes, genel tanıtım, genel güvenlik, genel temizlik ile gerekli olabilecek diğer hizmet giderlerini kapsar.
3. Destek üst limiti;
 - Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarında m² başına 120 TL,
 - Yurt İçi İhtisas Fuarları ve İzmir Enternasyonal Fuarı'nda m² başına 80 TL olarak uygulanır.
4. Her bir fuar katılımı için işletme başına azami destek alanı 50 m²'dir.
5. Makine, mobilya, mermer gibi büyük ürün sergileme alanına ihtiyaç duyulan işkollarında gerçekleştirilecek fuarlarda, işletme başına azami destek alanı Başkanlık tarafından 100 m²'ye kadar artırılabilir.

Destek süreci:

1. Programdan yararlanmak isteyen işletme KOSGEB Birimine başvuru yapar. Başvurusu kabul edilen işletmeden taahhütname istenir.
2. İşletmenin taahhütname vermesi halinde, taahhütnamenin KOSGEB Biriminde kayda alındığı tarih, programın başlangıç tarihi olarak kabul edilir.
3. İşletme, her bir destek için uygulama esaslarında belirtilen esaslar dâhilinde KOSGEB Birimine başvuru yapar.
4. KOSGEB Birimi gerekli değerlendirmeyi yapar ve değerlendirme sonucunu işletmeye bildirir.

5. İşletme, uygun bulunan başvuruya ilişkin mal ve hizmet alımını gerçekleştirerek ödemeye esas belgeleri KOSGEB Birimine sunar. Destek ödemesi ile ilgili istisnai bir uygulama olacaksa bu durum programın uygulama esasında ayrıca belirtilir.
6. KOSGEB Birimi, söz konusu belgeleri inceleyerek işletmenin banka hesabına destek ödemesini yapar.
7. İşletmenin programı tamamlamasından sonra, programın işletmeye etkisi ve sonucu KOSGEB personeli tarafından ve/veya hizmet alımı yolu ile izlenir.

Destek kapsamına alınacak yurt içi fuarların belirlenmesi ve duyurulması:

1. TOBB internet sitesinde ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlanan Yıllık Yurt İçi Fuar Takvimi Tebliğinde yer alan fuarlardan Yurt İçi İhtisas ve Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları ile İzmir Enternasyonal Fuarı destek kapsamına alınabilir. Ayrıca TOBB tarafından yayımlanan Yıllık Yurt İçi Fuar Takviminde yıl içinde gerçekleşen ekleme ve değişiklikler de kapsama dâhil edilebilir.
2. Fuar organizatör kuruluşu, destek kapsamına alınmasını talep ettiği fuar/fuarlar için TOBB tarafından ilan edilen Fuar Takviminin Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayım tarihini müteakip en geç 15 iş günü içerisinde Yurt İçi Fuar Organizatör Kuruluş Başvurusu ve Taahhütname ile ilgili Başkanlık Birimine başvuru yapar. Süresi içinde yapılmayan başvurular değerlendirmeye alınmaz.
3. TOBB tarafından takvim yılı içerisinde fuar takviminde aylık olarak yapılan güncelleme sonucunda, fuar organizatör kuruluşlarının duyuru tarihini müteakip en geç 7 iş günü içerisinde yapacakları başvurular değerlendirilmeye alınır. 7 iş günü sonrasında yapılan başvurular değerlendirilmeden iade edilir.
4. İlgili Başkanlık Birimi destek kapsamına alınacak fuarların listesini belirlerken, fuar organizatör kuruluşu başvurularını aşağıda yer alan hususları dikkate alarak değerlendirir:
 - İlk defa düzenlenecek olan fuarlar destek kapsamına alınmaz.
 - Daha önce düzenlenmiş olan ancak adı veya organizatörü değişen fuarların desteklenip desteklenmeyeceğine İlgili Başkanlık Birimi tarafından gerekli inceleme yapılarak karar verilir.
 - Alışveriş merkezleri, oteller, kültür siteleri, camiler, köy açık alanları ve benzeri yerlerde düzenlenen fuarlar destek kapsamına alınmaz.
 - Taahhütname şartlarını yerine getirmeyen fuar organizatör kuruluşlarının düzenleyeceği bir sonraki ayın fuar destek kapsamına alınmaz.

- Fuar organizatör kuruluşunun başvuruda talep etmesi halinde makine, mobilya, mermer gibi büyük ürün sergileme alanına ihtiyaç duyulan işkollarında gerçekleştirilecek fuarlarda, işletme başına azami destek alanı 100 m²'ye kadar artırılabilir.
- 5. Bir fuarda organizatör tarafından bir önceki yılda kullanılan toplam net stant alanının azami %40'ı destek kapsamına alınır. Düzenlenme aralığı bir yıldan fazla olan fuarlarda desteklenecek net stant alanı hesabı yapılırken gerçekleşmiş son fuar dikkate alınır.
- 6. İlgili Başkanlık Birimince belirlenen ve Başkanlık Makamınca onaylanan “KOSGEB Tarafından Destek Kapsamına Alınan Yurt İçi Fuar Listesi” KOSGEB’in internet adresinde yayınlanır.
- 7. Değerlendirme sonucu ve desteklenecek toplam net stant alanı başvuru yapan fuar organizatör kuruluşlarına ilgili Başkanlık Birimi tarafından yazı ile bildirilir.

i. Genel Destek Programı Revizyonları

Genel Destek Programı mevzuatında yürürlükte kaldığı 2010-2018 yılları arasında program dokümanında 10, uygulama esasları dokümanında ise 17 kez revizyon yapılmıştır (KOSGEB, 2019). Bu revizyonlara ilişkin bilgiler Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12 - Program ve Uygulama Esasları Revizyonları

Program Revizyonları		Uygulama Esasları Revizyonları	
Revizyon No	Revizyon Tarihi	Revizyon No	Revizyon Tarihi
PR-01_00(1)	08.07.2011	UE-01_00(1)	08.07.2011
		UE-01_00(2)	23.09.2011
		UE-01_00(3)	05.12.2011
		UE-01_00(4)	21.12.2011
		UE-01_00(5)	28.12.2011
PR-01_00(2)	03.08.2012	UE-01_00(6)	09.08.2012
PR-01_00(3)	28.09.2012	UE-01_00(7)	28.09.2012
PR-01_00(4)	15.03.2013	UE-01_00(8)	15.03.2013
PR-01_00(5)	08.07.2013	UE-01_00(9)	08.07.2013
		UE-01_00(10)	26.09.2013

Program Revizyonları		Uygulama Esasları Revizyonları	
Revizyon No	Revizyon Tarihi	Revizyon No	Revizyon Tarihi
PR-01_00(6)	28.09.2015	UE-01_00(11)	28.09.2015
		UE-01_00(12)	01.02.2016
PR-01_00(7)	21.03.2016	UE-01_00(13)	21.03.2016
PR-01_00(8)	30.05.2016	UE-01_00(14)	30.05.2016
		UE-01_00(15)	05.01.2017
PR-01_00(9)	12.01.2018	UE-01_00(16)	12.01.2018
PR-01_00(10)	03.04.2018	UE-01_00(17)	03.04.2018

Kaynak: (KOSGEB, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Yürütülen çalışma esnasında uygulama esaslarında yapılan 2 ve 4 no.lu revizyon dokümanlarına ulaşılamamıştır. Mevcut dokümanlar incelendiğinde revizyonların bir kısmında yazım hatalarının düzeltilmesi ve kullanılan ifadelerin daha anlaşılır hale getirilmesi için değişiklikler yapıldığı görülürken, diğer bir kısmında ise destek için kırıma noktası sayılabilecek ölçüde kapsamlı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Özellikle 2011, 2015 ve 2016 yıllarında yapılan değişikliklerin Yurt İçi Fuar Desteği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Program ve uygulama esaslarında yapılan değişiklikler Yurt İçi Fuar Desteği açısından incelenmiş ve önemli görülen değişiklikler aşağıda sunulmuştur (KOSGEB, 2019).

15.06.2010 tarihinde Genel Destek Programı yürürlüğe girmiştir.

08.07.2011 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Sadece fuar organizatör kuruluşundan temin edilen hizmet giderlerinin desteklenmesi,
- TOBB tarafından yayınlanan Güncelleme Listesinin sadece 'Ekleme Yapılan Fuarlar' kısmında yer alan fuarlar için başvuru imkânı sağlanması,
- Değişiklik Yapılan Fuarlar ve İptal Edilen Fuarlara ilişkin iş ve işlemlerin ilgili Başkanlık Birimince yapılması,
- Destek Kapsamına Alınan Fuar Listesinin KOSGEB internet adresinde yayınlanması,
- Bir fuar için destek kapsamına alınacak alan tespitinin TOBB'dan alınan bilgiye göre yapılması,
- Fuar sözleşmesinin, ödeme talep formu yerine başvuru formu ile alınması

doğrultusunda dőzenlemeler yapılmıştır.

23.09.2011 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Yurt İçi Fuar Organizatör Kuruluş Başvuru İnceleme Formu oluşturulmuştur.

05.12.2011 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Fuar organizatör kuruluşu tarafından fuar sırasında Yurt İçi Fuar Katılım Tutanağını işletme temsilcilerine imzalatılarak ilgili Başkanlık Birimine e-posta ve yazı ekinde gőnderilmesi,
- İlgili Başkanlık Biriminin uygun görmesi halinde bir fuar için işletme başına azami destek alanının 100 m² ye çıkarabilmesi,
- Suresi içerisinde (Fuar Takviminin TOBB Ticaret Sicil Gazetesinde yayım tarihini mőteakip en geç 15 gőn) yapılmayan organizatör kuruluş başvurularının sőre bitimini takip eden 30 gőnde yapılabilmesi ve Başkanlık Makamınca uygun gőrőlmesi halinde desteklenebilmesi,
- Bir fuar için destek kapsamına alınacak alan tespitinin TOBB'dan alınan bilgiye göre ve/veya organizatör kuruluş beyanı dikkate alınarak ilgili Başkanlık Birimince belirlenmesi,
- Organizatör kuruluşlara başvuru için verilen 7 gőnlők sőrenin 15 gőne çıkarılması,
- Organizatör kuruluş taahhőtnamesine, taahhőtnameye aykırı bir durum oluşması halinde dőzenlenecek olan bir sonraki aynı fuarın destek kapsamına alınmayacağına dair hőkőm eklenmesi,
- KOSGEB tarafından desteklenen alan kontrolőnőn sistem tarafından yapılması

doğrultusunda dőzenlemeler yapılmıştır.

21.12.2011 tarihinde yapılan revizyon ile:

- İşletmelerin fuar başlama tarihinden itibaren en geç 3 iř gőnő őrncesine kadar internet űzerinden doldurdıkları formların çıktılarını alarak KOSGEB Mődőrliklerine teslim etmesi şartının getirilmesi,
- KOSGEB Mődőrliklerinin İşletme Başvuru İzleme Tablosunu ilgili Başkanlık Birimine gőndermesine ilişkin işlemlerin kaldırılması, bunun yerine sorumlu personel tarafından başvurusu onaylanan işletmenin fuara katılımının kesinleşmesinin sağlanması

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

28.12.2011 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Süresi içerisinde (Fuar Takviminin TOBB Ticaret Sicil Gazetesinde yayım tarihini müteakip en geç 15 gün) yapılmayan organizatör başvurularının süre bitimini takip eden 30 gün yerine yılın son işgününe kadar yapılabilmesi ve Başkanlık Makamınca uygun görülmesi halinde desteklenebilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır.

09.08.2012 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Program kapsamında sağlanacak desteklerin oranının 1. ve 2. bölgelerde %50, 3., 4. 5. ve 6. bölgelerde %60 olarak uygulanması,
- Program ve destek başvuru formlarının KOBİ Bilgi Sistemi (KBS) üzerinden elektronik ortamda doldurulması

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

28.09.2012 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Taahhütname "istenir" yerine "alınır" ifadesi getirilmesi,
- İşletmenin, sahip ve ortakları ile bunların eş, anne, baba, çocuğunun yanı sıra kardeşlerinden de destek kapsamında mal ve hizmet satın alamaması

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

15.03.2013 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Vergi ve/veya Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) borcu bulunan işletmelerde mahsup işlemlerine yönelik düzenleme yapılmıştır.

08.07.2013 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Destek süreci sonlandırılan işletmelere yapılan destek ödemelerinin geri alınmamasına yönelik düzenleme yapılması,

- Programdan yeniden faydalanmak isteyen işletmelerin önceki programda yaptıkları destek başvurularının geçerli olması,
- Destek süreci sonlandırılan işletmelere ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Bildirimlerin KBS üzerinden yapılması

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

28.09.2015 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteğinin program kapsamına alınması,
- Bazı desteklerin limitlerinin değiştirilmesi,
- Programdan yararlanmak isteyen işletmelerin, Türk Ticaret Kanununda tanımlı gerçek veya tüzel kişi statüsünde olması şartının getirilmesi (Adi Ortaklık statüsündeki işletmelerin destek kapsamı dışına çıkarılması),
- KOSGEB Veri Tabanı kaydında işletmelerden istenen “Bağlı Bulunduğu Odadan Alınmış Faaliyet Belgesi”nin kaldırılması,
- Yurt İçi Fuar Desteği için destek üst limitinin; Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarında 120 TL/m²den 150 TL/m², Yurt İçi İhtisas Fuarları ve İzmir Enternasyonal Fuarı’nda 80 TL/m²den 100 TL/m²ye çıkarılması,
- Daha önce tüm fuarlar için 100 m²ye artırılabilen işletme başına azami destek alanının sadece Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları ile sınırlandırılması,
- Yurt İçi Fuar Katılım Tutanağının Yurt İçi Fuar Katılımcı Listesi olarak yeniden düzenlenmesi ve tutanak için işletmelerden fuar sırasında imza alınmasından vazgeçilerek, listeyi fuar organizatör kuruluşun doldurmasının sağlanması,
- Meslek Kuruluşlarının fuarlarda üyelerini yararlandırmak amacıyla fuar organizatör kuruluşundan alan kiralaması ve işletmelerin meslek kuruluşundan bu alanı kiralaması durumunda işletmelere verilen desteğin kaldırılması,
- İşletmelerin ilgili mevzuatta belirtilen limitlerin üzerinde vergi ve/veya SGK borcu olması durumunda destek ödemesi için verdikleri mahsup taleplerinin ödeme talep formu içerisine eklenmesi,
- Güncellememe yapılan ve iptal edilen fuarların Başkanlık Makamı onayına sunulmadan yayınlanması,
- Bir fuarda işletme başına azami destek alanının 100 m²ye artırılabilmesine yönelik fuar organizatör kuruluşlardan alınan talebin Fuar Organizatör Kuruluş Başvuru Formu ve Taahhütnamesinden kaldırılması,

- Bir fuarda desteklenebilecek toplam net stant alanının azami 10.000 m² ile sınırlandırılması
- Fuar organizatör kuruluş başvurusunun değerlendirilmesi sonucu uygun bulunan başvuruların KOSGEB internet adresinde yayınlanması, uygun bulunmayanların ise fuar organizatör kuruluşlarına yazı ile bildirilmesi,
- Kontrol, denetim veya inceleme sonucu ortaya çıkan ve uygulama birimince hatalı işlemlerden doğan fazla ve yersiz ödemeler, ödemenin yapıldığı tarihten itibaren hesaplanan yasal faizi ile birlikte işletmeden geri tahsil edilmesi,
- 28.09.2015 tarihinden önce ilgili destek başvurusu onaylanan işletmeler ile meslek kuruluşları ve organizatör kuruluşlara ilişkin tüm iş ve işlemlerin 26.09.2013 tarihinde yürürlüğe konulan Genel Destek Programı Uygulama Esasları hükümlerine göre yürütülmesi,
- Yurt İçi Fuar Desteği İşletme Başvuru İzleme Tablosunun kaldırılması

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

21.03.2016 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Bölgesel, sektörel ve ölçeksel kriterler ile özel hedef grupları dikkate alınarak üst limit ve oranlar dâhilinde yeni limit ve oranların belirlenmesi hususunda Başkanlığa yetki verilmesi,
- Bazı desteklere ilişkin alt hükümlerde değişiklikler yapılması,
- Yurt İçi Fuar Desteğinin de içinde bulunduğu bazı destekler için destek başvurularının online yapılması,
- İşletme İzleme Formunun düzenlenmesine ilişkinin süreç değişikliği

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

30.05.2016 tarihinde yapılan revizyon ile:

- Program kapsamındaki desteklerin üst limit ve oranlarının değiştirilmesi bu kapsamda Yurt İçi Fuar Desteği üst limitinin 30 bin TL'den 45 bin TL'ye çıkarılması,
- İlk defa düzenlenecek olan fuarlarda organizatör kuruluş tarafından beyan edilen toplam net stand alanının azami %25'ine kadarının destek kapsamına alınabilmesi,
- Diğer bazı desteklere ilişkin alt hükümlerde değişiklikler yapılması,
- Mevzuat sadeleştirmeleri

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

05.01.2017 tarihinde yapılan revizyon ile:

- KOSGEB Veri Tabanına kayıt sürecine ilişkin bazı hükümlerin değiştirilmesi,
- Diğer bazı desteklere ilişkin alt hükümlerde değişiklikler,
- Mevzuat sadeleştirmeleri

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

03.04.2018 tarihinde yapılan revizyon ile:

- KBS'nin tanımlanması ve başvuruların buradan yapılacağına ilişkin hükümlerin eklenmesi,
- Taahhütnamenin KBS üzerinden alınabilmesine ilişkin düzenlemeler,
- "Tüm başvuru ve bildirimler yazılı yapılabileceği gibi elektronik ortamda da yapılabilir. Ayrıca Program kapsamındaki tüm belgeler elektronik ortamda alınabilir." hükmünün eklenmesi

doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

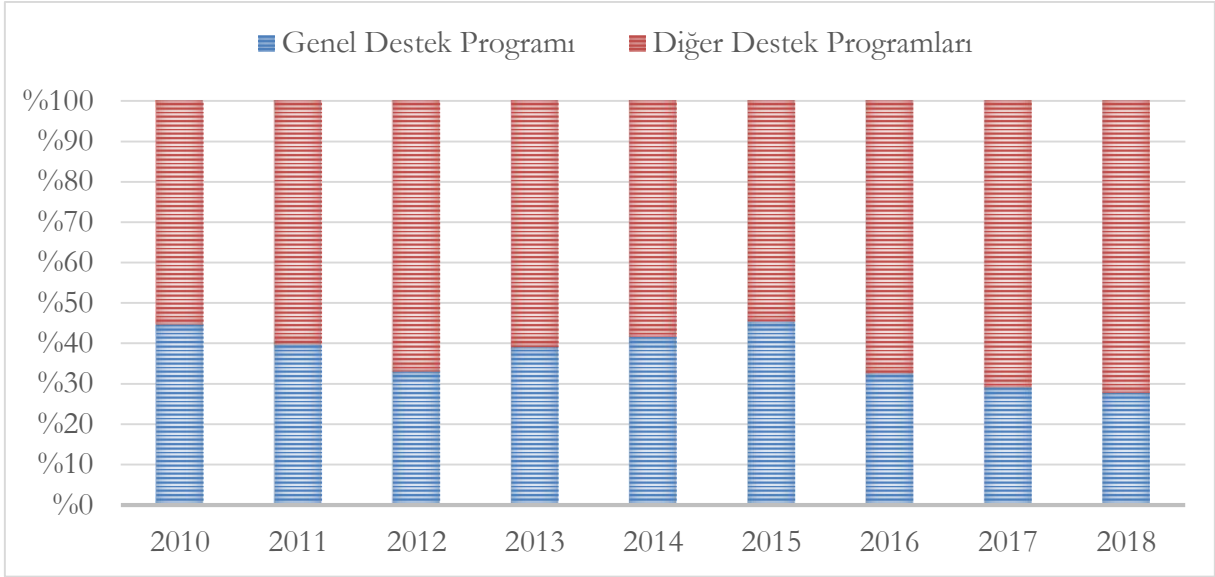
28.08.2018 tarihli Başkanlık Makamı Oluru ile:

- 01.03.2018 tarihinde yapılan 2018/02 No.lu KOSGEB İcra Komitesinin 2018/05 No.lu kararı ile KOSGEB Başkanlığına verilen yetki kapsamında 24.09.2018 tarihi itibarıyla Genel Destek Programı yeni başvurulara kapatılmış ve 26.11.2018 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

ii. Destek Gerçekleşmeleri

Genel Destek Programı yürürlüğe girdiği 2010 yılından itibaren işletmeler tarafından büyük ilgi görmüş ve yürürlükte kaldığı süre boyunca en çok tercih edilen programlardan birisi olmuştur. KOSGEB tarafından verilen desteklerin; tutar ve işletme sayısı bazında Genel Destek Programı ile yıllar itibarıyla karşılaştırması Grafik 2 ve Grafik 3'te verilmiştir.

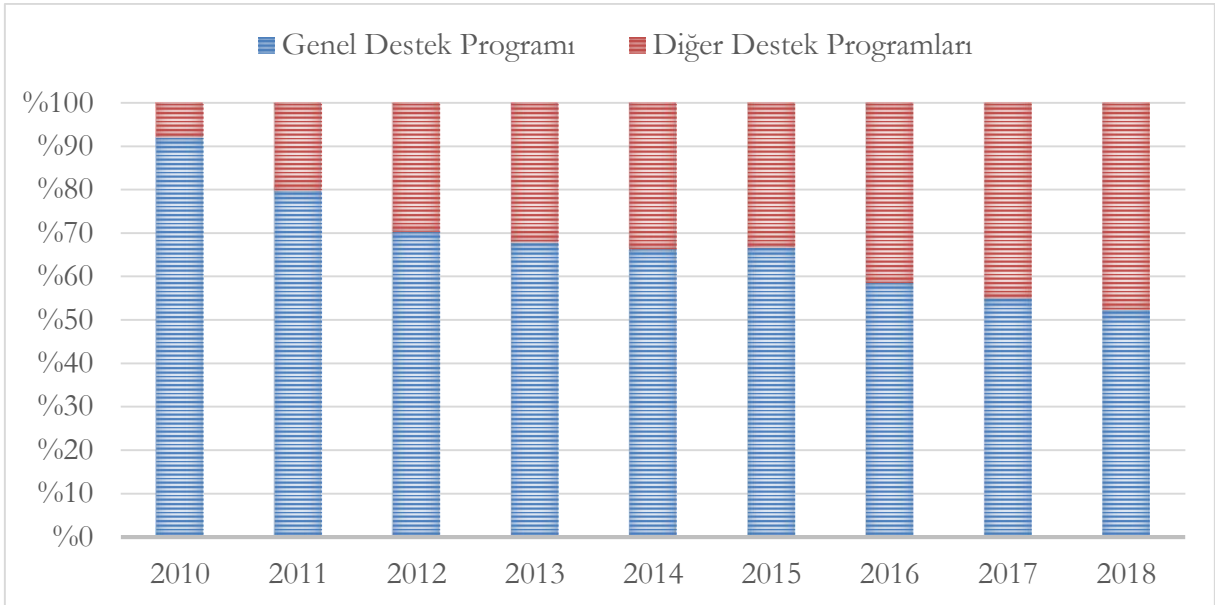
Grafik 2 - Destek Gerçekleşmeleri - Tutar

Kaynak: (KBS, 2019) ve KOSGEB Muhasebe kayıtları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 2 incelendiğinde Genel Destek Programı gerçekleştirmelerinin KOSGEB destek bütçesine oranının %28 ile %45 arasında değiştiği görülmektedir.

Grafik 3 - Destek Gerçekleşmeleri - İşletme Sayısı

Kaynak: (KBS, 2019) ve KOSGEB Muhasebe kayıtları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3 incelendiğinde Genel Destek Programı kapsamında desteklenen işletmelerin desteklenen tüm işletmeler içerisindeki oranının yıllar itibarıyla azaldığı görülmektedir. 2010 yılında yaklaşık %90 olan bu oran 2018 yılında ise %50'lere kadar gerilemiştir.

iii. Genel Destek Programı Gerçekleşmeleri

Yurt İçi Fuar Desteği, Genel Destek Programı içerisinde işletmeler tarafından en çok tercih edilen desteklerden birisi olmuştur. Genel Destek Programı kapsamında yer alan desteklerin yıllar itibarıyla gerçekleşmeleri Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13 - Genel Destek Programı Gerçekleşmeleri

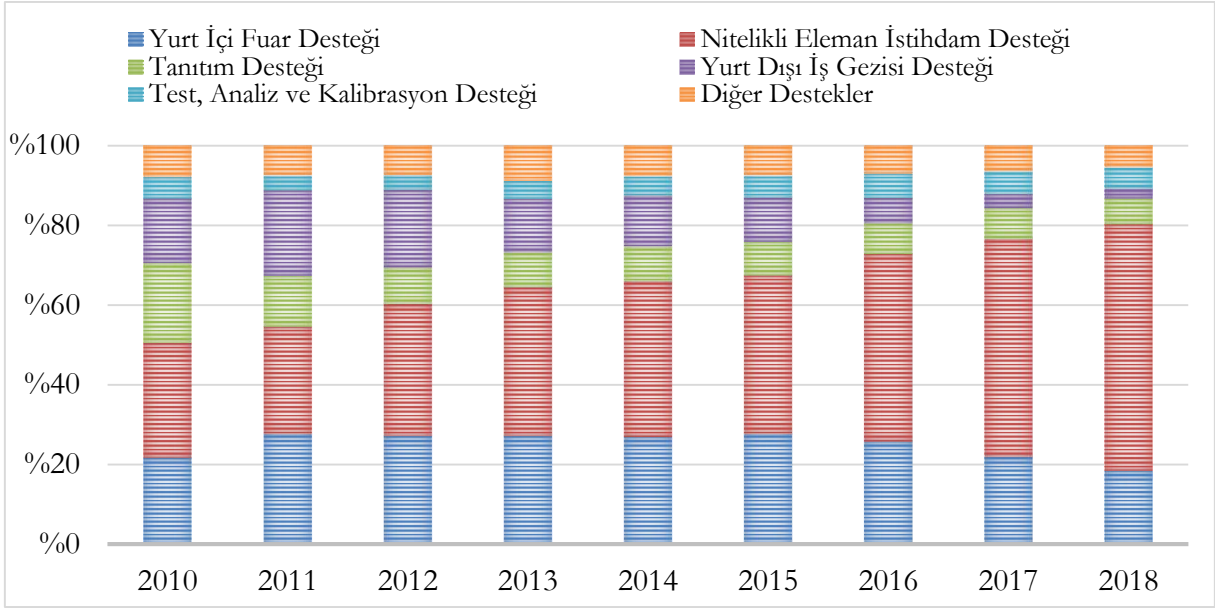
Destek	Destek Tutarı (Bin TL)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Yurt İçi Fuar Desteği	1.202	21.121	31.593	43.454	41.562	52.281	48.181	57.768	60.543	357.704
Nitelikli Eleman İstihdam Desteği	1.004	22.934	41.179	63.990	62.457	77.236	91.951	182.684	278.984	822.419
Tanıtım Desteği	1.756	11.166	9.160	9.834	9.264	10.028	9.627	14.730	14.931	90.495
Yurt Dışı İş Gezisi Desteği	429	6.998	8.059	7.097	6.602	7.305	3.957	3.982	3.833	48.262
Belgelendirme Desteği	300	2.165	2.461	3.389	2.862	2.918	2.907	3.421	3.078	23.503
Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği	193	1.720	2.437	3.498	3.869	5.542	6.347	8.836	11.028	43.469
Danışmanlık Desteği	32	1.044	1.283	1.424	1.125	966	737	1.291	1.835	9.736
Eğitim Desteği	27	259	253	497	309	330	560	530	784	3.550
Sınai Mülkiyet Hakları Desteği	11	83	149	433	623	1.034	1.026	1.383	1.532	6.273
Bağımsız Denetim Desteği	0	25	111	159	143	230	135	295	336	1.433
Tasarım Desteği	0	17	71	68	168	183	99	242	208	1.055
Enerji Verimliliği Desteği	0	2	20	1	5	3	17	72	140	261
Eşleştirme Desteği	0	0	16	152	246	679	26	17	67	1.203
Lojistik Desteği	0	0	0	0	0	0	511	1.718	3.219	5.447
TOPLAM	4.954	67.534	96.791	133.996	129.234	158.735	166.080	276.968	388.531	1.422.823

Kaynak: (KBS, 2019) ve KOSGEB Muhasebe kayıtları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteğinin Genel Destek Programı içerisindeki destek tutarı bakımından payının 2015 yılına kadar %30 civarında seyrettiği, bu yıldan sonra her yıl azalarak 2018 yılı itibarıyla %15,6 seviyesine düştüğü görülmüştür.

Genel Destek Programı kapsamında yer alan desteklerden yararlanan işletmelerin yıllar itibarıyla dağılımı Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4 - Genel Destek Programı Kapsamında Desteklenen İşletmelerin Dağılımı

Kaynak: (KBS, 2019) ve KOSGEB Muhasebe kayıtları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 5 incelendiğinde işletme sayısı bakımından Yurt İçi Fuar Desteğinin Genel Destek Programı içerisindeki payı 2015 yılına kadar %28 civarında seyrettiği, bu yıldan sonra her yıl azalarak 2018 yılı itibarıyla %19 seviyesine düştüğü görülmüştür.

b. İşletme Geliştirme Destek Programı

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere yürürlükte kaldığı yaklaşık 9 yıllık süre içerisinde Genel Destek Programında birçok kez revizyon yapılmıştır. Yapılan revizyonlar nedeniyle programın takip ve izlemesinin sağlıklı olarak yapılamadığı gerekçesiyle destek programı, Başkanlığın teklifi ve İcra Komitesini kararı ile kaldırılarak yerine benzer destekleri içeren İşletme Geliştirme Destek Programı yürürlüğe alınmıştır. (KOSGEB, 2018). Yeni programın Genel Destek Programının devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. İşletme Geliştirme Destek Programı ve Uygulama Esasları, KOSGEB İcra Komitesinin 01.03.2018 tarih ve 2018/5 No.lu kararı ve KOSGEB Başkanlık Makamının 28.08.2018 tarih ve 9446 sayılı Olur'u ile 24.09.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir (KOSGEB, 2019). Programın amacı; “Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet güçlerinin, kurumsallaşma-markalaşma düzeylerinin ve ekonomideki paylarının artırılması, kapasitelerinin geliştirilmesi ve öncelikli ihtiyaçlarının karşılanması” olarak belirlenmiştir.

İşletme Geliştirme Destek Programından da Genel Destek Programında olduğu gibi “işletme” tanımına uyan KOBİ'ler faydalanabilmektedir. Yani KOSGEB tarafından desteklenen sektörlerde faaliyet gösteren bütün KOBİ'ler İşletme Geliştirme Destek Programından faydalanabilmektedir.

Program kapsamında sadece geri ödemesiz destekler sağlanmaktadır. Genel Destek Programında 3 yıl olan program süresi İşletme Geliştirme Destek Programı için 2 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca Genel Destek Programında işletmeler, başvuruları halinde programdan istedikleri kadar faydalanabilmekteyken, İşletme Geliştirme Destek Programı kapsamında yeniden yararlanma hakkı; net satış hasılatı veya dönem içinde elde edilen hasılatı program sonunda en az %10 artmak koşuluyla bir defa verilmiştir. Program kapsamında:

- Yurt İçi Fuar Desteği
- Yurt Dışı İş Gezisi Desteği
- Nitelikli Eleman İstihdam Desteği
- Eğitim Desteği
- Enerji Verimliliği Desteği
- Tasarım Desteği
- Sınai Mülkiyet Hakları Desteği
- Belgelendirme Desteği
- Test ve Analiz Desteği

olmak üzere 9 destek bulunmaktadır.² İşletme Geliştirme Destek Programı destek üst limitleri ve oranları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14 - İşletme Geliştirme Destek Programı Destek Üst Limitleri ve Oranları

Sıra No	Destekler	Destek Üst Limiti	Destek Oranı
1	Yurt İçi Fuar Desteği	50.000	%60
2	Yurt Dışı İş Gezisi Desteği	20.000*	
3	Nitelikli Eleman İstihdam Desteği	50.000**	
4	Eğitim Desteği	20.000	
5	Enerji Verimliliği Desteği	35.000	
6	Tasarım Desteği	25.000	
7	Sınai Mülkiyet Hakları Desteği	30.000***	
8	Belgelendirme Desteği	30.000***	
9	Test ve Analiz Desteği	30.000	

(*) KOSGEB KOBİ ve Girişimcilik Ödülleri kapsamında her yıl belirlenen finalistler, KOSGEB tarafından düzenlenen yurt dışı iş gezisi programından bir defaya mahsus olmak üzere üst limitler dikkate alınmaksızın %100 oranında desteklenir.

(**) Nitelikli Eleman İstihdam Desteği kapsamında istihdam edilecek elemanın; yeni mezun, kadın, engelli, birinci derece şehit yakını veya gazi olması halinde destek oranına %20 ilave edilir.

(***) TSE ve TÜRKPATENT'ten alınacak belgeler, %100 oranında desteklenir.

Kaynak: (KOSGEB, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

² Süreç içerisinde İşletme Geliştirme Destek Programında da revizyonlar yapılmış ve program kapsamındaki destek sayısı artmıştır.

c. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde öncelikle Yurt İçi Fuar Desteğine ve destekten faydalanan işletmelere ilişkin istatistiklere ardından destek kapsamına alınan fuarlara ve fuar organizatör kuruluşlarına ilişkin istatistiklere yer verilmiştir. İstatistikler KOSGEB idari kayıtları esas alınarak hazırlanmıştır.

i. Desteklenen İşletmelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Yurt İçi Fuar Desteğinden 2010-2018 döneminde 29.764 işletme yararlanmıştır. Başvuruların online olarak alınmaya başladığı tarih olan 2011 yılı Aralık ayından itibaren tutulan kayıtlar Tablo 15'te yer almaktadır. Tablonun ikinci satırında yer alan ödeme alan işletme sayısına ilişkin değer, başvuruların online alınmaya başlandığı sistemin devreye girdiği 2011 yılı Aralık ayından önceki kayıtları içermemektedir. Ayrıca 2018 yılı başında muhasebe sisteminin değişmiş olması da desteklenen işletme sayısına ilişkin farklılığın sebeplerinden biridir.

Tablo 15 - Destek Başvurularına İlişkin Bilgiler

Başvuru Sonucu	Başvuru Sayısı
Başvuran İşletme Sayısı	36.685
Ödeme Alan İşletme Sayısı	28.509
Başvurulan Fuar Sayısı	114.509
Ödeme Sayısı	103.358

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 15 incelendiğinde; 2011 yılı Aralık ayından sonra desteğe 36.685 işletmenin 114.509 fuar için başvuru yaptığı görülmektedir. Başvuru yapan işletmelerin %77,7'sinin destek aldığı, başvuruların ise %90,3'ü kapsamında destek alındığı görülmektedir. Başvuru işletme sayısı ile ödeme alan işletme sayısı arasındaki farkın; destekten vazgeçen, başka kurumdan destek alan, başvurup sürecin devamını getiremeyen veya deneme amaçlı başvuran işletmelerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Raporun devamında yer alan bütün analizler 2010-2018 döneminde destek ödemesi yapılan 29.764 işletme üzerinden yapılmıştır. Destek gerçekleştirmelerinin fuar türü bazında dağılımı Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16 - Fuar Türü Bazında Destek Gerçekleşmeleri

Fuar Türü	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%
İzmir Enternasyonal Fuarı	150	0,50	514.544	0,14
Yurt İçi İhtisas Fuarı	15.325	51,49	87.697.423	24,51
Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı	20.408	68,57	269.643.853	75,35
TOPLAM	29.764*	100	357.855.820	100

(*) Net işletme sayısını ifade eder.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 16 incelendiğinde; Yurt İçi Fuar Desteği alan işletmelerin yaklaşık %70'inin Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarına, %50'sinin ise Yurt İçi İhtisas Fuarlarına katıldığı görülmektedir. Destek tutarı açısından ise %75'inin Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları, %25'inin ise Yurt İçi İhtisas Fuarları için kullanılmıştır.

Destek gerçekleştirmelerinin yıl bazlı dağılımı Tablo 17 ve Grafik 5'te gösterilmektedir. Bu tablo ve grafikte yer alan veriler, 2010-2017 yılları için KOSGEB Yönetim Karar Destek Sisteminden (YKDS), 2018 yılı için ise Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı aracılığıyla muhasebe kayıtlarından alınmıştır.

Tablo 17 - Destek Gerçekleşmelerinin Yıl Bazlı Dağılımı

Yıl	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%
2010	462	1,55	1.202.474	0,34
2011	5.287	17,76	21.120.738	5,90
2012	6.371	21,41	31.592.540	8,83
2013	8.014	26,93	43.454.165	12,15
2014	7.619	25,60	41.561.517	11,62
2015	8.894	29,88	52.280.757	14,62
2016	7.632	25,64	48.180.927	13,47
2017	8.512	28,60	57.767.896	16,15
2018	8.543	28,70	60.542.734	16,93
TOPLAM	29.764*	100	357.703.748**	100

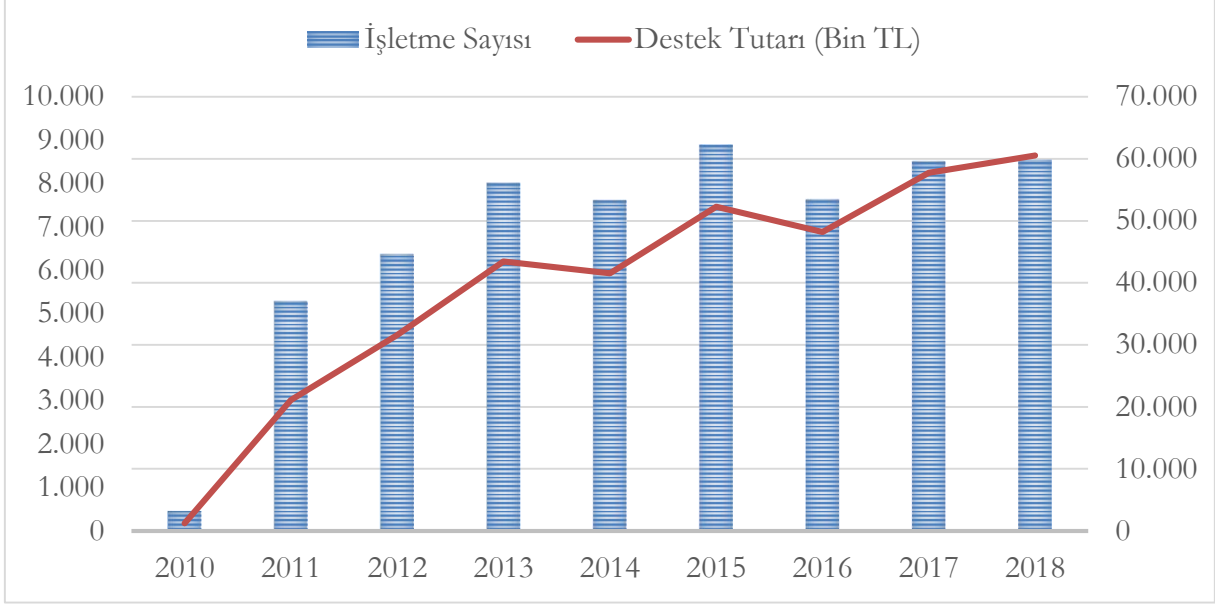
(*) Net işletme sayısını ifade eder.

(**) KBS verilerine göre toplam destek tutarı 357.855.820 TL'dir.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 17 incelendiğinde desteklenen işletmelere sağlanan destek tutarlarının yıllar ilerledikçe arttığı görülmektedir.

Grafik 5 - Yıllara Göre Destekten Yararlanan İşletme Sayısı/Destek Tutarı

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 5 incelendiğinde; 2013 yılına kadar destekten faydalanan işletme sayısının hızlı bir şekilde arttığı, bu yıldan sonra ise işletme sayısındaki artışın yavaşladığı, 2014 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir. Benzer bir yorum destek tutarları için de yapılabilir.

Destek gerçekleştirmelerinin yararlanan fuar desteği sayısı bazında dağılımı Tablo 18'de yer almaktadır. Buna göre fuar desteğinden 68, 64, 51, 50 gibi yüksek sayılarda faydalanan işletmeler de bulunmakla birlikte, işletmelerin yaklaşık %50'sinin 1 defa, %18'inin 2 defa, %10'unun 3 defa fuar desteğinden faydalandığı görülmektedir. Bir başka açıdan ifade etmek gerekirse işletmelerin yaklaşık %80'inin 3 ve altında fuar için, %90'ının ise 5 ve altında fuar için destek aldığı görülmektedir.

Tablo 18 - Yararlanan Fuar Desteği Sayısı

Yararlanan Fuar Desteği Sayısı	İşletme Sayısı	Destek Kapsamında Katılım Sağlanan Fuar Sayısı	Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
68	1	68	0,0034	0,0034
64	1	64	0,0034	0,0067
51	1	51	0,0034	0,0101
50	1	50	0,0034	0,0134
44	2	88	0,0067	0,0202
42	1	42	0,0034	0,0235

Yararlanılan Fuar Desteği Sayısı	İşletme Sayısı	Destek Kapsamında Katılım Sağlanan Fuar Sayısı	Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
36	2	72	0,0067	0,0302
34	1	34	0,0034	0,0336
33	2	66	0,0067	0,0403
32	5	160	0,0168	0,0571
31	1	31	0,0034	0,0605
30	4	120	0,0134	0,0739
29	5	145	0,0168	0,0907
28	6	168	0,0202	0,1109
27	7	189	0,0235	0,1344
26	4	104	0,0134	0,1478
25	3	75	0,0101	0,1579
24	6	144	0,0202	0,1781
23	10	230	0,0336	0,2117
22	21	462	0,0706	0,2822
21	9	189	0,0302	0,3125
20	13	260	0,0437	0,3561
19	13	247	0,0437	0,3998
18	28	504	0,0941	0,4939
17	21	357	0,0706	0,5644
16	34	544	0,1142	0,6787
15	63	945	0,2117	0,8903
14	84	1.176	0,2822	1,1726
13	81	1.053	0,2721	1,4447
12	117	1.404	0,3931	1,8378
11	166	1.826	0,5577	2,3955
10	242	2.420	0,8131	3,2086
9	316	2.844	1,0617	4,2703
8	472	3.776	1,5858	5,8561
7	624	4.368	2,0965	7,9526
6	916	5.496	3,0775	11,0301
5	1.323	6.615	4,4450	15,4751
4	1.851	7.404	6,2189	21,6940
3	3.114	9.342	10,4623	32,1563
2	5.423	10.846	18,2200	50,3763
1	12.198	12.198	40,9824	91,3587
Diğer*	2.572	2.572	8,6413	100
TOPLAM	29.764	78.749	100	

(*) 2.572 İşletmenin toplamda kaç fuar için destekten faydalandığına ilişkin veri elde edilememiştir. Destek kapsamında katılım sağlanan fuar sayısı hesaplanırken bu işletmelerin yararlandıkları destek rakamlarının düşük olması göz önünde bulundurularak 1 kez fuar desteği aldıkları varsayılmıştır.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Destek gerçekleştirmelerinin yararlanan fuar türü bazında dağılımı Tablo 19'da yer almaktadır.

Tablo 19 - Destekten Yararlanan Fuar Türü Sayısı

Fuar Türü Sayısı	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%
1	23.690	79,59	208.760.919	58,34
2	6.029	20,26	147.753.279	41,29
3	45	0,15	1.341.622	0,37
TOPLAM	29.764	100	357.855.820	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 19 incelendiğinde işletmelerin yaklaşık %80'inin sadece 1 fuar türünden (örneğin Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı), yaklaşık %20'sinin 2 fuar türünden (örneğin Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı ve İzmir Enternasyonal Fuarı) sadece 45 KOBİ'nin ise tüm fuar türlerine yönelik desteklerden faydalandığı görülmektedir.

Destek gerçekleştirmelerinin işletme ölçeği bazında dağılımı Tablo 20'de yer almaktadır.

Tablo 20 - İşletme Ölçeği Bazında Destek Gerçekleşmeleri

İşletme Ölçeği*	İşletme Sayısı		Destek Tutarı		İşletme Başına Ortalama Destek Tutarı (TL)
	Adet	%	TL	%	
İşletme KOBİ Değil**	20	0,07	337.066	0,09	16.853
Orta	3.365	11,31	48.703.112	13,61	14.473
Küçük	9.715	32,64	127.426.162	35,61	13.116
Mikro	16.664	55,99	181.389.479	50,69	10.885
TOPLAM	29.764	100	357.855.820	100	12.023

(*) Destek ödemesi yapıldığı dönemdeki işletme ölçeğini ifade etmektedir.

(**) Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik kapsamında, KOBİ vasfı belirlenirken dikkate alınan kriterlerden herhangi birini, sadece bir hesap döneminde kaybeden veya aşan işletmeler sınıf değiştirmedikleri için, bu işletmeler KOBİ olarak KOSGEB desteklerinden faydalanabilmektedir.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 20 incelendiğinde destekten faydalanan işletmelerin büyük çoğunluğunu yaklaşık %56 ile mikro ölçekli işletmelerin oluşturduğu görülmektedir. Kullanılan destek tutarlarında ise yaklaşık

%51 ile yine mikro ölçekli işletmelerin en yüksek paya sahip olduğu, onu küçük ve orta ölçekli işletmelerin takip ettiği görülmektedir.

Özetle işletme ölçeği düşük işletmelerin destekten daha fazla faydalandıklarını söyleyebiliriz. Ancak işletme başına kullanılan destek tutarında ise tam tersi bir durumun söz konusu olduğu görülmekte, işletme ölçeği düştükçe işletme başına kullanılan destek tutarı da azalmaktadır.

Destek gerçekleştirmelerinin işletme ölçeği bazında dağılımı Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21 - İşletme Ölçeği Bazında Katılım Sağlanan Fuar Türleri

İşletme Ölçeği*	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı	
	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (TL)
Mikro	108	388.413	9.104	47.630.086	10.441	112.194.226
Küçük	32	107.873	4.586	28.462.965	7.325	109.272.874
Orta	9	17.945	1.620	11.518.166	2.634	47.988.861
İşletme KOBİ Değil**	1	313	15	86.206	12	187.892
TOPLAM	150	514.544	15.325	87.697.423	20.408	269.643.853

(*) Destek ödemesi yapıldığı dönemdeki işletme ölçeğini ifade etmektedir.

(**) Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik kapsamında, KOBİ vasfı belirlenirken dikkate alınan kriterlerden herhangi birini, sadece bir hesap döneminde kaybeden veya aşan işletmeler sınıf değiştirmedikleri için, bu işletmeler KOBİ olarak KOSGEB desteklerinden faydalanabilmektedir.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 21 incelendiğinde; destekten faydalanan orta ölçekli işletmelerin hem işletme sayısı bakımından (%61,8), hem de destek tutarı bakımından (%80,6) büyük oranda Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarına katıldıkları görülürken, mikro ölçekli işletmelerin ise işletme sayısı bakımından Yurt İçi İhtisas Fuarları (%46,3) ile Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarından (%53,1) yakın oranlarda faydalandıkları görülmektedir.

Genel Destek Programı kapsamındaki alt desteklerden biri olan Yurt İçi Fuar Desteğinden bir işletme, program süresi olan 3 yıl boyunca yararlanabilmektedir. Bu sürenin bitiminde başvuru yapan işletmeler için 3 yıllık yeni bir destek program süreci başlamaktadır. Destek gerçekleştirmelerinin programdan yararlanma sayısı bazında dağılımı Tablo 22’de yer almaktadır.

Tablo 22 - Desteklenen İşletmelerin Genel Destek Programından Yararlanma Sayısı

Yararlanma Sayısı	İşletme Sayısı		Program Sayısı	Destek Tutarı	İşletme Başına Destek Tutarı (TL)	Dönem Başına Destek Tutarı (TL)
	Adet	(%)				
1	21.568	72,46	21.568	137.361.379	6.369	6.369
2	6.459	21,70	12.918	144.042.838	22.301	11.151
3	1.737	5,84	5.211	76.451.603	44.014	14.671
TOPLAM	29.764	100	39.697	357.855.820	12.023	-

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 22 incelendiğinde; 2010-2018 döneminde 29.764 işletmenin toplam 39.697 defa programdan yararlandıkları, desteklenen işletmelerin yaklaşık %72,5'ine denk gelen 21.568 işletmenin Yurt İçi Fuar Desteğinden bir program dönemi boyunca yararlandığı görülmektedir. Destekten bir program dönemi faydalanan işletmelerde dönem başına destek tutarı yaklaşık 6 bin 400 TL iken, dönem sayısı arttıkça dönem başına ortalama destek tutarının da artarak yaklaşık 14 bin 600 TL'ye çıktığı görülmektedir. Bu durumu işletmelerin programa aşinalıklarının artması ile açıklayabilmek mümkün olsa da, söz konusu artışta 2016 yılında yapılan revizyon sonucu destek tutarının 30 bin TL'den 45 bin TL'ye çıkarılmasının da payı olduğu düşünülmektedir.

Destek gerçekleştirmelerinin il bazında dağılımı Tablo 23'te yer almaktadır.

Tablo 23 - Destek Gerçekleşmelerinin İl Bazlı Dağılımı

İl	İşletme Sayısı		Destek Tutarı		İl	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%		Adet	%	TL	%
İstanbul	10.839	36,42	147.087.277	41,1	Erzurum	69	0,23	534.801	0,15
Bursa	2.477	8,32	36.470.894	10,19	Zonguldak	63	0,21	533.571	0,15
Ankara	2.408	8,09	26.347.703	7,36	Aksaray	58	0,19	532.719	0,15
İzmir	2.222	7,47	25.661.577	7,17	Adıyaman	55	0,18	376.120	0,11
Konya	1.373	4,61	18.969.511	5,3	Karaman	53	0,18	569.725	0,16
Gaziantep	931	3,13	10.473.936	2,93	Tokat	53	0,18	362.404	0,1
Adana	825	2,77	7.601.117	2,12	Batman	51	0,17	292.858	0,08
Kocaeli	693	2,33	7.652.623	2,14	Nevşehir	48	0,16	527.712	0,15
Kayseri	680	2,28	7.863.232	2,2	Amasya	46	0,15	546.647	0,15
Antalya	658	2,21	6.755.823	1,89	Çanakkale	43	0,14	293.086	0,08
Denizli	435	1,46	5.325.772	1,49	Bilecik	38	0,13	745.281	0,21
Mersin	370	1,24	2.877.160	0,8	Karabük	33	0,11	213.330	0,06
Van	365	1,23	3.082.527	0,86	Edirne	32	0,11	318.352	0,09
Samsun	285	0,96	2.038.151	0,57	Kırşehir	32	0,11	616.464	0,17
Sakarya	280	0,94	3.509.441	0,98	Osmaniye	31	0,1	344.119	0,1

İl	İşletme Sayısı		Destek Tutarı		İl	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%		Adet	%	TL	%
Tekirdağ	260	0,87	2.785.717	0,78	Bolu	29	0,1	191.958	0,05
Balıkesir	243	0,82	3.037.855	0,85	Kırklareli	29	0,1	228.024	0,06
Muğla	242	0,81	1.554.983	0,43	Rize	29	0,1	152.111	0,04
Manisa	240	0,81	2.611.607	0,73	Giresun	26	0,09	282.920	0,08
Aydın	206	0,69	2.094.207	0,59	Kastamonu	24	0,08	206.529	0,06
Şanlıurfa	206	0,69	1.369.436	0,38	Kırıkkale	23	0,08	205.540	0,06
Diyarbakır	204	0,69	1.225.979	0,34	Sinop	21	0,07	291.428	0,08
Eskişehir	183	0,61	1.986.354	0,56	Bartın	20	0,07	151.681	0,04
Kahramanmaraş	183	0,61	1.798.302	0,5	Ağrı	19	0,06	276.149	0,08
Hatay	182	0,61	1.787.882	0,5	Muş	13	0,04	83.816	0,02
Afyonkarahisar	170	0,57	2.244.429	0,63	Hakkâri	12	0,04	79.968	0,02
Trabzon	164	0,55	1.322.813	0,37	Çankırı	11	0,04	173.187	0,05
Isparta	157	0,53	1.632.913	0,46	Kilis	11	0,04	124.168	0,03
Malatya	156	0,52	979.894	0,27	Erzincan	10	0,03	109.091	0,03
Yozgat	140	0,47	1.791.127	0,5	Bitlis	7	0,02	17.883	0
Çorum	128	0,43	916.195	0,26	Siirt	7	0,02	24.710	0,01
Burdur	116	0,39	1.396.688	0,39	Gümüşhane	4	0,01	11.290	0
Ordu	94	0,32	483.725	0,14	Bingöl	3	0,01	10.600	0
Kütahya	86	0,29	824.662	0,23	Kars	3	0,01	22.130	0,01
Mardin	82	0,28	497.901	0,14	Bayburt	2	0,01	11.360	0
Niğde	82	0,28	798.535	0,22	Iğdır	2	0,01	20.000	0,01
Yalova	80	0,27	498.769	0,14	Artvin	1	0	1.400	0
Düzce	79	0,27	923.212	0,26	Şırnak	1	0	14.849	0
Uşak	78	0,26	844.859	0,24	Tunceli	1	0	5.000	0
Sivas	75	0,25	629.812	0,18	Ardahan	0	0	0	0
Elazığ	74	0,25	598.242	0,17	TOPLAM	29.764	100	357.855.820	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 23 incelendiğinde Ardahan hariç bütün illerimizde en az bir işletmenin destekten yararlandığı görülmektedir. Destekten en fazla yararlanan ilin hem işletme sayısı (%36,42) hem de destek tutarı (%41,10) bakımından İstanbul olduğu ve bu ili Bursa, Ankara ve İzmir'in takip ettiği görülmektedir. Destekten en az yararlanan iller ise Artvin, Şırnak ve Tunceli'dir. Destekten yararlanma açısından il başına düşen işletme sayısı ise 367 (29.764/81)'dir. Bu sayının üzerinde destekten yararlanan işletme sayısına sahip 12 il bulunmaktadır.

Ayrıca il bazlı dağılım, ilin desteğe göre durumunu daha iyi yorumlayabilmek için o ilde bulunan ve KOSGEB hedef kitlesinde yer alan toplam KOBİ sayısı ile karşılaştırılmıştır.³ Bu kapsamda bazı

³ Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı İş Kayıtları verilerine göre ülkemizde sadece çalışan sayısı kistası dikkate alındığında 3.646.469 KOBİ bulunmaktadır. Bu KOBİ'lerin 3.137.672'si ise KOSGEB hedef kitlesinde yer almaktadır. Buna göre, bir il için destekten yararlanma düzeyi %0,95'tir (29.764 / 3.137.672). İlgili paragrafta yorum yapılırken bu değer dikkate alınmış ve illerin bu değerden ne kadar saptıkları incelenmiştir.

illerin destek kullanım oranı Tablo 24’te verilmektedir. Tablo 24 incelendiğinde en yüksek performansın Bursa, Konya, İstanbul, Kayseri, Van ve Gaziantep illerine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca Isparta ve Yozgat illerinde destekten faydalanan işletme sayısı az olmasına rağmen destek kullanım oranının ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

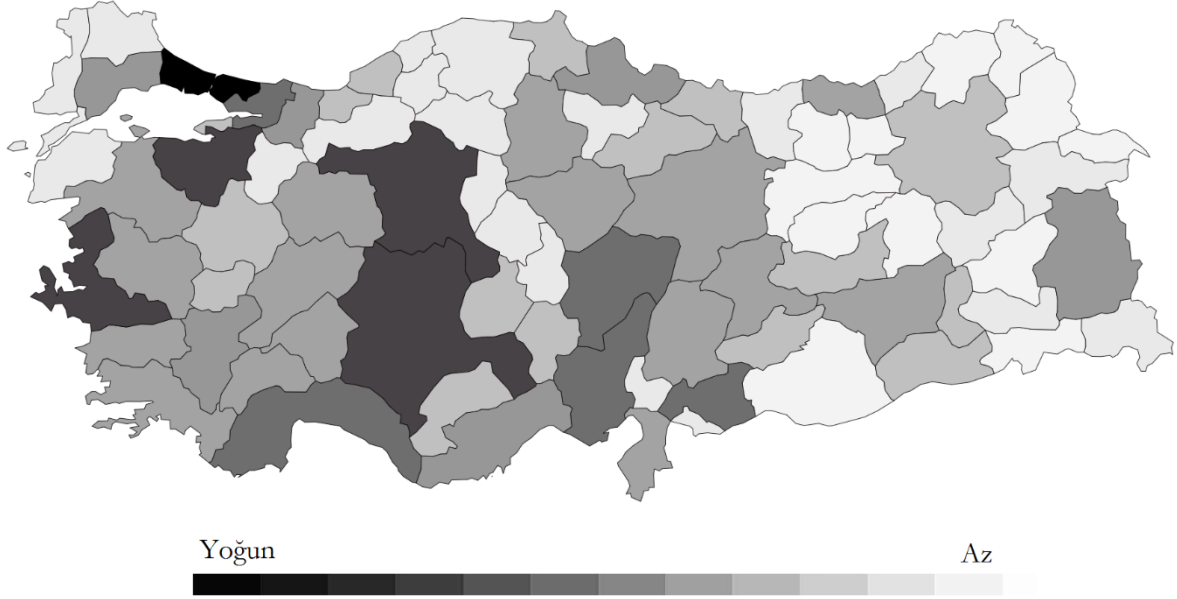
Tablo 24 - Destek Kullanım Oranları

İl	Destekten Faydalanan KOBİ Sayısı	İlde KOSGEB Hedef Kitlesine Dâhil KOBİ Sayısı	Destek Kullanım Oran (%)
Bursa	2.477	117.700	2,10
Konya	1.373	84.317	1,63
İstanbul	10.839	747.981	1,45
Kayseri	680	48.374	1,41
Van	365	26.751	1,36
Gaziantep	931	69.127	1,35
İzmir	2.222	187.646	1,18
Adana	825	73.518	1,12
Ankara	2.408	222.976	1,08
Kocaeli	693	64.626	1,07
Isparta	157	16.290	0,96
Yozgat	140	14.630	0,96
TOPLAM	29.764	3.137.672	0,95
Burdur	116	12.501	0,93
Denizli	435	47.235	0,92
...
Gümüşhane	4	3.885	0,10
Bitlis	7	7.918	0,09
Bayburt	2	2.312	0,09
Bingöl	3	6.724	0,04
Kars	3	6.861	0,04
Tunceli	1	2.538	0,04
Iğdır	2	5.730	0,03
Artvin	1	7.261	0,01
Şırnak	1	9.352	0,01
Ardahan	0	2.713	0,00

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB ve (TÜİK, 2016) verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

İl bazlı dağılımının daha net anlaşılabilmesi açısından destekten yararlanan işletmelere ilişkin yoğunluk haritası Şekil 1’de yer almaktadır. Haritadan görüleceği üzere destekten yararlanan işletmeler çoğunlukla ülkemizin orta ve batı illerinde yoğunluk göstermektedir.

Şekil 1 - Desteklenen İşletmelere İlişkin Bölgesel Yoğunluk Haritası

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Destek gerçekleştirmelerinin coğrafi bölge bazında dağılımı Tablo 25'te yer almaktadır.

Tablo 25 - Destek Gerçekleştirmelerinin Coğrafi Bölge Bazlı Dağılımı

Bölge	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%
Marmara Bölgesi	15.014	50,44	202.627.318	56,62
İç Anadolu Bölgesi	5.166	17,36	61.011.619	17,05
Ege Bölgesi	3.679	12,36	41.162.095	11,50
Akdeniz Bölgesi	2.522	8,47	24.194.004	6,76
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1.548	5,20	14.399.958	4,02
Karadeniz Bölgesi	1.101	3,70	8.640.724	2,41
Doğu Anadolu Bölgesi	734	2,47	5.820.101	1,63
TOPLAM	29.764	100	357.855.820	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 25 incelendiğinde; destekten faydalanan işletmelerin yarısından fazlasının Marmara Bölgesinde, sadece %2,47'sinin ise Doğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Batıdan doğuya doğru gidildikçe destekten faydalanan işletme sayısının azaldığını söylemek mümkündür.

Destek gerçekleştirmelerinin sektörlere⁴ göre dağılımı Tablo 26'da yer almaktadır.

Tablo 26 - Destek Gerçekleştirmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör*	İşletme Sayısı		Destek Tutarı	
	Adet	%	TL	%
İmalat	16.906	56,80	233.272.248	65,19
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	8.190	27,52	87.789.842	24,53
İnşaat	1.034	3,47	6.963.174	1,95
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	1.012	3,40	6.381.490	1,78
Bilgi ve İletişim	932	3,13	9.761.446	2,73
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	423	1,42	2.735.117	0,76
Diğer Hizmet Faaliyetleri	399	1,34	3.754.794	1,05
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	257	0,86	1.497.753	0,42
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	198	0,67	2.240.801	0,63
Ulaştırma ve Depolama	178	0,60	1.353.359	0,38
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım	127	0,43	1.298.029	0,36
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	92	0,31	691.643	0,19
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	12	0,04	55.208	0,02
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	6	0,02	38.817	0,01
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	3	0,01	22.099	0,01
TOPLAM	29.764	100	357.855.820	100

(*) Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması olan NACE Rev.2'ye göre harf bazında sektörlere yer verilmiştir.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 26 incelendiğinde destekten yararlanan işletmelerin yarısından fazlasını “İmalat” sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin oluşturduğu görülmektedir. Daha sonra ise %27,52 ile “Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı” sektöründe faaliyet gösteren işletmeler gelmektedir. Destegın neredeyse %85'ini kullanan KOBİ'lerin bu iki sektörde

⁴ İşletmelerin sektörlerinin belirlenmesinde son güncel KOBİ Beyannameleri esas alınmıştır.

faaliyet gösterdiği, kullanılan destek tutarı açısındansa yine bu iki sektörün payının yaklaşık %90 olduğu görülmektedir.

ii. Destek Kapsamına Alınan Fuarlar ve Organizatör Kuruluşlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Fuar organizatör kuruluşlarına ait başvuruların online olarak KBS'ye kaydına 2012 yılı itibarıyla başlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmına yer alan fuarlara ve fuar organizatör kuruluşlarına ilişkin analizler 2012-2018 yılları arasını kapsamaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda 2012-2018 yıllarında destek kapsamına alınan fuarların yıllara göre dağılımı Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 27 - Yıllara Göre Destek Kapsamına Alınan Fuar Bilgileri

Yıl	Destek Kapsamına Alınan Fuar Sayısı	İşletme Katılımı Desteklenen Fuar Sayısı	İptal Edilen Fuar Sayısı*
2012	336	292	44
2013	343	301	42
2014	316	271	45
2015	346	291	55
2016	357	303	54
2017	477	400	77
2018	516	422	94
TOPLAM	2.691	2.280	411

(*) Fuar organizatör kuruluşu tarafından destek kapsamına alınması için KOSGEB'e başvurulmuş, KOSGEB tarafından destek kapsamına alınmış ancak daha sonra herhangi bir sebeple fuar organizatör kuruluşu tarafından iptal edilmiş fuarları ifade etmektedir.

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 27 incelendiğinde destek kapsamına alınan fuar sayısının yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde iptal edilen fuar sayısı da yıllara göre artmakla birlikte ortalama %15 civarında bir iptal oranının söz konusu olduğu söylenebilir.

Destek kapsamına alınan fuarlara ilişkin gerçekleştirmeler Tablo 28'de yer almaktadır.

Tablo 28 - Destek Kapsamına Alınan Fuarlara İlişkin Gerçekleşmeler

Fuar Türü	Destek Kapsamına Alınan Fuar Sayısı	Destek Kapsamına Alınan Alan (m ²)	Kullanılan Alan (m ²)	Kalan Alan (m ²)	Kullanım Oranı
İzmir Enternasyonal Fuarı	7	135.894	8.893	127.001	%6,54
Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı	833	4.693.777	3.010.364	1.683.413	%64,14
Yurt İçi İhtisas Fuarı	1.440	3.234.683	1.434.039	1.800.644	%44,33
TOPLAM	2.280	8.064.354	4.453.296	3.611.058	%55,22

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 28 incelendiği zaman Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları için yaklaşık 4,7 milyon m², Yurt İçi İhtisas Fuarları için yaklaşık 3,2 milyon ve İzmir Enternasyonal Fuarları için ise yaklaşık 136 bin m² alanın destek kapsamına alındığı görülmektedir. Bu alanların ise Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarında yaklaşık %64'ünün, Yurt İçi İhtisas Fuarlarında yaklaşık %44'ünün ve İzmir Enternasyonal Fuarlarında ise yaklaşık %6,5'inin KOSGEB desteği ile fuara katılan işletmeler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Toplamda bakıldığında ise KOSGEB tarafından destek kapsamına alınan alanların yaklaşık %45'inin kullanılmadığı görülmektedir.

Destek kapsamına alınan fuarların işletme başına azami destek alanına göre gerçekleştirmeleri Tablo 29'da yer almaktadır.

Tablo 29 - İşletme Başına Azami Destek Alanına Göre Destek Kapsamına Alınan Fuarlar

Yıl	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Toplam	
	50 m ²	100 m ²	50 m ²	100 m ²	50 m ²	100 m ²	50 m ²	100 m ²
2012		1	37	75	122	57	159	133
2013		1	55	68	131	46	186	115
2014		1	60	48	143	19	203	68
2015		1	77	47	157	9	234	57
2016	1		72	49	181		254	49
2017	1		67	55	277		345	55
2018	1		65	58	298		364	58
TOPLAM	3	4	433	400	1.309	131	1.745	535
	7		833		1.440		2.280	

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 29 incelendiği zaman işletme başına azami destek alanının 100 m² olduğu fuar sayısının yıllar ilerledikçe azaldığı görülmektedir. Özellikle 2015 yılında Genel Destek Programı ve Uygulama Esaslarında yapılan revizyonla birlikte sadece Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarları için işletme başına azami alan 100 m² olarak belirlenebilir olmuştur. Dolayısıyla 2016 yılından itibaren Yurt İçi İhtisas Fuarları ve İzmir Enternasyonal Fuarları işletme başına azami 50 m² olacak şekilde desteklenebilmiştir. Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarında ise 100 m² olarak belirlenen işletme başına azami destek alanı sayısı 2015 yılından itibaren artış göstermektedir.

Destek kapsamına alınan fuarların alan kullanım durumlarına göre dağılımı Tablo 30'da yer almaktadır.

Tablo 30 - Alan Kullanım Durumuna Göre Fuar Bilgileri

Yıl	Alan Kullanılan Fuar Sayısı		Alan Kullanılmayan Fuar Sayısı		Toplam
	Adet	%	Adet	%	
2012	280	95,89	12	4,11	292
2013	291	96,68	10	3,32	301
2014	262	96,68	9	3,32	271
2015	284	97,59	7	2,41	291
2016	297	98,02	6	1,98	303
2017	393	98,25	7	1,75	400
2018	411	97,39	11	2,61	422
TOPLAM	2.218	97,28	62	2,72	2.280

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 30 incelendiğinde; destek kapsamına alınmasına rağmen hiçbir işletmenin destekten faydalanmadığı fuar oranı 2012 yılında %4 iken, yıllar geçtikçe bu oranın yaklaşık %2 seviyelerine kadar düştüğü görülmektedir.

KOSGEB tarafından destek kapsamına alınan fuarlar ile düzenlenen tüm fuarlara ilişkin veriler Tablo 31'de yıllar itibarıyla yer verilmiştir.

Tablo 31 - Destek Kapsamına Alınan Fuar Bilgileri

Yıl	Genel Fuar			Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı			Yurt İçi İhtisas Fuarı			Toplam		
	Tüm Fuarlar	KOSGEB	%	Tüm Fuarlar	KOSGEB	%	Tüm Fuarlar	KOSGEB	%	Tüm Fuarlar	KOSGEB	%
2012	10	1	10,00	114	112	98,25	285	179	62,81	409	292	71,39
2013	7	1	14,29	125	123	98,40	275	177	64,36	407	301	73,96
2014	7	1	14,29	112	108	96,43	288	162	56,25	407	271	66,58
2015	8	1	12,50	128	124	96,88	283	166	58,66	419	291	69,45
2016	6	1	16,67	123	121	98,37	297	181	60,94	426	303	71,13
2017	10	1	10,00	126	122	96,83	339	277	81,71	475	400	84,21
2018	5	1	20,00	128	123	96,09	366	298	81,42	499	422	84,57
TOPLAM	53	7	13,21	856	833	97,31	2.133	1.440	67,51	3.042	2.280	74,95

Kaynak: (KBS, 2019), (TOBB, 2019), KOSGEB ve TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 31 incelendiğinde yıllara göre küçük değişiklikler olmakla birlikte Türkiye’de düzenlenen Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarının yaklaşık %98’inin KOSGEB tarafından desteklendiği görülmektedir. Yurt İçi İhtisas Fuarlarının desteklenme oranının ise 2016 yılına kadar %60’lar seviyesinde iken sonrasında ise %80’ler seviyesine çıktığı görülmektedir. Bu durumun 2016 yılında yapılan revizyon ile ilk defa düzenlenen fuarların da destek kapsamına alınmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç itibarıyla tüm fuar türleri göz önüne alınacak olursa, 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de düzenlenen fuarların yaklaşık %85’inin KOSGEB tarafından desteklendiği görülmektedir.

Destek kapsamına alınan fuarların il bazında dağılımı Tablo 32’de yer almaktadır.

Tablo 32 - Destek Kapsamına Alınan Fuarların İl Bazlı Dağılımı

İl	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
İstanbul			609	73,11	423	29,38	1032	45,26
İzmir	7	100,00	39	4,68	102	7,08	148	6,49
Bursa			49	5,88	83	5,76	132	5,79
Ankara			43	5,16	82	5,69	125	5,48
Antalya			37	4,44	65	4,51	102	4,47
Adana			3	0,36	78	5,42	81	3,55
Konya			10	1,20	62	4,31	72	3,16

İl	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Gaziantep			16	1,92	46	3,19	62	2,72
Diyarbakır					43	2,99	43	1,89
Muğla			3	0,36	38	2,64	41	1,80
Mersin			8	0,96	23	1,60	31	1,36
Van					27	1,88	27	1,18
Samsun					24	1,67	24	1,05
Kırklareli					21	1,46	21	0,92
Malatya					19	1,32	19	0,83
Kayseri					18	1,25	18	0,79
Tekirdağ					17	1,18	17	0,75
Aydın			1	0,12	15	1,04	16	0,70
Denizli					16	1,11	16	0,70
Kocaeli					16	1,11	16	0,70
Isparta					15	1,04	15	0,66
Trabzon			2	0,24	11	0,76	13	0,57
Afyonkarahisar			2	0,24	10	0,69	12	0,53
Balıkesir					12	0,83	12	0,53
Manisa			5	0,60	7	0,49	12	0,53
Şanlıurfa					12	0,83	12	0,53
Çorum					11	0,76	11	0,48
Eskişehir			1	0,12	9	0,63	10	0,44
Hatay					10	0,69	10	0,44
Kahramanmaraş			2	0,24	8	0,56	10	0,44
Yozgat					9	0,63	9	0,39
Aksaray			1	0,12	7	0,49	8	0,35
Erzurum					8	0,56	8	0,35
Kütahya					8	0,56	8	0,35
Ordu					8	0,56	8	0,35
Adıyaman					7	0,49	7	0,31
Elazığ					7	0,49	7	0,31
Niğde					7	0,49	7	0,31
Çanakkale					6	0,42	6	0,26
Tokat					6	0,42	6	0,26
Burdur					5	0,35	5	0,22
Mardin			2	0,24	3	0,21	5	0,22
Zonguldak					5	0,35	5	0,22
Batman					4	0,28	4	0,18
Edirne					4	0,28	4	0,18
Kırşehir					4	0,28	4	0,18
Sivas					4	0,28	4	0,18
Uşak					3	0,21	3	0,13
Amasya					2	0,14	2	0,09
Karaman					2	0,14	2	0,09

İl	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Kırıkkale					2	0,14	2	0,09
Osmaniye					2	0,14	2	0,09
Sakarya					2	0,14	2	0,09
Bitlis					1	0,07	1	0,04
Bolu					1	0,07	1	0,04
Genel Toplam	7	100	833	100	1.440	100	2.280	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 32 incelendiğinde toplam 55 farklı ilde düzenlenen fuarların KOSGEB tarafından destek kapsamına alındığı ve İstanbul'un bu açıdan ilk sırayı alan il olduğu görülmektedir. Yurt içi uluslararası ihtisas fuarının yaklaşık %73'ünün, yurt içi ihtisas fuarının ise yaklaşık %30'unun İstanbul'da düzenlendiği görülmektedir. İstanbul'u; İzmir, Bursa ve Ankara takip etmektedir.

Destek kapsamına alınan fuarların fuar organizatör kuruluşlarına göre dağılımı Tablo 33'te yer almaktadır. Buna göre 2012-2018 yılları arasında destek kapsamına alınan fuarların 196 farklı fuar organizatör kuruluşu tarafından düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu dönemde Fuar Organizatör Kuruluşlarından 1'inin 100'den fazla fuarı için destek verilirken, 7'sinin 50 ile 99 arası fuarına, 27'sinin ise sadece 1 fuarına destek kapsamına alınmıştır.

Tablo 33 - Destek Kapsamına Alınan Fuarların Organizatör Kuruluşlara Göre Dağılımı

Destek Kapsamına Alınan Fuar Sayısı	Organizatör Kuruluş Sayısı
1	27
2-4	55
5-9	51
10-19	33
20-49	22
50-99	7
100+	1
TOPLAM	196

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

2012-2018 yılları arasında fuarı destek kapsamına alınan belli başlı fuar organizatör gruplarına ilişkin bilgiler Tablo 34'te yer almaktadır.

Tablo 34 - Belli Başlı Fuar Organizatör Grupları

Fuar Organizatör Grubu	Firma Sayısı	Firma Adı
TÜYAP Grubu	9	TÜYAP Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş.
		TÜYAP Bursa Fuarçılık A.Ş.
		TÜYAP Adana Fuarçılık A.Ş.
		TÜYAP Konya Fuarçılık A.Ş.
		TÜYAP Fuar ve Fuarçılık Hizmetleri A.Ş.
		TÜYAP Anadolu Fuarları A.Ş.
		TÜYAP Endüstri Fuarçılık A.Ş.
		TÜYAP İhtisas Fuarları A.Ş.
		REED TÜYAP Fuarçılık A.Ş.
CNR Grubu	8	Pozitif Fuarçılık A.Ş.
		İstanbul Fuarçılık A.Ş.
		CNR Ekspo Fuarçılık A.Ş.
		CNR Sektörel Fuarçılık A.Ş.
		CNR Uluslararası Fuarçılık ve Tic. A.Ş.
		Forum Fuarçılık ve Geliştirme A.Ş.
		Forza Fuarçılık ve Org. Hiz. A.Ş.
		Sine Fuarçılık A.Ş.
Deutsche Messe Grubu	7	Hannover Fairs Turkey Fuarçılık A.Ş.
		Hannover Messe Bileşim Fuarçılık A.Ş.
		Hannover Messe Ankiros Fuarçılık A.Ş.
		Hannover Messe Sodeks Fuarçılık A.Ş.
		Hannover Messe International İstanbul Ulus. Fuar. Ltd. Şti.
		Hannover Fairs İnterpro Uluslararası Fuarçılık A.Ş.
		Sektörel Fuarçılık A.Ş.
UBM Grubu	4	UBM NTSR Fuar ve Gösteri Hizmetleri A.Ş.
		UBM ROTAFORTE Uluslararası Fuarçılık A.Ş.
		UBM ICC Fuarçılık ve Organizasyon Ticaret A.Ş.
		UBM İstanbul Fuarçılık ve Gösteri Hizmetleri A.Ş.

Kaynak: (TOBB, 2019), TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

2012-2018 yılları arasından en çok fuarı destek kapsamına alınan fuar organizatör kuruluşları ve fuar organizatör gruplarına ilişkin veriler Tablo 35'te yer almaktadır.

Tablo 35 - Fuar Organizatör Gruplarına Göre Destek Kapsamına Alınan Fuarlar

Fuar Organizatör Grubu	İzmir Enternasyonal Fuarı		Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı		Yurt İçi İhtisas Fuarı		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
TÜYAP Grubu			178	21,37	335	23,26	513	22,50
CNR Grubu			75	9,00	102	7,08	177	7,76
Deutsche Messe Grubu			78	9,36	29	2,01	107	4,69
İZFAŞ	7	100	14	1,68	44	3,06	65	2,85
UBM Grubu			51	6,12	5	0,35	56	2,46
Renkli Fuarçılık					50	3,47	50	2,19
Diğer			437	52,46	875	60,76	1.312	57,54
TOPLAM*	7	100	833	100	1.440	100	2.280	100

(*) 2012-2018 yılları arasında desteklenen toplam fuar sayısı.

Kaynak: (KBS, 2019), (TOBB, 2019), KOSGEB ve TOBB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 35 incelendiğinde; 2012-2018 yılları arasında destek kapsamına alınan 2.280 fuarın 513'ünü (%22,5) TÜYAP Grubu, 177'sini (%7,76) ise CNR Grubuna bağlı fuar organizatör kuruluşlarının düzenlediği görülmektedir.

Özetle destek kapsamına alınan fuarların %30'dan fazlası 2 fuar organizatörü grup tarafından düzenlenmektedir.

ç. Literatür Tarama Sonuçları

Raporumuzun “Türkiye’de Yurt İçi Fuarlara Yönelik Destekler” başlığı altında ülkemizde yurt içi fuarlara katılım sağlayan işletmeleri desteklemeye yönelik uygulanan destekler araştırılmış ve detaylı bilgiler sunulmuştur. Böylece, yurt içi fuarlara katılıma yönelik destekler için genel bir çerçeve oluşturulması ve yurt içi örneklerle kıyaslama yapılması imkânı elde edilmiştir. Yurt dışı uygulamalara baktığımız zaman ise ülkemizde uygulanan desteğe benzer herhangi bir uygulamaya ulaşamamıştır.

Raporun bu bölümünde ise yurt içinde ve yurt dışında; yurt içi fuarlara katılım sağlayan işletmeleri desteklemeye yönelik uygulanan destek programları için daha önce yapılan tez, makale, bildiri, rapor vb. değerlendirme çalışmaları araştırılarak benzer deneyimlerden dersler çıkarılması amaçlanmıştır.

Yurt İçi Fuarlara Yönelik Desteklere İlişkin Tez/Makale/Bildiri vb. Yayınlar

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan tarama ile ülkemizde yurt içi fuarlara yönelik tezler incelenmiş ve fuarların ekonomik etkileri ve değerlendirilmesine yönelik olanlar Tablo 36'da listelenmiştir.

Tablo 36 - Fuarların Etkilerine Yönelik Yükseköğretim Tez Çalışmaları

Yazar	Yıl	Tez Adı	Tez Türü	Konu
Irmak AYTEKİN	2017	İlişkisel pazarlama perspektifinden ihtisas fuarlarına katılımın fuar performansına etkisi	Yüksek Lisans	İşletme
Cansu AKSOY	2016	Türkiye'de fuar organizasyonlarının ihracatına etkisi	Yüksek Lisans	İşletme
Venera TURAEVA	2014	Fuar öncesi, fuar sırası ve fuar sonrası firma aktivitelerinin fuar performans ölçümüne olan etkileri	Yüksek Lisans	İşletme
Kerim ACARTÜRK	2013	Fuar organizasyonlarının katılımcı firmaların finansal performanslarına etkileri	Yüksek Lisans	İşletme
Şakir SARIÇAY	2010	Küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) yönelik fuar teşvikleri ve fuarların Türkiye ekonomisine katkısı	Yüksek Lisans	İşletme
Uğur SÜLÜN	2006	İhracatın geliştirilmesinde fuar, sergi ve panayırlara yönelik mali teşviklerin etkinliği (1990-2005 dönemi analizi)	Yüksek Lisans	Ekonomi

Kaynak: (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2019), Ulusal Tez Merkezi verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

SARIÇAY tezinde, ciddi bir kaynak ve istatistiki veri sıkıntısı bulunduğu fuarcılık faaliyetlerinde, KOBİ'lere verilen fuar teşvikleri ile fuarcılığın ülkemiz ekonomisine olan katkısı incelenmiştir. Çalışma kapsamında fuarcılık sektörü, fuarlara yönelik destekler ve sektörün ekonomiye katkısı bölümler halinde incelenmiştir. Sonuç kısmında ise fuarların ekonomik anlamda ülkemiz açısından büyük fırsatlar içerdiği vurgulanmış ve bu fırsatların yakalanması konusunda yapılabilecek çalışma önerileri sıralanmıştır (Sarıçay, 2010).

SÜLÜN tezinde, fuar katılımlarının desteklenmesi suretiyle ihracat rakamlarının yükseltilmeye çalışılmasının birçok ülkede yoğun olarak kullanılan bir yöntem olduğunu vurgulamış ve ülkemizde uygulanan fuar teşviklerinin ihracat üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında fuarlara katılan işletmelere mali destek veren Dış Ticaret Müsteşarlığı, KOSGEB ve diğer kuruluşların uygulamaları incelenmiş ve 1996-2005 yılları arasındaki destek tutarları ile ihracat rakamları arasındaki etkileşim analiz edilmiştir. Verilen fuar teşvikleri ile ihracatın paralel bir eğilim izlediği

sonucuna ulaşmış ve bunu fuar teşvik politikasının doğru işlediğinin bir göstergesi olarak yorumlamıştır (Sülün, 2006).

Ayrıca KOSGEB tarafından verilen Yurt Dışı Fuar Desteklerine yönelik olarak 2011 yılında Ali AYCI tarafından hazırlanan “KOSGEB Yurt Dışı Fuar Desteklerinin KOBİ'lerin Uluslararasılaşma Sürecine Etkisinin İrdelenmesi” adlı bir doktora tezi bulunmaktadır. Tez kapsamında KOBİ'lerin yurt dışı fuar katılımına yönelik olarak KOSGEB tarafından verilen yurt dışı fuar desteğinin etkisi analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan anket çalışması sonucunda, 2006 yılında KOSGEB yurt dışı fuar desteğinden faydalanan KOBİ'lerin üç yıllık dönemde yurt dışı fuarlara katılımlarına yönelik memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu ve bu işletmelerin tamamının fuara katılma amacının ihracata başlamak/ihracatı arttırmak olduğu tespit edilmiştir. KOSGEB yurt dışı fuar desteğinden faydalanan işletmelerin üç yıllık ihracat verileri, bu işletmelerle eşleştirme yapılan kontrol grubu işletmelerinin verileriyle farkların farkı yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş olup yurt dışı fuar desteklerinin ihracat rakamlarına etkisinin sadece fuara katılım sağlanan yıl içerisinde artışa sebep olduğu görülmüştür (Aycı, 2011).

Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi çatısı altında, Türkiye'de yayımlanan akademik dergiler için elektronik ortamda barındırma ve editoryal süreç yönetimi hizmeti sunan DergiPark'ta 2019 yılı Ağustos ayı itibarıyla yer alan 384.363 makale arasında tarama yapılmış ve ülkemizde yurt içi fuarlara yönelik makaleler incelenmiş ve fuar desteklerinin etkinliğine yönelik olanlar Tablo 37'de listelenmiştir (DergiPark, 2019).

Tablo 37 - Fuarlara Yönelik Diğer Makaleler

Yazar	Makale Adı	Dergi Adı	Yıl
İbrahim AVCI, Özgür ÇENGEL	İhracata Yönelik Uygulanan Teşviklerin Etkinliği: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama	The Journal of International Scientific Researches	2018
Berfu İLTER, Melek ÇETİNKAYA	KOBİ'lerin Ticari Fuar Teşviklerinden ve Dış Ticaret Fırsatlarından Yararlanma Düzeyi	Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi	2014

Kaynak: (DergiPark, 2019), DergiPark verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

İlter ve Çetinkaya'nın KOBİ'lerin ticari fuarlara katılmaları konusunda teşviklerden ne düzeyde yararlandıklarını belirlemek ve dış ticaret faaliyetleri üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada; fuarların KOBİ'lere varlıklarını sürdürme ve güçlendirme, mevcut ve potansiyel yeni müşterilerle iletişim kurma ve geliştirme, yeni satış fırsatları yakalama, yeni ürünü

pazara sunma gibi yararlar sunmakta olduğu tespiti yapılmış ve bu yararların iç piyasada hareketlilik yaratırken, KOBİ'lerin ihracat ve ithalata yönelmelerini sağlayarak, dış ticaretin teşvik edilmesinde de önemli rol oynamakta olduğu vurgulanmıştır (DergiPark, 2014). Araştırmaya katılan 117 KOBİ'nin çoğu fuar destekleri konusunda bilgileri olduğunu, desteklerin fuarlara katılımı etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca uluslararası fuarlara katılımcı ve gözlemci KOBİ olarak katılımın ithalat ve ihracatla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Dünya geneline bakıldığı zaman ise fuarların ekonomiye etkileri konusunda sektörün önde gelen düzenleyici ve denetleyici kuruluşlarının periyodik olarak çeşitli rapor ve yayınları olduğunu görebiliriz. Yine aynı şekilde fuarların etkinliğine yönelik tez, makale, araştırma vb. birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yurt içi fuarlara destek veren herhangi bir ülkeye rastlanmadığı için bu desteklere yönelik herhangi bir etki analizi veya değerlendirme çalışmasına da ulaşamamıştır.

4. Desteğin Uygulama Döneminde Ülkedeki Makroekonomik Durum

Desteğin yürürlüğe alındığı dönem küresel ölçekte rekabetin arttığı, teknolojinin hızla geliştiği ve ülkelerin bilgi yoğun toplumlara dönüştüğü bir dönemdir. Bu süreçte; yenilikçiliğe önem verilmesi, bilim ve teknoloji kapasitesinin artırılması, beşeri sermayenin ve nitelikli insan gücünün geliştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin biçimde kullanılması, uluslararası işbirliklerinin sağlanması ön plana çıkan konular olmuştur.

Böyle bir ortamda ülkeler, kamu kesimi ile özel sektörün işbirliği içerisinde hareket ettiği bir yapı tesis ederek toplumsal potansiyeli ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Geline nokta dünyadaki eğilim, özel sektörün daha faal ve etkili olduğu bir ekonomik düzeni beraberinde getirmiş ve bu da ülkemizdeki kısıtlı kaynakların etkin kullanılmasını gerektirmiştir. Bu düzen kamu kesimini ise düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevlerine ve koordinasyona yöneltmiştir.

Makro ölçekte ise hızla gelişen ve yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojilerinin de katkısıyla küreselleşme, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreç büyük değişimlere yol açmıştır. Ucuz işgücü ve hammadde bolluğu gibi geleneksel faktörler önemini görece yitirirken; etkin işleyen bir piyasa mekanizmasına, kurumsal yapıya, gelişmiş bir teknolojik ve ticari altyapıya sahip olmanın ve pazarın değişen ve gelişen tercihlerini yakından izleyebilmenin önemi artmıştır. Bu kapsamda, üretim teknolojisini ve yenilik yaratma kapasitesini geliştirebilen ülkeler mal ve hizmet üretiminde giderek daha bilgi yoğun ve yüksek katma değer getiren bir yapıya

geçiş yapabilmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007-2013). Bu durum, ticaret savaşlarını teknoloji temelinde şekillendirmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019-2023).

Yine bu dönemde ülkemiz, Avrupa Birliğine (AB) üyelik hedefi doğrultusunda uyum kriterlerini sağlamaya çalışmıştır. Bu süreçte ülkemizde yaşanan istikrarlı büyüme ile AB'nin standartlarına yakınsama sağlanabilmıştır.

Destegin yürürlükte olduğu dönemin ortalarından itibaren dünyada değişim ve dönüşümün devam ettiği ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği görülmüştür. Bu noktada Türkiye, küresel değer zinciri hiyerarşisinde konumunu üst basamaklara çıkartmayı hedeflemiştir. Küresel rekabetin giderek arttığı bir ortamda üretim süreçleri farklılaşarak bir değil birden fazla noktada yürütülebilir hale gelmiştir. Bu, küresel değer zincirinin farklı aşamalarının farklı bölge ve ülkelerde konumlandırılabilmesine imkân sağlamıştır. Üretim süreçlerinin yeniden yapılanması ile uluslararası ticaretin gittikçe artan bir bölümü nihai ürünler yerine ara ürünlerden ve endüstri içi ticaretten oluşmuştur. Ayrıca bu dönemde, sektörler arası etkileşim ileri bir boyuta taşınmıştır. Bu sayede, bilgiye ve ürünlere doğrudan erişim hızının hızlı bir şekilde artmış olması ile birlikte sanayi ile hizmet sektörü daha fazla bütünleşmiştir.

Küresel değer zinciri olgusunun güçlendiği bu dönemde gelişmiş ülkeler katma değerli ürünlere yönelirken Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise daha düşük katma değerli ürünlerin üretiminden paylarını almışlardır. Türkiye bu noktada koyduğu hedeflere ulaşabilmek için katma değerli üretim sürecinden pay alabilme doğrultusunda sağlam adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlardan en önemlisi Ar-Ge ve yenilikçi anlayışın sanayide yerleştirilmesi ve teşvik edilmesi olmuştur. Ayrıca bu süreçte, Türkiye'nin transit bir ülke konumunda olması, karayolu taşımacılığı sektörünün filo büyüklüğü bakımından AB ve çevre ülkeleri içerisinde lider bir konumda bulunması, istikrarsızlığın sürdüğü yakın coğrafyasında “güvenli bir liman” olması gibi faktörler değer zincirlerini örgütlemeye bir avantaj oluşturmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Türkiye'nin artan genç nüfusu ile birlikte işgücünün niteliğini ve yenilik kapasitesini artırması, bilgiye dayalı üretime yönelik dönüşümü ve ekonomide verimlilik artışını sağlaması halinde, rekabet gücünü ve büyüme hızını artırarak “orta gelir tuzağına” yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler arasına girebilecektir. Bu nokta da ayrıca, küresel değer zinciri ile küresel düzeyde nitelikli işgücünün önemi de giderek artmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Ayrıca dünya ekonomisi, imalat sanayii üretiminde gözlenen yavaşlama ve küresel ticaret savaşları sebebiyle azalan küresel ticaret hacminin etkisiyle ivme kaybetmektedir. Yatırım, ticaret, verimlilik ve ücret artışlarındaki zayıf görünüm, yüksek borç oranları, gelir eşitsizliğindeki artış ve Çin'deki yavaşlama küresel iktisadi faaliyet üzerinde baskı yaratmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019-2023). Bu durum da dünya ekonomisinin ortalama büyümesinde bir yavaşlamaya neden olmaktadır.

Özellikle ABD ve Çin arasında ticaret gerilimleri yaşanmakta, Brexit tüm Avrupa'yı etkilemekte, ABD ve Avrupa Merkez Bankaları parasal normalleşme sürecine girmekte ve dünya genelinde ekonomik ve politik belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Çin'de ihracat odaklı büyüme modelinden iç talebe dayalı büyüme modeline geçiş süreciyle hızlı ve güçlü büyüme anlayışının yerini kontrollü ve kaliteli büyüme anlayışı almıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019-2023).

Desteğin yürürlükte olduğu 2010-2018 döneminde dünyada yaşanan krizlere ve bu krizlerin ülkemize etkilerine de kısaca değinmek gerekirse; 2007 yılı Ağustos ayında ABD konut piyasalarında başlayan sorunlar 2007-2008 döneminde dünyada yaşanan küresel finansal dalgalanmanın kaynağını oluşturmuştur. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerde varlık fiyatları düşmüş, hane halklarının servetleri azalmış, birçok kuruluş iflas etmiş, uluslararası kredi piyasasında aksaklıklar oluşmuş ve likidite sıkışıklığı yaşanmıştır. ABD finans piyasalarında yaşanan, daha sonra tüm dünyaya yayılan kriz sonucunda pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke resesyona girmiş, ekonomik yavaşlama küresel ölçekte daha da belirginlik kazanmıştır. Kriz, ciddi üretim ve istihdam kayıplarına neden olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Dünyada eşzamanlı uygulanan parasal genişleme ve ekonomiyi canlandırma paketleri ile krizin genişlemesinin önüne geçilerek 2010 yılında bir toparlanma sağlanmıştır. Ancak, uygulanan bu politikalara ek olarak sorunlu finansal kuruluşların kurtarılmasından kaynaklanan mali yükler nedeniyle, Avrupa ülkeleri ve ABD başta olmak üzere, birçok gelişmiş ülkede bütçe açıkları ve kamu borçları yüksek seviyelere çıkmış ve kriz, gelişmiş ülkelerde kamu borç krizine dönüşmüştür. Yüksek kamu borç stoku ve bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalan Avro Bölgesi ülkelerinde büyüme performansı ciddi ölçüde zayıflamıştır. Özellikle İspanya ve Yunanistan bu krizden en fazla etkilenen ülkeler olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Türkiye, gerçekleştirdiği reformlar sonucunda elde ettiği tek haneli enflasyon oranları, güçlü kamu maliyesi ve güçlü bankacılık yapısıyla küresel kriz ortamında birçok ülkeye kıyasla avantajlı bir konumda olmuştur. Bu durum Türkiye'ye, kriz döneminde ekonomiyi canlandırmak için uyguladığı politikalar açısından esneklik ve manevra alanı sağlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle krizin yoğun

olarak yaşandığı 2009 yılı sonrasında orta vadeli bir perspektifle, zamanında ve kararlı bir biçimde uygulanan maliye, para ve gelir politikalarının etkisiyle güçlü bir performans sergileyen Türkiye ekonomisi, krizden başarıyla çıkan sayılı ekonomiler arasında yer almıştır. Bu aynı zamanda Türkiye'ye duyulan güveni de artırarak Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinin olmasını sağlamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018).

Ancak, orta ve uzun vadede ekonominin potansiyel büyüme oranının artırılması için Türkiye'nin küresel değer zinciri hiyerarşisindeki konumunu yükseltecek verimli alanlara yönelik yatırımlara ihtiyaç sürmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019-2023).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) verilerine göre 2010-2018 döneminde dünya ekonomisi ortalama %3,7, Türkiye ekonomisi ortalama %6,44, ABD ekonomisi %2,3 ve AB ekonomisi %1,6 oranında büyümüştür. Bu anlamda Türkiye ekonomisi dünya ortalaması üzerinde bir büyüme gerçekleştirmiştir. Genele bakıldığında ise 2012 yılı, büyüme oranlarının en düşük gerçekleştiği yıl olmuştur. 2012 yılında %7,9 büyüme oranı ile Çin, en yüksek büyümeyi sergileyen ülke olmuştur (OECD, 2019), (OECD, 2019).

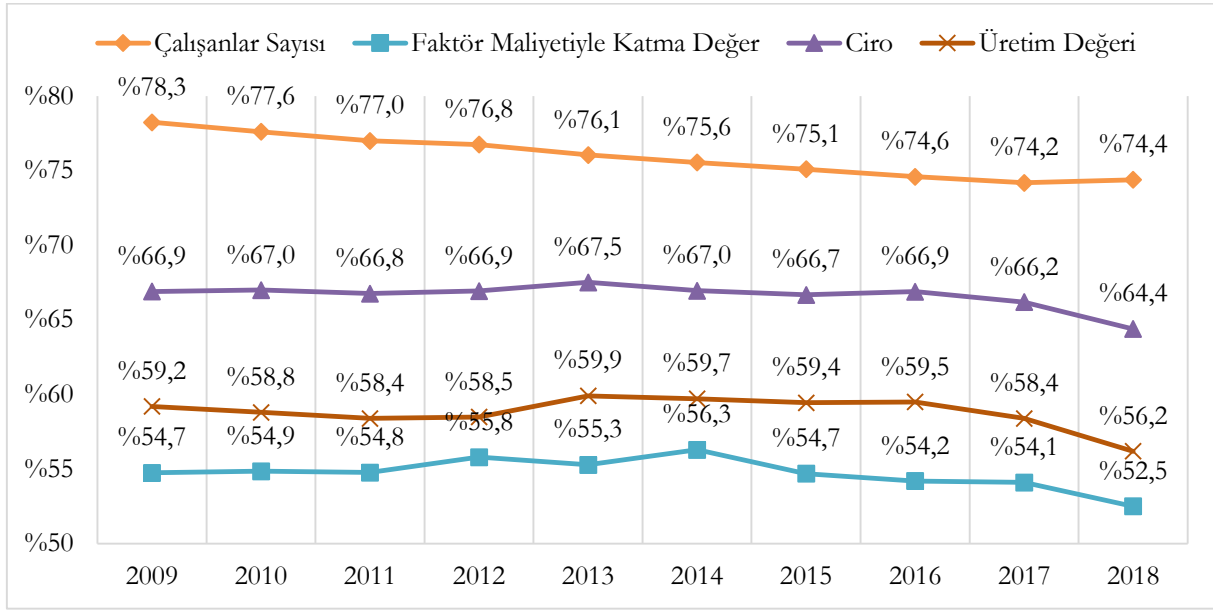
KOBİ'ler açısından bakıldığında KOBİ'lerin; küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, istihdam sağlama, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesine ihtiyaç bulunduğu görülmüştür. Girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılması ihtiyacı devam etmiştir. Finansman imkânlarının da ayrıca geliştirilmesi gerekmiştir.

Kaynakların kıt olduğu ve küresel rekabetin arttığı bir ortamda öncelikle hızlı büyüyen veya büyüme potansiyeline sahip girişimler ile ürün, hizmet ve iş modeli açılarından yenilikçi KOBİ'lerin desteklenmesine önem verilmiştir.

Ekonominin temel taşı olan KOBİ'ler 2018 yılında, çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin %99,84'ünü, istihdamın %74,4'ünü, katma değerini %52,5'ini, cironun %64,4'ünü ve üretimin 56,2'sini oluşturmuştur. (TÜİK, 2019) 2015 yılında KOBİ'lerin maddi mallara ilişkin brüt yatırımdaki payı ise %58,3'tür. Mart 2020 itibarıyla KOBİ'ler banka kredilerinin %22,9'unu kullanmakta ve dış ticaret değeri bakımından ihracatın %55,4'ünü gerçekleştirmektedir (TÜİK, 2019), (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2020).

KOBİ'lerin temel ekonomik göstergelerdeki payları yıl bazlı olmak üzere Grafik 6'da gösterilmiştir.

Grafik 6 - Bazı Temel Göstergelerle KOBİ'lerin Ekonomi İçerisindeki Payı

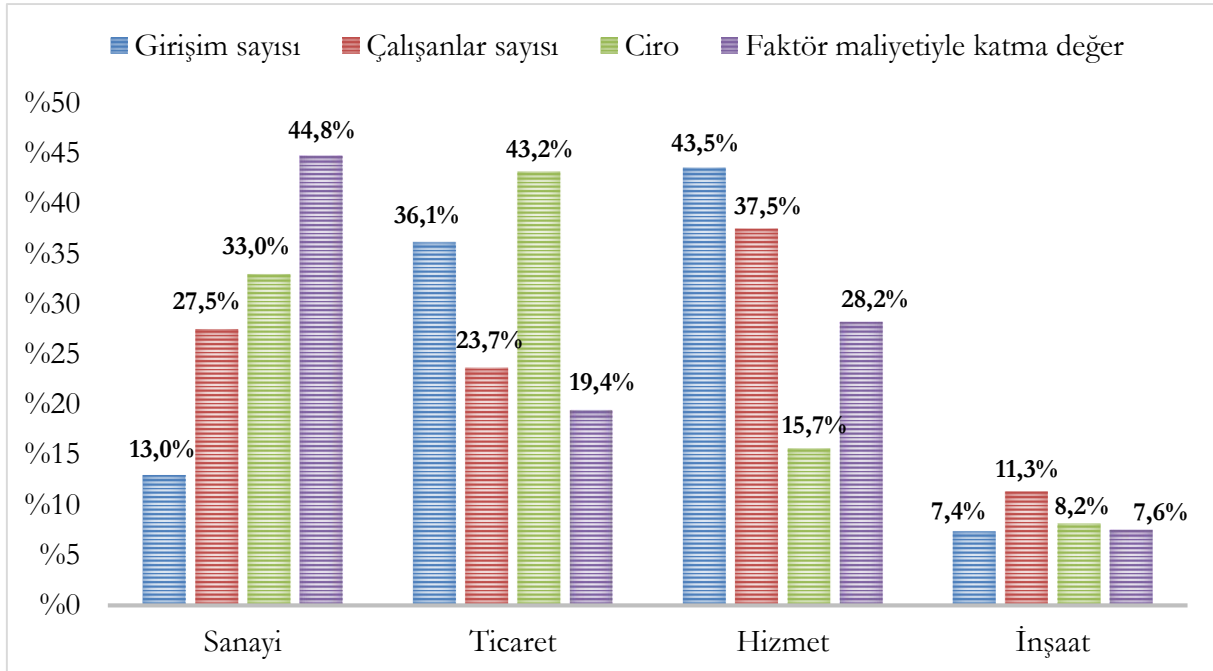

Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 6 incelendiğinde göstergelerin yıllık değerlerinde önemli bir kırılmanın olmadığı görülmektedir. Ancak, KOBİ'lerin istihdamdaki payında dönem sonu itibarıyla dönem başına göre 4 puanlık bir azalma gerçekleştiği görülmektedir.

2018 yılına ilişkin girişim sayısı ile temel ekonomik göstergelerinin ana sektör grupları olan sanayi, ticaret, hizmet ve inşaat sektörleri açısından dağılımı Grafik 7'de yer almaktadır.

Grafik 7 - Temel Ekonomik Göstergelerin Ana Sektör Grupları Bazında Dağılımı

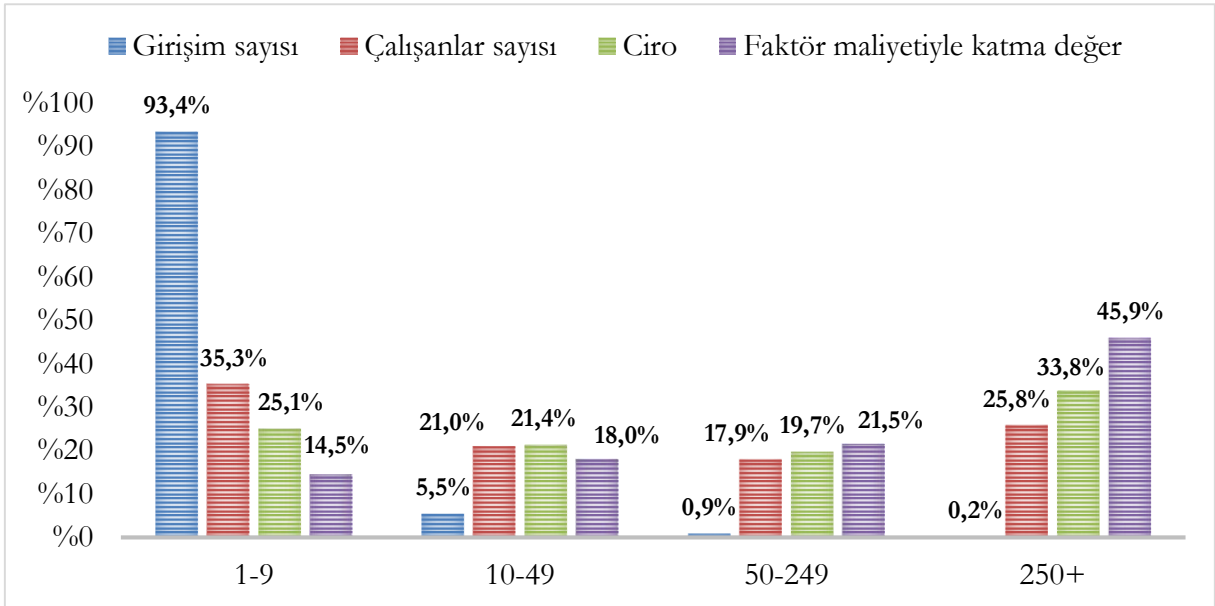
Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 7 incelendiğinde, 2018 yılında faal olan 3.160.396 girişimin %43,5'inin hizmet sektöründe faaliyet gösterdiği, bu sektörü %36,1 ile ticaret sektörünün takip ettiği görülmektedir. Hizmet sektörü girişim ve çalışan sayısı bakımından ilk sırada olmasına rağmen ciro bakımından, hem sanayi hem de ticaret sektörünün gerisinde kalmıştır. Diğer sektörlerle göre girişim sayısı az olsa da katma değer açısından sanayi sektörü ilk sırada yer almaktadır.

Sanayi sektörü, diğer sektörlerle nazaran daha az girişim ile daha fazla istihdam sağlamış ve katma değerde %44,8'lik bir paya sahip olmuştur. Bu durumun tersi hizmet sektörü için geçerlidir. Girişimlerin %43,5'ini ve çalışan sayısının %37,5'ini oluşturmasına rağmen bu sektörün cirodaki payı %15,7 seviyesinde kalmıştır.

Çalışan kişi sayısına göre tanımlanan büyüklük gruplarının girişim sayısı, çalışan sayısı, ciro ve faktör maliyetiyle katma değer bazlı dağılımı Grafik 8'de yer almaktadır.

Grafik 8 - Büyüklük Grubuna Göre Temel Göstergeler

Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 8 incelendiğinde 2018 yılında faal olan 3.160.396 girişimin %93,4'ünün 1-9 çalışana sahip olduğu görülmektedir. Girişimlerin büyük bölümünü oluşturan 1-9 arası çalışana sahip girişimlerin katma değerden aldığı pay ise %14,5 olup bu oranla söz konusu girişimler diğer büyüklük grupları arasında sonuncu sırada yer almaktadır. Bu büyüklük grubu, girişim sayısında olduğu gibi çalışan sayısında da başı çekmektedir.

10-49 ile 50-249 arası çalışana sahip girişimlerin ekonomik göstergeler açısından aldıkları paylar girişim sayısı hariç benzerlik göstermektedir. Başka bir şekilde ifade edersek, 50-249 arası çalışana

sahip girişimler daha az girişim ile 10-49 arası çalışana sahip girişimler ile piyasada benzer etkiler oluşturmaktadır.

Ciroda, 250+ çalışana sahip girişimler dışındaki gruplarda yaklaşık olarak eşit bir dağılım söz konudur. 250+ çalışana sahip girişimler ise cironun yaklaşık üçte birini ve katma değer %45,9'unu oluşturmuştur.

Değerlendirilen desteğin de konusu olan fuarcılık sektörünün dünyadaki durumun açıklanmasında fayda görülmektedir. Fuarcılık faaliyetleri zaman içinde dünyada büyük değişim ve gelişim göstermiş, fuarlar satış yapılan pazar yerlerinden örneklerin sergilendiği ve sergilenen ürünler üzerinden iş sözleşmelerinin gerçekleştirildiği etkinliklere dönüşmüştür.

UFI tarafından 2019 yılında yayımlanmış olan 'Fuarların Global Ekonomik Etkileri' başlıklı rapora göre 2018'de düzenlenen fuarlar dünya ekonomisinde 325 milyar Dolarlık satış hacmi, 3,2 milyon istihdam, 197,5 milyar Dolar küresel hacme ulaşmıştır. Dünyadaki fuar alanlarına ilişkin bilgiler ise Tablo 38'de özetlenmiştir (UFI, 2019).

Tablo 38 - Dünyadaki Fuar Alanı Sayısı ve Toplam Alan Büyüklüğü

Yıl	Fuar Alanı Sayısı	Alan Büyüklüğü (milyon m ²)
2006	1.140	29,2
2011	1.197	32,3
2017	1.212	34,8

Kaynak: (UFI, 2017), (UFI, 2019), UFI verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 38'de görüldüğü üzere dünya çapında fuar alanı sayısı ve toplam alan büyüklüğü artış trendindedir. 2006 yılından 2011 yılına kadarki dönemde fuar alanı sayısı %5, toplam alan büyüklüğü %10,6 oranında artış göstermiştir. 2011 yılından 2017 yılına kadarki dönemde ise fuar alanı sayısı %1,25 oranında artış gösterirken, toplam alan büyüklüğündeki artış %7,7'ye ulaşmıştır. Dünyada fuar alanı sayısının artması, fuar alanlarının giderek genişlemesi ve fuarlarda katılımcılara kiralanılan stant alanlarının büyümesi fuarcılık sektörünün gelişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Kapasitesinin altında fuar alanına sahip olan ülkelerin fuar alanlarındaki artışın yanı sıra, küresel çapta ilgi gören fuarları elde tutmaya yönelik rekabet ve yerel otoritelerin fuarcılık endüstrisinin ekonomiye doğrudan ve dolaylı katkısı hakkında daha bilinçli hale gelmesi bu artış trendinin başlıca nedenleri olarak kabul edilmektedir (Rekabet Kurumu, 2019).

C. DEĞERLENDİRMENİN YÖNTEMİ

Değerlendirme çalışmalarında üçgenleme (triangulation) yöntemi gereği literatür tarama, saha araştırması ve izleme verisi aracılığıyla elde edilen veriler bir arada incelenir. Bu çalışma kapsamında da öncelikle literatür taraması ile değerlendirilen destek hakkında bilgi edinilmiş, benzer desteklerin varlığı araştırılmış, benzer desteklere ilişkin gerek değerlendirme çalışmaları gerekse de akademik çalışmalar incelenmiştir. Değerlendirme çalışmasının bir nevi temeli bu sayede oluşturulmuştur. İkinci aşamada, değerlendirilen desteğe ilişkin izleme verisi bulunmadığından KOSGEB idari kayıtları dikkate alınmıştır. Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığından temin edilen veriler öncelikle temizlenmiş, hatalı kayıtlar veri setine dâhil edilmemiş ve verilerin ön analizi yapılmıştır. Ön analize ilişkin bilgilere ise raporun “Tanımlayıcı İstatistikler” kısmında yer verilmiştir. Ayrıca bu noktada, diğer kamu kurum ve kuruluşların da idari kayıtları kullanılarak bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu aşamanın diğer bir adımı kapsamında da, saha araştırması ile eş zamanlı olacak şekilde, destekten yararlanan işletmelerin yararlanmayanlara göre durumunun incelenmesi ile desteğin etkisi araştırılmıştır.

Literatür taraması ile birlikte ön analiz sonucu elde edilen bilgiler bir arada değerlendirilerek üçüncü aşama olan saha araştırmasının planlanması sağlanmıştır. Saha araştırmasının ilk aşaması olarak destekten yararlanan işletmelere yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda, diğer kamu kurum ve kuruluşların idari kayıtlarının kullanılması ve saha araştırmasının ilk adımı olan anket uygulaması eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Bu adımın ardından, anket çalışması ile elde edilen bilgilerin derinlemesine incelenmesi amacıyla; destekten yararlanan işletmeler, desteğin tasarım ve uygulama süreçlerinde görev almış KOSGEB personeli ve diğer paydaşlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu üç aşama sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ile bulgulara, bulgulardan sonuçlara ulaşılmış, bulgu ve sonuçlar kullanılarak öneriler geliştirilmiştir.

1. Değerlendirme Kriterleri ve Değerlendirme Soruları

Değerlendirme raporu kapsamında sonuç ve etki değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme çalışmasında cevap aranan sorular değerlendirme künyesinde; çalışmada kullanılan ilgililik, etkinlik, etkililik, sürdürülebilirlik ve tamamlayıcılık kriterleri ile bunlarla ilişkilendirilen sorular ve veri toplama yöntemlerine ilişkin bilgiler ise değerlendirme matrisinde yer almaktadır. Bu sorulara ilişkin

cevapların bazıları idari kayıtlara dayalı verilerden elde edilirken bazıları da anket yoluyla elde edilmiştir.

2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemlerine İlişkin Bilgiler

Çalışmada genelinde kullanılan veriler temel olarak 3 farklı kaynaktan elde edilmiştir. Katılımcılığı sağlamak amacıyla desteğe taraf tüm kesimlerin görüşlerinin çalışmaya yansıtılmasına dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında başvuru veri toplama yöntemleri Şekil 2’de özetlenmiştir.

Şekil 2 - Veri Toplama Yöntemleri

Literatür Taraması	İdari Kayıtlar	Saha Araştırması
<ul style="list-style-type: none">• Daha önce yapılan değerlendirme çalışmaları• Tezler, makaleler• İlgili mevzuat	<ul style="list-style-type: none">• KOSGEB• Ticaret Bakanlığı• Gelir İdaresi Başkanlığı• Sosyal Güvenlik Kurumu• TOBB	<ul style="list-style-type: none">• Yararlanıcı anketi• Yararlanıcı görüşmeleri• Uygulayıcı görüşmeleri• Tasarlayıcı görüşmeleri• Paydaş görüşmeleri

Değerlendirme çalışmasında üçgenleme anlayışının gereği olarak literatür tarama, idari kayıtlar ve saha araştırmasından elde edilen veriler çeşitli yöntemlerle analiz edilerek kullanılmıştır. Çalışmalar, literatür taraması ile başlamış ve benzer çalışmalar, yurt dışından örnekler ve desteğe ilişkin dokümanlar incelenmiştir. Doküman incelenmesinde destek mevzuatı, ilgili yıllara ait üst politika dokümanları, fuarlara ve fuar desteklerine ilişkin çeşitli ulusal ve uluslararası raporlar kapsama dâhil edilmiştir.

Ardından, gerek KOSGEB kayıtları gerekse de diğer kamu kurum/kuruluşlarına ait idari kayıtlar Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı’ndan temin edilerek temizlenmiş, incelenmiş ve analiz edilmiştir. KOSGEB’e ait idari kayıtlardan Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan işletmelere ilişkin;

- Genel Destek Programı Başvuru Formunda yer alan bilgiler,
- Yurt İçi Fuar Desteği Başvuru Formunda yer alan bilgiler,
- Program başlangıç tarihleri,
- Taahhütname tarihleri,
- Ödeme ve destek tutar bilgileri,
- Genel Destek Programı İşletme İzleme Formunda yer alan bilgiler,
- Sektör, ölçek, il ve yararlanılan diğer program bilgileri,

- Yurt İçi Fuar Organizatör Kuruluş Başvurusu ve Taahhütnamesinde yer alan bilgiler,
- Yurt İçi Fuar Organizatör Kuruluş Başvuru Değerlendirme Formunda yer alan bilgiler kullanılmıştır.

KOSGEB dışındaki diğer kamu kurum ve kuruluşlardan ise işletmelere ilişkin;

- Faal/terk durum bilgisi (terk ise tarihi)
- Net satış hasılatı
- Mali bilanço toplamı
- Yurt içi satışları
- İhracat tutarları
- Faaliyet karı
- Defter türü
- Pirim gün sayısı
- Fuar istatistikleri
- Yıllık çalışan sayıları

bilgileri temin edilmiştir. Ticaret Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) ve SGK'ya ait veriler KOSGEB idari kayıtlarında olduğu gibi Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığından temin edilmiştir. Fuarlara ilişkin istatistikler ise TOBB tarafından kamuya açıklanan bilgilerdir. Söz konusu idari kayıtlar kapsamındaki bilgiler ile ön analiz yapılarak tanımlayıcı istatistikler elde edilmiştir. Bu bilgiler sayesinde, hem Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan işletmelerin durumu ortaya koyulmuş hem de saha araştırmasına girdi sağlanmıştır.

Saha araştırmasının ilk aşaması kapsamında ise destekten yararlanan işletmelere anket uygulanmıştır. Anket soruları, değerlendirme künyesinde yer alan ve değerlendirme çalışmanın yönünü gösteren sorulardan hareketle hazırlanmıştır. Bu sayede, herhangi bir kaynaktan nicel veri olarak elde edilemeyen bilgiler nitel bir yaklaşımla elde edilebilmiştir.

2019 Yılı Değerlendirme Takvimi kapsamında değerlendirilecek desteklerden ikisi olan Yurt İçi Fuar Desteği ve Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, Genel Destek Programı kapsamında uygulanmaktadır. İki destekten de yararlanan 10.359 işletmenin olması ve bu işletmelere her iki destek için ayrı ayrı anket gönderilmesinin işletmelerde anketi doldurmamaya sebebiyet verebilecek olmasından dolayı söz konusu iki destek için tek bir anket formu hazırlanmıştır. Bu formda, ortak sorular ile birlikte destek özelinde sorulara da yer verilmiştir.

Anket çalışması kapsamında elektronik ortama aktarılan anket formu için desteklerin uygulandığı dönemdeki TSB ile görüşülerek birimin görüşleri alınmıştır. Gerekli düzeltmelerin ardından anket formu, pilot çalışma kapsamında destekler ile ilgili süreçlerde yer almış ve destekler hakkında bilgisi

olan bazı uzman personele gönderilmiş ve gelen görüşler sonucunda anket formuna son hali verilmiştir.

Uygulanan anket çalışması ile elde edilen bilgilerin derinlemesine araştırılması amacıyla desteğin tasarım ve uygulama aşamasında görev alan KOSGEB personeli, destekten faydalanan işletmeler ve fuar organizatör kuruluşlarının yanı sıra Ticaret Bakanlığı ve TOBB gibi paydaşlar ile ağırlıklı olarak elektronik ortamda mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatların yüz yüze yapılması planlanmış ancak yaşanan Koronavirüs Salgını nedeniyle söz konusu görüşmeler elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar ile desteğe taraf tüm kesimlerin destek hakkındaki tecrübeleri, düşünceleri ve fikirleri hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

Destekten yararlanan işletmelerin (müdahale grubu) yararlanmayanlara (kontrol grubu) göre durumunun incelenmesi ise Eğilim Skorları Eşleştirme (Propensity Score Matching) ve Farkın Farkı (Difference in Differences) yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Bu yöntemlerin en önemli aşaması, destekten yararlanan işletmeler ile gözlemlenebilir değişkenler açısından benzer özellikteki işletmelerin oluşturduğu bir grubun tespit edilmesidir. Kontrol grubu olarak adlandırılan bu grubun tespitinde ise Genel Destek Programı içerisindeki Yurt İçi Fuar Desteği hariç diğer destek başlıklarından yararlanan işletmelerden faydalanılmıştır. Kontrol grubunun “Genel Destek Programı içerisindeki diğer destek başlıklarından yararlananlar”dan seçilmesinin sebepleri; Genel Destek Programının bir çatı destek olması, alt desteklerden yararlanmak için öncelikle Genel Destek Programına başvurulmasının gerekmesi, bu gereklilikten hareketle tüm başvuruların benzer nitelikte olduklarının varsayılması ve Yurt İçi Fuar Desteğine başvurup başvurusu reddedilen KOBİ sayısının azlığıdır.

Eğilim Skor Eşleştirme Yöntemi, gözlemlenebilir değişkenler içeren bir model vasıtasıyla müdahale ve kontrol grubunda yer alan birimlerin eşleştirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Modelleme sonucu her bir birime ait elde edilen ve müdahaleye uğrama olasılığını ifade eden skorlar kullanılarak müdahaleye uğrayan ve uğramayan birimler birbirleri ile eşleştirilmektedir.

Farkın Farkı Yöntemi ise müdahale öncesi ve sonrası zaman noktalarında, müdahale ve kontrol grubunda yer alan birimlerde söz konusu zaman periyodunda ortaya çıkan değişimlerin karşılaştırıldığı bir yöntemdir. Bu yöntemde hem zaman noktalarında hem de gruplar arasında fark alınmaktadır.

Desteğin etkisine ilişkin yapılacak analizde;

- Müdahale ve kontrol grupları belirlenmiş,
- Bu grupların eşleştirilmesini sağlayacak değişkenler tespit edilmiş,
- Kurulacak model yardımıyla skor değerleri elde edilmiş,
- Skor değerleri kullanılarak her iki gruptaki birimler eşleştirilmiş,
- Eşleşmenin dengeli olup olmadığı incelenmiş,
- Eşleşme sonrası fark alma işlemleri yapılarak etki elde edilmeye çalışılmıştır.

Desteğin etkisini ortaya koyan bu analiz dışında çalışma kapsamında müdahale grubunda yer alan işletmeler için fuar katılımı öncesi dönem ile fuar katılımı sonrası dönem arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığına farklı değişkenler için bakılmıştır. Bunun için, birden fazla bağımlı gruba ait verinin olduğu durumlarda ortalamalar arasında fark olup olmadığını inceleyen ve parametrik olmayan bir test olan Friedman testi kullanılmıştır.

3. Kısıt ve Varsayımlar

Yürütülen değerlendirme çalışması sırasında bazı kısıtlarla karşılaşmıştır. Bu kısıt ve varsayımlara aşağıda yer verilmiştir:

- Desteğin uygulanmaya başlandığı yıllarda işletmelerin ve fuar organizatör kuruluşlarının başvuruları fiziki ortamda alınmaktaydı. Bu çalışma kapsamında online sisteme geçilmesinden önceki döneme ilişkin veriler, destek tutarlarına ilişkin bilgiler hariç olmak üzere, fiziki ortamda tutulmasından ve bunlara erişimin zor, zaman alıcı ve zahmetli olmasından dolayı dikkate alınmamıştır.
- Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS) kapsamında “Yeni Harcama Yönetim Bilişim Sistemi ve Yeni Devlet Muhasebesi Bilişim Sistemi”ne geçilmesi ile 2018 yılı öncesi ve sonrası sistemler arası uyumsuzluklardan kaynaklı sıkıntılar analizlerde mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmıştır.
- Desteğin uygulandığı dönemin online başvuru öncesi, online başvuru yapılan dönem ve e-devlet üzerinden başvuru yapılan dönem olarak 3’e ayrılmasından dolayı veriler farklı tablolardan alınmış dolayısıyla, KOSGEB Veri Tabanından elde edilen verilerin birleştirilmesi, yeknesak hale getirilmesi konusunda yaşanan sıkıntılardan kaynaklı uyumsuzluklar mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmıştır.

- Benzer şekilde destek programının mevzuatının sık sık revize edilmesi nedeniyle de bilgi işlem altyapısında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler verilerin bir araya getirilmesi ve anlamlandırılması sürecinde karşılaşılan kısıtlardan birisidir.
- KBS'ye kayıt olan her bir işletmeye bir "İşletme ID", başvuru yapılan her bir programa ise bir "Program ID" verilmektedir.⁵ KBS'de Program ID'leri işletmeye özel olduğu için aynı Program ID'nin birden fazla işletmeye karşılık gelmemesi gerekmektedir. Yapılan incelemede 6 Program ID'sinin her birinin 2 İşletme ID'sine tanımlandığı tespit edilmiş, ancak bunların "tür değişikliği" sebebiyle veri tabanına tekrar kayıt olmuş ve eski programlarını kullanmaya devam eden işletmeler olduğu görülmüştür. Bu işletmelerin sonraki İşletme ID'leri birleştirilmiş ve tek bir işletme olarak analize dahil edilmiştir.
- Bazı işletmelerin destek öncesi ve sonrası tarihlere ilişkin KOBİ Beyannameleri bulunmadığından, ilgili yıla ait sektör, işletme ölçeği, net satış hasılatı, mali bilanço değeri ve çalışan sayısı bilgileri KBS'den elde edilememiştir. Bu işletmeler analizlerin bir kısmında kapsam dışı bırakılmıştır.
- Bazı işletmelerin destek öncesi ve sonrası tarihlere ilişkin; GİB'ten alınan verilerde net satış hasılatı, yurt dışı satış tutarı ile mali bilanço, SGK'dan alınan verilerde ise yıllık çalışan sayısı değerlerinin olmadığı görülmüştür. Bu işletmeler analizlerin bir kısmında kapsam dışı bırakılmıştır.
- Değerlendirilen dönemin çok uzun bir zaman aralığını kapsamaması nedeniyle özellikle saha araştırması aşamasında çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Desteklenen işletmeler ile bazı organizatörlerin ilgili süreçleri tam olarak hatırlayamadıkları için net cevaplar veremedikleri görülmüştür.
- Desteğin etkisinin belirlenebilmesi amacıyla yapılacak analiz için kontrol grubu belirlenmiştir. Kontrol grubundaki işletmelere ilişkin veriler ise GİB ve SGK kayıtlarından temin edilmiştir. Bunun için de kurumsal çalışmalar kapsamında kullanılmak üzere toplu olarak temin edilen 2013-2018 yılları arası verilerden yararlanılmıştır. Bu sebepten dolayı desteğin etkisine ilişkin analiz, 2014 yılında destek kapsamında ilk kez fuara katılan işletmeler için yapılmıştır.
- İllere gidilerek Müdürlükler ve KOBİ'ler ile yüz yüze yapılması planlanan saha araştırması, Koronavirüs Salgını nedeniyle uygulanan ulaşım kısıtlamaları ve sosyal mesafenin sağlanmasına yönelik tedbirler nedeniyle Ankara'dan elektronik iletişim kanalları ile ve planlanan sayının altında bir katılımı gerçekleştirilmiştir.

⁵ Genel Destek Programının süresi 3 yıl olduğu için program süresi sonrasında işletme programa tekrar başvuru yaptığında yeni program için farklı bir Program ID'si verilmektedir.

- Kontrol grubu; Genel Destek Programının bir çatı destek olması, alt desteklerden yararlanmak için öncelikli Genel Destek Programına başvurulmasının gerekmesi, bu gereklilikten hareketle tüm başvuruların benzer nitelikte olduklarının varsayılması ve Yurt İçi Fuar Desteğine başvurup başvurusu reddedilen KOBİ sayısının azlığı nedenlerinden dolayı “Genel Destek Programı içerisindeki diğer destek başlıklarından yararlananlar”dan oluşturulmuştur.
- Bazı analizlerde destek süreci devam eden işletmeler için verilerin alındığı tarih itibarıyla destek programının sonlandığı varsayılmıştır.

Ç. DEĞERLENDİRME BULGULARI

Bu bölümde veri analizi ile elde edilen bulgular ve değerlendirme künyesinde yer alan soruların cevapları yer almaktadır.

1. Doküman İncelemesine ve Literatür Taramasına İlişkin Bulgular

Makro Politika Dokümanlarının İncelenmesi:

İşletmelerin “yurt içi ve yurt dışı satış potansiyellerinin geliştirilmesi” ve “tanıtım ve pazarlama konusundaki ihtiyaçları doğrultusunda destek verilmesi” hususlarının, ülkemizin önem verdiği konular olarak 2007-2013 dönemine kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında ve 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planında yer aldığı görülmektedir.

KOSGEB Stratejik Planında ise “desteklerin kullanımını yaygınlaştırmak ve etkinliğini arttırmak” “KOBİ’lerin dış pazarlara erişim imkân ve kabiliyetleri geliştirilerek uluslararasılaşmaları sağlamak” gibi hedefler belirlenerek destek ön plana çıkarılmıştır.

Söz konusu makro politika dokümanları incelendiğinde desteğin özellikle ihracatçı işletmeler olmak üzere tanıtım ve pazarlamaya yönelik desteklerin geliştirilmesine yönelik amaç ve hedeflerin Yurt İçi Fuar Desteği ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak, desteğe özel amaç, hedef, göstergeler belirlenmediği için desteğin izlenebilir ve değerlendirilebilir bir yapıda tasarlanmadığı görülmüştür. Desteğe ilişkin amaç, hedef ve başarıyı ölçmeyi sağlayacak göstergelerin olmaması desteğin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini engellemiştir.

Destek Mevzuatının İncelenmesi:

Genel Destek Programının dokümanı ve bu dokümana ilişkin uygulama esasları dokümanının birlikte incelenmesi sonucu bazı bulgulara ulaşılmıştır.

- Yurt İçi Fuar Desteğinin de içinde bulunduğu birbirinden farklı ve birbiriyle bağlantısı olmayan toplam 15 desteğe ilişkin birçok farklı şartları ve süreçleri içeren Genel Destek Programı Uygulama Esaslarının çok kapsamlı bir doküman olduğu ve işletmelerin söz konusu dokümandan faydalanmakta güçlük çektikleri görülmektedir. Yine doküman incelendiği zaman Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin “Destek Unsurları” bölümü dokümanın

ilk sayfalarında bulunurken, “Başvuru”, “Ödeme”, “İzleme” gibi diğer bazı bölümler dokümanın son sayfalarında bulunmaktadır. Bu bölümler arasında ise diğer 15 desteğe ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında destekler hakkında bilgi almak isteyen bir işletmenin sadece ilgilendiği desteğe ilişkin süreçleri görebileceği bir dokümanın olmadığı görülmüştür.

- Program dokümanında 10, uygulama esasları dokümanında ise 17 adet revizyon yapıldığı görülmüştür. Program dokümanında yapılan iki revizyon arasındaki en kısa süre 55 gün ve en uzun süre ise 810 gün olarak tespit edilmiştir. Uygulama esaslarında ise en kısa süre 7 gün en uzun süre 732 gün olarak tespit edilmiştir.
- Desteğe ilişkin mevzuatın ve eki formların bu kadar fazla revize edilmesinin özellikle uygulama birimleri açısından çeşitli sıkıntılar oluşturduğu görülmektedir. Hangi işletmenin hangi dönemdeki mevzuata tabi olduğunun takip edilmesi gerekmektedir. Bir çok destek programı ve alt destekler bulunduğu, her biri için birçok revizyon yapıldığı, bu desteklere farklı zamanlarda bir çok farklı işletmenin başvurduğu ve desteği devam eden yüzlerce işletme olduğu düşünüldüğünde bunu takip etmenin çok fazla iş yükü oluşturduğu değerlendirilmiştir.
- Desteğin uygulanmaya başlandığı yıllarda başvurular fiziki ortamda ve KOBİ'nin beyanı ile yapılmaktaydı. Teknolojik altyapının zaman içerisinde gelişmesiyle desteğe ilişkin başvuru belgelerinin elektronik ortamda alınmasına başlanmıştır. 2018 yılında ise e-devlet uygulamalarına geçiş sağlanarak işletmelerin desteğe daha hızlı ve daha güvenli bir şekilde başvurması sağlanmıştır. Gelineen noktada uygulamaya alınan tüm işlemler ile destek süreçlerinin hızlanması ve işletmelerin karşı karşıya kaldıkları bürokrasinin azaltılması sağlanmıştır.

Literatür Taraması:

Literatür taraması ile ülkemizde ve yurt dışında işletmelerin fuar katılımlarına yönelik destek modelleri ve bu modellere ilişkin değerlendirme çalışmalarının varlığı araştırılmıştır. Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin ülkemizde farklı kurumlar tarafından farklı dönemlerde benzer içerikte desteklerin verildiği görülmüştür. Ancak KOSGEB'in hedef kitlesinin ve teşkilatının genişliği düşünüldüğünde Yurt İçi Fuar Desteğinin işletmeler için bu alandaki en ulaşılabilir destek, KOSGEB'in ise fuar desteği denildiğinde en çok akla gelen kurum olduğu görülmüştür. Yurt dışı uygulamalara baktığımız zaman ise ülkemizde uygulanan desteğe benzer herhangi bir uygulamaya ulaşamamıştır.

Yapılan literatür taramasında işletmelerin yurt içi fuar katılımlarına ilişkin desteklerin değerlendirilmesine yönelik herhangi bir çalışma bulunmasa da, fuarların işletmelere etkilerine dair tez çalışmaları ve makalelerin bulunduğu görülmüştür. Bu çalışmalardan birinde destek tutarları ile ihracat rakamları arasındaki etkileşim analiz edilerek, fuar destekleri ile ihracatın paralel bir eğilim izlediği sonucuna ulaşılmış ve bu durum destek politikasının doğru işlediğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Diğer bir çalışmada ise KOSGEB'in 2010 yılından önce uyguladığı yurt dışı fuar desteğinden faydalanan işletmelerin üç yıllık ihracat verileri, bu işletmelerle eşleştirme yapılan kontrol grubu işletmelerinin verileriyle farkların farkı yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş olup yurt dışı fuar desteklerinin ihracat rakamlarına etkisinin sadece fuara katılım sağlanan yıl içerisinde artışa sebep olduğu görülmüştür. Bu çalışma her ne kadar yurt içi fuar desteklerine ilişkin olmasa da izlenen yöntem ve ulaşılan sonuçlar fikir edinilmesi açısından önemlidir.

Diğer ülkelerdeki uygulamalar incelendiğinde, genellikle işletmelerin yurt dışı fuarlara katılımına yönelik desteklerin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yerli işletmeler ile yabancı işletmelerin buluşabileceği ihracat portallarının oluşturulduğu ve KOBİ'lerin bu portallara ücretsiz üye olmalarının sağlandığı görülmektedir.

2. Veri Analizine İlişkin Bulgular

Veri analizi kapsamında; KOSGEB idari kayıtları, işletmelere uygulanan anket çalışması, desteğin tasarım, revizyon ve uygulama süreçlerinde görev alan KOSGEB personeli ve destek alan işletmeler ile diğer paydaşlarla yapılan görüşmeler, diğer kurum/kuruluşlara ait idari kayıtlar analiz edilmiştir. Aynı ayrı yapılan analizler sonucu aynı konuya ilişkin ulaşılan bulgular bir arada değerlendirilmiş ve bulguların yorumlanması sonucu elde edilen sonuçlara da raporun ilgili bölümünde yer verilmiştir.

a. KOSGEB İdari Kayıtlarından Temin Edilen Verilerin Analizi

Bu başlık altında işletmelerin destek kapsamındaki fuara katılmadan önceki ve sonraki durumları, KBS ve diğer KOSGEB idari kayıtları kullanılarak; ölçek, net satışlar ve çalışan sayısı bakımından karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırmalarda işletmelerin destek kapsamında fuara katıldıkları ilk yıl (t), fuar katılımından önceki takvim yılı (t-1) ve fuar katılımından sonraki takvim yılı (t+1) olarak kabul edilmiştir.

KOSGEB idari kayıtlarının incelenmesi aşamasında, 2018 yılında BKMYBS kapsamında Yeni Harcama Yönetim Bilişim Sistemi ve Yeni Devlet Muhasebesi Bilişim Sistemine geçilmesi ile 2018 yılı öncesi ve sonrası sistemlerin tam anlamıyla birbiri ile konuşmadığı görülmüştür. Bu uyumsuzluğun bir sonucu olarak Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin 2010-2017 yılları arasındaki kayıtlar ile 2018-2019 yılları kayıtlar farklı tablolarda tutulmuş ve bundan dolayı verilerin eşleştirilmesi ile alakalı sorunlar ortaya çıkmıştır. 2018 yılı öncesinde KBS ve KOSGEB tarafından geliştirilen muhasebe yazılımı arasında bir entegrasyon söz konusuydu. Bu sayede, KBS’de yer alan ödeme olurları ile KOSGEB tarafından geliştirilen muhasebe yazılımındaki ödeme emri belgeleri arasında bir eşleştirme yapılabiliyor ve ihtiyaç duyulan istatistiklere rahatlıkla erişilebiliyordu. Ancak, 2018 yılında geçilen sistem sonrası bu yapı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu değerlendirme çalışması kapsamında ihtiyaç duyulan veriler, 2018 yılı öncesi ve sonrası için farklı veri tabanlarından/tablolardan elde edilerek birleştirilmiştir. Birleştirme işlemi sonucu birtakım uyumsuzluklar ile karşılaşmış ve söz konusu sorunlar mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi 2018 yılından itibaren başvuru yapan bir işletmenin başvuru tablolarında yer almasına rağmen desteklenen işletmelere ilişkin bazı tablolarda bulunmaması veya eksik bulunması olmuştur.

Karşılaşılan diğer bir sorun ise başvuruların fiziki belgeler aracılığıyla yapıldığı döneme ilişkin kayıtlardır. Kademeli bir şekilde elektronik ortama geçilmeden önce 2011 yılı Aralık ayına kadarki tüm başvurular form üzerinden alınmakta ve kağıt ortamında tutulmakta idi. Bu sebepten dolayı, 2011 yılı Aralık ayından önce destekten yararlanan işletmelerin ödeme bilgilerine ulaşılsa da bu işletmelerin başvuru formlarında yer alan bilgilerine ulaşamamıştır.

Yukarıda bahsedilen iki sorundan dolayı, destekten yararlanan işletme bilgileri ve başvuru yapan işletme bilgileri farklı tablolar üzerinden incelenmiş ve analizler bu kısıtlar kapsamında yapılmıştır. Dolayısıyla, bahse konu her iki tablodaki işletmeler tam olarak eşleşmemiştir. Ancak, bu durumun yapılan değerlendirme çalışmasını çok fazla etkilemeyeceği düşünülmekte olup veri kalitesi açısından düzeltilmesi gereken bir husus olarak raporda bahsedilmiştir.

Analiz esnasında karşılaşılan diğer bir sorun ise destek alan bazı işletmelerin ilgili döneme ait beyanname verilerinin olmamasıdır. Örnek vermek gerekirse, 2014 yılında destek kapsamında fuara katılan bir işletmenin analizinin yapılabilmesi için 2013 ve 2015 yılı KOBİ Beyannamesine ilişkin verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bazı işletmelerin ilgili yıllara ilişkin KOBİ Beyanname verileri bulunmamaktadır. Çünkü işletmelerin bir kısmı sadece destekten faydalandığı yıl için KOBİ Beyannamesi doldurmuş ve sonraki yıllarda doldurmamıştır.

Destek ödemesi yapılan 29.764 işletmeden 2.009'unun hangi yıl, destek kapsamında fuara katıldıkları KBS'den alınan verilerden görülmemekle birlikte bunların büyük olasılıkla destek başvurularında online sisteme geçilmeden önceki zamanlarda destek kapsamında fuara katıldıkları tahmin edilmektedir. Ancak hangi yıl katıldıkları net olarak bilinmediği için bunlar bu kısımda yapılan analizlere dâhil edilmemiştir. Ayrıca analizinde, birden fazla yılda destek alan işletmelerin destek kapsamında katılım sağladıkları ilk fuar dikkate alınmıştır.

Kalan 27.755 işletmenin ise 12.270'inin fuara katıldıkları yıldan bir yıl önce veya bir yıl sonrasına ait KOBİ Beyannamesi bulunmaktadır. Bu nedenle fuar yılı öncesi ve sonrasına göre yapılan aşağıdaki analizler 15.485 işletmenin (%52,03) destek kapsamında katılım sağladıkları ilk fuar üzerinden yapılmıştır.

Desteklenen İşletmelerin Ölçek Değişimleri

Desteklenen işletmelerin destek öncesi ve destek sonrasına ilişkin ölçek bilgileri Tablo 39'da yer almaktadır.

Tablo 39 - Ölçeklerine Göre Desteklenen İşletmeler

İşletme Ölçeği*	Destek Öncesi İşletme Sayısı		Destek Sonrası İşletme Sayısı	
	Adet	%	Adet	%
Mikro	4.854	31,35	3.707	23,94
Küçük	6.931	44,76	8.031	51,86
Orta	3.576	23,09	3.643	23,53
İşletme KOBİ Değil**	124	0,80	104	0,67
TOPLAM	15.485	100	15.485	100

(*) Destek ödemesi yapıldığı dönemdeki işletme ölçeğini ifade etmektedir.

(**) Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik kapsamında, KOBİ vasfı belirlenirken dikkate alınan kriterlerden herhangi birini, sadece bir hesap döneminde kaybeden veya aşan işletmeler sınıf değiştirmedikleri için, bu işletmeler KOBİ olarak KOSGEB desteklerinden faydalanabilmektedir.

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 39 incelendiğinde; mikro ölçekli işletmelerin payının destek sonrasında yaklaşık %7 azaldığı, küçük ölçekli işletmelerin payında ise aynı oranda bir artış söz konusu olduğu, orta ölçekli işletmelerin payındaysa dikkate değer bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Desteklenen işletmelerin destek öncesi ve destek sonrasına ilişkin ölçek değişimleri Tablo 40'ta yer almaktadır.

Tablo 40 - İşletme Bazlı Ölçek Değişimi

İşletme Ölçeği*	Destek Sonrası					
	Mikro	Küçük	Orta	İşletme KOBİ Değil**	TOPLAM	
Destek Öncesi	Mikro	3.158	1.593	97	6	4.854
	Küçük	526	5.603	793	9	6.931
	Orta	23	825	2.650	78	3.576
	İşletme KOBİ Değil**		10	103	11	124
	TOPLAM	3.707	8.031	3.643	104	15.485

(*) Destek ödemesi yapıldığı dönemdeki işletme ölçeğini ifade etmektedir.

(**) Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik kapsamında, KOBİ vasfı belirlenirken dikkate alınan kriterlerden herhangi birini, sadece bir hesap döneminde kaybeden veya aşan işletmeler sınıf değiştirmedikleri için, bu işletmeler KOBİ olarak KOSGEB desteklerinden faydalanabilmektedir.

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 40'ta destek öncesi ve sonrası dönemde işletmelerin ölçe değişimleri görülmektedir. Buna göre;

- Destek öncesi ölçeği mikro olan 4.854 işletmenin %35'inin destek sonrası ölçeği büyümüştür. Ölçeği büyüyen mikro işletmelerin 1.593'ü küçük, 97'si orta, 6'sı büyük işletme ölçeğine çıkmıştır.
- Destek öncesi ölçeği küçük olan 6.931 işletmenin %11,6'sının destek sonrası ölçeği büyümüştür. Ölçeği büyüyen küçük ölçekli işletmelerin 793'ü orta, 9'u büyük işletme ölçeğine çıkmıştır.
- Destek öncesi ölçeği orta olan 3.576 işletmenin %2,2'sinin destek sonrası ölçeği büyümüştür. Ölçeği büyüyen orta ölçekli işletmelerin 78'i büyük işletme ölçeğine çıkmıştır.

Desteklenen işletmelerin ölçek değişimlerine ilişkin özet bilgiler Tablo 41'de yer almaktadır.

Tablo 41 - Desteklenen İşletmelerin Ölçek Değişimleri

Değişim	KOBİ	
	Adet	%
Ölçeği Büyüyen	2.576	16,64
Ölçeği Değişmeyen	11.422	73,76
Ölçeği Küçülen	1.487	9,60
TOPLAM	15.485	100

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 41 incelendiğinde; destek sonrası işletmelerin %74'ünün ölçeğini koruduğu, %17'sinin ise ölçeğini büyüttüğü görülmektedir.

Desteklenen İşletmelerin Net Satış Hasılatı Değişimleri

Desteklenen işletmelerin destek sonrası net satış hasılatlarındaki değişim Tablo 42'de yer almaktadır.

Tablo 42 - Desteklenen İşletmelerin Net Satış Hasılatı Değişimleri

Değişim	İşletme	
	Adet	%
Net Satış Hasılatı Artan	12.755	82,37
Net Satış Hasılatı Değişmeyen	16	0,1
Net Satış Hasılatı Azalan	2.714	17,53
TOPLAM	15.485	100

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 42 incelendiğinde; destek sonrası işletmelerin %82'sinin net satışlarını artırdığı görülmektedir. Bu analize dâhil işletmelerin katılım sağladıkları fuardan bir önceki yıla ait net satış hasılatlarına ilişkin ortalama 5.894.828 TL iken, aynı değer fuardan bir sonraki yıl için 8.843.523 TL'ye çıkarak yaklaşık %50 artış gösterdiği görülmektedir.

Desteklenen İşletmelerin Çalışan Sayısı Değişimleri

Desteklenen işletmelerin destek sonrası çalışan sayılarındaki değişim Tablo 43'te yer almaktadır.

Tablo 43 - Desteklenen İşletmelerin Çalışan Sayısı Değişimleri

Değişim	İşletme	
	Adet	%
Çalışan Sayısı Artan	10.833	69,96
Çalışan Sayısı Değişmeyen	254	1,64
Çalışan Sayısı Azalan	4.398	28,40
TOPLAM	15.485	100

Kaynak: (KBS, 2019) KOSGEB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 43 incelendiğinde; destek sonrası işletmelerin %70'inin çalışan sayısını artırdığı görülmektedir. Bu analize dâhil işletmelerin katılım sağladıkları fuardan bir önceki yıla ait çalışan sayısına ilişkin ortalama 21,44 iken, aynı değer in fuardan bir sonraki yıl için 26,49'a çıkarak yaklaşık %23,5 artış gösterdiği görülmektedir.

b. Diğer Kamu Kurum ve Kuruluş İdari Kayıtlarından Temin Edilen Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında Ticaret Bakanlığı, GİB, SGK idari kayıtlarından elde edilen verilerin analizi bu başlık altında yer almaktadır.

Değerlendirme çalışması kapsamında 2010-2018 yılları arasında Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan 29.764 işletmenin bilgileri web servis aracılığıyla GİB veri tabanında sorgulanmış ve bu işletmelere ilişkin;

- Faal/Terk Durumu
- Net Satış Hasılatı
- Kar/Zarar Tutarı
- Faaliyet Karı/Zararı Tutarı
- Yurt İçi Satış Tutarı
- İhracat Tutarı

verilerinden mevcut olanlar analize tabi tutulmuştur. Bu alt bölümdeki analizlerde işletmelerin destek kapsamında fuara katıldıkları ilk yıl (t), fuar katılımından önceki takvim yılı (t-1) ve fuar katılımından sonraki takvim yılı (t+1) olarak kabul edilmiştir.

Bu bölümde ayrıca; destekten yararlanan işletmelerin destek öncesi ve sonrası durumları istatistiksel yöntemler ile karşılaştırılarak, desteklenen işletmelerin net satış hasılatı, yurt içi satış tutarı, faaliyet kârı, ihracat tutarı, çalışan sayısı açısından destekten sonra performanslarının artış eğiliminde olduğu ve t+1 yılında, t-1 yılına göre ortalama değerlerin arttığı görülmüştür. Artışların sürekliliğine ilişkin elde edilen sınırlayıcı bilgiden desteğin net etkisine ulaşabilmek amacıyla destekten yararlanan ile yararlanmayan işletmeler istatistiksel yöntemler ile karşılaştırılmıştır.

Desteklenen İşletmelerin Faal/Terk Durumları

Desteklenen işletmelerin faal/terk durumları Tablo 44'te yer almaktadır.

Tablo 44 - Desteklenen İşletmelerin Faal/Terk Durumu

Desteklenen İşletme Sayısı	Faal		Terk		Diğer*
	Adet	%	Adet	%	
29.764	26.697	%89,7	3.066	%10,3	1

(*) Bilgisi mevcut olmayan işletmeleri ifade etmektedir.

Kaynak: (GİB, 2019), GİB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

2019 yılı Aralık ayı GİB verilerine göre destekten faydalanan 29.764 işletmeden 3.066'sının (%10,3) terk durumunda olduğu tespit edilmiştir.

Desteklenen İşletmelerden İlk Defa İhracat Yapanlar

Ticaret Bakanlığı verileri üzerinden yapılan analiz kapsamında incelenen 27.755 işletmeden; 10.010'unun (%36,07) fuar katılımı öncesinde ihracatı bulunurken 17.745'inin (%63,93) ise ihracatının bulunmadığı görülmektedir. Fuar öncesi ihracatı bulunmayan işletmelere ilişkin veriler Tablo 45'te yer almaktadır.

Tablo 45 - Destek Sonrası Dönemlerde İhracat Yapan İşletme Bilgileri - Ticaret Bakanlığı

İhracat Yılı	İşletme		İhracat Tutarı (Dolar)
	Adet	%*	
Destek Kapsamında Fuar Katıldığı Yıl (t)	2.917	16,44	420.672.214,20
Destek Kapsamında Fuara Katıldıktan 1 Yıl Sonra (t+1)	3.579	20,17	866.562.174,00

İhracat Yılı	İşletme		İhracat Tutarı (Dolar)
	Adet	%*	
Destek Kapsamında Fuara Katıldıktan 2 Yıl Sonra (t+2)	3.473	19,57	1.068.005.459,15
Destek Kapsamında Fuara Katıldığı Yıl ve Sonraki İki Yıl (t, t+1 ve t+2)	1.348	7,60	1.305.505.817,18
Fuar Yılı veya Sonrası Herhangi Bir Yıl	5.513	31,07	2.355.239.847,32
Destek Sonrası İhracat Yapmayan	12.232	68,93	-

(*) Destek kapsamında katılım sağladığı fuar yılı öncesinden ihracatı olmayan işletmelere göre oranı ifade etmektedir.

Kaynak: (GİB, 2019), GİB verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 45'te destek öncesi ihracat bulunmayan işletmelerin; 2.917'sinin fuara katıldıkları yıl ve yaklaşık 420 milyon Dolar tutarında, 3.579'unun fuara katıldığı yıldan 1 yıl sonra ve yaklaşık 866 milyon Dolar tutarında, 3.473'ünün ise fuara katıldığı yıldan 2 yıl sonra ve yaklaşık 1 milyar 68 milyon Dolar ihracat yaptığı görülmektedir. Fuara katıldıkları yıldan bir yıl önce ihracat tutarı bulunmayan 1.348 işletmenin ise fuara katıldığı yıl ve sonraki iki yılda düzenli olarak yaklaşık 1 milyar 305 milyon Dolar ihracat yaptıkları görülmektedir. Sonuç itibarıyla fuar katılımı öncesi ihracat yapmayıp, fuar katılımı sonrası ilk kez ihracat yapan 5.513 işletme; fuara katıldığı yıl, fuardan bir sonraki yıl ve fuardan 2 yıl sonra toplam 2 milyar 355 milyon Dolar ihracat yapmıştır.

Desteklenen İşletmelerin Desteklenmeyen İşletmeler ile Karşılaştırılması

Bu bölümde desteğin net etkisinin belirlenmesi amacıyla desteklenen işletmeler ile oluşturulan bir kontrol grubu arasında eşleştirmeler yapılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yapılan karşılaştırmaya ilişkin analizin kitesini Genel Destek Programına 2010-2018 döneminde başvuruda bulunan KOBİ'ler oluşturmuştur. Bu KOBİ'lerden; Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlananlar müdahale grubunu, Genel Destek Programı içerisindeki diğer desteklerden yararlananlar ise kontrol grubunu oluşturmuştur.

Kontrol grubunun Genel Destek Programı içerisindeki diğer desteklerden yararlanan işletmelerden oluşturulmasının sebepleri; Genel Destek Programının bir çatı destek olması, alt desteklerden yararlanmak için öncelikle Genel Destek Programına başvurulmasının gerekmesi, bu gereklilikten hareketle tüm başvuruların benzer nitelikte olduklarının varsayılması ve Yurt İçi Fuar Desteğine başvurup başvurusu reddedilen işletme sayısının azlığıdır.

Müdahale ve kontrol grubundaki işletmelerin destek öncesinde, aşağıdaki değişkenler bakımından birbirlerine benzer olması etkinin elde edilebilmesi açısından önemli bir husustur. Benzerliğin ve dolayısıyla desteğin etkisinin elde edilebilmesi amacıyla literatürde sıklıkla Eğilim Skorları Eşleştirme ve Farkların Farkı yöntemleri birlikte kullanılmaktadır. Bu yöntemler kapsamında hem müdahale hem de kontrol grubundaki işletmeler için skor değerleri elde edilmekte, skor değerleri kullanılarak müdahale grubundaki her işletme, kontrol grubundan bir işletme ile eşleştirilmekte ve eşleşen işletmeler üzerinden belirlenen değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilmektedir. Bu analizler kapsamında kullanılan değişkenler, literatürde en sık kullanılan değişkenler olması sebebiyle tercih edilmiştir.

Tablo 46 - Eşleştirme Amacıyla Kurulan Modeldeki Değişkenler

Değişken Tipi	Değişken Adı
Bağımlı Değişken	Destekten Yararlanma (İşletme Destek Almışsa 1 / İşletme Destek Almamışsa 0)
Bağımsız Değişkenler	Net Satış Hasılatı (TL)
	Yurt İçi Satış Tutarı (TL)
	İhracat Tutarı (Dolar)
	Faaliyet Karı Tutarı (TL)
Kontrol Değişkenleri	İşletmenin Sektörü
	İşletmenin Ölçeği

Kaynak: Editör tarafından hazırlanmıştır.

Skor değerlerini tahmin edebilmek için her iki gruptaki işletmelerin destek öncesi döneme ait Tablo 46'da yer alan bağımsız değişkenlere ilişkin verileri kullanılarak bir probit model oluşturulmuştur. Analiz, 2014 yılında destek kapsamında ilk kez fuara katılan işletmeler için yapılmıştır. 2014 yılının seçilmesinin nedeni kontrol grubundaki birimlere ait verilerin 2013-2018 dönemi için mevcut olmasıdır.

2014 Yılında destek kapsamında ilk kez fuara katılan işletme sayısı 3.491'dir. Bu işletmelerden, veri temizleme sonucunda bağımsız ve kontrol değişkenlerine ait verileri eksiksiz olan ve analiz kapsamına alınan müdahale grubundaki işletme sayısı ise 392'dir. Kontrol grubunda yer alan işletme sayısı ise 442'dir.

Tablo 47 - Kurulan Probit Modele İlişkin Analiz Sonuçları

Destek Durumu	Katsayı	Standart Hata	Z Değeri	Önem Düzeyi
Net Satış Hasılatı	5.91e-08	2.87e-08	2.06	0.039
Yurt İçi Satış Tutarı	-8.63e-09	2.82e-08	-0.31	0.760
İhracat Tutarı	1.53e-07	6.85e-08	2.23	0.025
Faaliyet Karı Tutarı	1.71e-07	8.32e-08	2.06	0.040
Sabit	-5606383	.0664349	-8.44	0.000
Log pseudolikelihood = -524.05045				
Wald chi2(3) = 111.03				
Prob > chi2 = 0.0000				
Pseudo R2 = 0.0911				

Kaynak: Analiz sonuçları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 47 incelendiğinde; kurulan modelin, işletmelerin destek alıp almamasında etkili olan değişkenleri açıklayabildiği istatistiksel anlamda söylenebilir ($\alpha=0,05$). Analize göre modelde yer alan 3 bağımsız değişkenin modele katkısının anlamlı olduğu görülmüştür.⁶ Modelin anlamlı bulunması ile birlikte tüm birimlere ilişkin skor değerleri elde edilmiştir. Bu işlemin ardından, skor değerleri ile birlikte bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri birlikte kullanılarak her iki gruptaki işletmeler eşleştirilmiştir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta eşleştirmenin dengeli olup olmadığıdır. Denge, her iki grubun destek öncesi benzer özelliklere sahip olup olmadığının test edilmesidir.

Eşleşmenin dengesi için destek öncesi döneme ait değişken ortalamalarının müdahale ve kontrol grubu arasında farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Elde edilen verilere göre; net satış hasılatı, yurt içi satışlar, ihracat tutarı ve faaliyet karı değişkenleri için müdahale ve kontrol grupları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark olmadığı ve eşleştirmenin dengeli olduğu görülmüştür. Başka bir ifade ile eşleştirme sonucu iki grubun seçili değişkenler bazında benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır.

Eşleşmenin dengeli olup olmadığının tespiti için yapılan diğer bir analiz ise Kernel Yoğunluk Grafiklerinin incelenmesidir. Her bir değişken için elde edilen grafikler, iki gruba ait kernel olasılık yoğunluk fonksiyon değerleri bakımından incelendiğinde değerlerin birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu durum da eşleşmenin dengeli olduğunu göstermektedir. Denge durumu

⁶ Yurt içi satış değişkeninin modele katkısı anlamlı olarak bulunmasa da yapılan analiz için önemli bir değişken olması ve kurulan modelin anlamlı olması nedenleriyle analize devam edilmiştir.

sağlandıktan sonra her bir değişken için her bir dönem dikkate alınarak t-testi ile gruplar arası fark incelenmiştir. Buna göre yapılan t-testi sonucunda;

- Net satış hasılatı, yurt içi satış ve ihracat değişkenleri için t+1, t+2 ve t+3 dönemlerinde iki gruptaki birimler arasında fark olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki üç yılda, söz konusu değişkenler açısından destekten yararlanan işletmeler üzerinde pozitif bir etki oluşmuştur.
- t+1 döneminde faaliyet karı değişkeni açısından iki gruptaki birimler arasında fark olduğu, t+2 ve t+3 döneminde ise farklılığın ortadan kalktığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki ilk yılda, faaliyet karı değişkeni açısından destekten yararlanan işletmeler üzerinde pozitif bir etki oluşmuştur.

Bu aşamadan sonra farkların farkı yöntemi ile destek öncesi ve sonrası dönem, iki grup açısından karşılaştırılarak desteğin dönemler itibarıyla etkisine bakılmıştır. Bu yöntemin seçilme nedeni, iki kez fark alınması ve bu sayede desteğin etkisinin yanlı olmayan bir şekilde tahmin edilebilmesidir. Elde edilen sonuçlar Tablo 48’de yer almaktadır.

Tablo 48 - Desteğin Dönemler İtibarıyla Etkisi

Değişken	Grup	t+1 ile t-1 Dönemin Ortalamalar ile Karşılaştırılması	t+2 ile t-1 Dönemin Ortalamalar ile Karşılaştırılması	t+3 ile t-1 Dönemin Ortalamalar ile Karşılaştırılması
Net Satış Hasılatı (TL)	Destek Alan	3.030.918	4.061.748	7.091.512
	Destek Almayan	2.015.125	2.730.498	4.871.076
	Fark	1.015.792*	1.331.250*	2.220.435*
Yurt İçi Satışlar (TL)	Destek Alan	2.206.064	3.038.303	5.535.201
	Destek Almayan	1.456.186	2.053.948	3.721.044
	Fark	749.878*	984.355*	1.814.157*
İhracat (Dolar)	Destek Alan	125.755	146.013	174.868
	Destek Almayan	-24.292	-38.282	-10.458
	Fark	150.047*	184.295*	185.326*
Faaliyet Karı (TL)	Destek Alan	191.983	296.401	655.482
	Destek Almayan	154.995	235.497	530.158
	Fark	36.988**	60.904**	125.324**

(*) $\alpha=0,05$ için test yapıldığında farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

(**) $\alpha=0,05$ için test yapıldığında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Kaynak: Analiz sonuçları çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 48 incelendiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Net satış hasılatı, yurt içi satışlar ve ihracat değişkenleri bakımından destekten yararlanan ile yararlanmayan gruplar arasındaki farkın, destek

kapsamında katılım sağlanan ilk fuardan sonra ortaya çıktığı ve üç yıl boyunca devam ettiği görülmüştür. Buna göre:

- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin net satış hasılatı yararlanmayanlara göre ortalama 1 milyon TL, ikinci yılda 1,3 milyon TL ve üçüncü yılda 2,2 milyon TL daha fazla artmıştır.
- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin yurt içi satış değeri yararlanmayanlara göre ortalama 750 bin TL, ikinci yılda 985 bin TL ve üçüncü yılda 1,8 milyon TL daha artmıştır.
- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin ihracat değeri yararlanmayanlara göre ortalama 150 bin Dolar, ikinci yılda 184 bin Dolar ve üçüncü yılda 185 bin Dolar daha fazladır.
- Faaliyet karı bakımından ise desteğin üç yıl boyunca her iki grup arasında bir etki oluşturmadığı görülmüştür.

c. Anket Uygulaması Sonucu Ulaşılan Bilgilerin Analizi

Yurt İçi Fuar Desteğinden ve Nitelikli Eleman İstihdam Desteğinden yararlanan 74.055⁷ işletmeye iki defa gönderilen anket ile ilgili gönderim istatistikleri Tablo 49'da yer almaktadır.

Tablo 49 - Anket Gönderimine İlişkin İstatistikler

Gönderim Durumu	Gönderim Tarihi	Anket Gönderilen İşletme Sayısı	Anketin Ulaştığı İşletme Sayısı	Anketi Dolduran İşletme Sayısı
İlk Gönderim	31.10.2019	67.700	65.843	2.596
İkinci Gönderim	19.11.2019	67.700	65.822	1.211
TOPLAM				3.807

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Destekten yararlanan ve anket gönderilen işletme sayısı arasındaki fark yararlanıcılara ait e-posta adreslerinin tekilleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Farklı işletmelere ait aynı e-posta adresinin varlığından dolayı e-posta adresleri tekilleştirilerek bir defa anket gönderilmiştir.

⁷ Bu işletmelerin 29.764'ü Yurt İçi Fuar Desteğinden ve 54.650'si Nitelikli Eleman İstihdam Desteğinden yararlanmıştır. Söz konusu rakam ise iki destekten yararlanan net işletme sayısını ifade etmektedir.

Ayrıca, anket gönderilen işletmelerden bazılarının e-posta adreslerinin belli bir forma uygun olmamasından dolayı anket işletmelere ulaşmamıştır. Bunun sebepleri olarak e-posta adresindeki harflerin büyük yazılması, e-posta adreslerinin düzgün girilmemesi vb. durumlar gösterilebilir. Ayrıca diğer bir sebep de geçerli olmayan e-postaların varlığıdır.

Her ne kadar anket, e-posta gönderilen işletmelerin %5'i tarafından doldurulsa da tıklanma sayısı çok daha fazladır (%11). Anketi dolduran 3.807 işletmenin 1.157'si Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanmıştır. Bunların 753'ü ise aynı zamanda Nitelikli Eleman İstihdam Desteğinden yararlanmıştır. Ancak, anketin ulaştığı işletmeler incelendiğinde mükerrer kayıtların olduğu tespit edilmiştir. Mükerrer kayıtların silinmesi sonrası 1.113 işletme için analiz aşamasına geçilmiştir.

i. Betimsel İstatistikler

Ankete ilişkin verilerin temizlenerek son halini alması ile 1.113 işletme için analiz aşamasına geçilmiştir. Analiz kapsamında öncelikle betimsel istatistiklere yer verilmiştir. Bu istatistiklerin ardından birbirleri ile ilişki olabilecek sorular arasında ki-kare analizi yapılmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan ve ankete katılan işletmelerin kuruluş yıllarına göre dağılımı Tablo 50'de yer almaktadır.

Tablo 50 - Kuruluş Yılına Göre Ankete Katılan İşletmeler

Yıl Aralığı		Sayı		%	
1920 - 1989		129		11,59	
1990 - 1999		245		22,01	
2000 - 2009		356		31,99	
2010 - 2018	2010	383	44	34,41	3,95
	2011		43		3,86
	2012		51		4,58
	2013		65		5,84
	2014		41		3,68
	2015		58		5,21
	2016		47		4,22
	2017		28		2,52
	2018		6		0,54
TOPLAM		1.113		100	

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 50’de ankete katılan işletmelerin yaklaşık %34’ünün 2010-2018 döneminde kurulduğu ve bunlar arasında en çok kurulumun yaklaşık %6 oranla 2013 yılında olduğu görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin sektörlere göre dağılımı Tablo 51’de yer almaktadır.

Tablo 51 - Ankete Katılan İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör Adı		Adet		%	
Sanayi	İmalat	689	649	61,90	58,31
	Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı		24		2,16
	Madencilik ve Taş Ocakçılığı		13		1,17
	Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri		3		0,27
İnşaat		253		22,73	
Ticaret		138		12,40	
Hizmet		33		2,96	
TOPLAM		1.113		100	

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Anketi dolduran işletmelerin yaklaşık %62’si sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir. Bunlar içerisinde ise en yüksek payı ise yaklaşık %58 ile imalat sektörü almıştır. Sonrasında ise yaklaşık %22 ile inşaat sektörü işletmeleri gelmektedir. En az pay ise yaklaşık %3 ile hizmet sektörü işletmelerindedir.

Desteklenen ve ankete katılan işletmelerin coğrafi bölge bazında karşılaştırması Tablo 52’de yer almaktadır.

Tablo 52 - Desteklenen ve Ankete Katılan İşletmelerin Coğrafi Bölge Bazında Dağılımı

Coğrafi Bölge	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler	
	Adet	%	Adet	%
Marmara Bölgesi	15.014	50,44	517	46,45
İç Anadolu Bölgesi	5.166	17,36	185	16,62
Ege Bölgesi	3.679	12,36	164	14,73
Akdeniz Bölgesi	2.522	8,47	101	9,07

Coğrafi Bölge	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler	
	Adet	%	Adet	%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1.548	5,20	46	4,13
Karadeniz Bölgesi	1.101	3,70	61	5,48
Doğu Anadolu Bölgesi	734	2,47	39	3,50
TOPLAM	29.764	100	1.113	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB ve Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Ülkemizdeki tüm bölgelerden ankete katılımın olması anketin destekten yararlanan tüm kitleyi temsil etmesi açısından önemli bir ön bilgi sunmaktadır. Tablo 52 incelendiğinde destekten yararlanan işletmelerin coğrafi dağılımı ile ankete katılan işletmelerin coğrafi dağılımının paralel olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla katılımının Marmara Bölgesi'nden ve en az katılımın Doğu Anadolu Bölgesi'nden olduğu görülmektedir.

Desteklenen ve ankete katılan işletmelerin il bazında karşılaştırması Tablo 53'te yer almaktadır.

Tablo 53 - Desteklenen ve Ankete Katılan İşletmelerin İl Bazında Dağılımı

İl	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler		İl	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler	
	Adet	%	Adet	%		Adet	%	Adet	%
İstanbul	10.839	36,42	343	30,82	Erzurum	69	0,23	4	0,36
Bursa	2.477	8,32	95	8,54	Zonguldak	63	0,21	3	0,27
Ankara	2.408	8,09	88	7,91	Aksaray	58	0,19	2	0,18
İzmir	2.222	7,47	100	8,98	Adıyaman	55	0,18	3	0,27
Konya	1.373	4,61	40	3,59	Karaman	53	0,18	3	0,27
Gaziantep	931	3,13	15	1,35	Tokat	53	0,18	4	0,36
Adana	825	2,77	27	2,43	Batman	51	0,17	8	0,72
Kocaeli	693	2,33	27	2,43	Nevşehir	48	0,16	4	0,36
Kayseri	680	2,28	30	2,70	Amasya	46	0,15	5	0,45
Antalya	658	2,21	31	2,79	Çanakkale	43	0,14	3	0,27
Denizli	435	1,46	26	2,34	Bilecik	38	0,13	0	0,00
Mersin	370	1,24	14	1,26	Karabük	33	0,11	2	0,18
Van	365	1,23	8	0,72	Edirne	32	0,11	0	0,00
Samsun	285	0,96	22	1,98	Kırşehir	32	0,11	0	0,00
Sakarya	280	0,94	16	1,44	Osmaniye	31	0,10	3	0,27
Tekirdağ	260	0,87	14	1,26	Bolu	29	0,10	2	0,18
Balıkesir	243	0,82	15	1,35	Kırklareli	29	0,10	3	0,27
Muğla	242	0,81	9	0,81	Rize	29	0,10	1	0,09
Manisa	240	0,81	10	0,90	Giresun	26	0,09	3	0,27
Aydın	206	0,69	9	0,81	Kastamonu	24	0,08	2	0,18
Şanlıurfa	206	0,69	2	0,18	Kırıkkale	23	0,08	0	0,00

İl	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler		İl	Desteklenen İşletmeler		Ankete Katılan İşletmeler	
	Adet	%	Adet	%		Adet	%	Adet	%
Diyarbakır	204	0,69	16	1,44	Sinop	21	0,07	2	0,18
Eskişehir	183	0,61	7	0,63	Bartın	20	0,07	1	0,09
Kahramanmaraş	183	0,61	6	0,54	Ağrı	19	0,06	0	0,00
Hatay	182	0,61	8	0,72	Muş	13	0,04	1	0,09
Afyonkarahisar	170	0,57	3	0,27	Hakkâri	12	0,04	0	0,00
Trabzon	164	0,55	5	0,45	Çankırı	11	0,04	1	0,09
Isparta	157	0,53	9	0,81	Kilis	11	0,04	0	0,00
Malatya	156	0,52	21	1,89	Erzincan	10	0,03	0	0,00
Yozgat	140	0,47	2	0,18	Bitlis	7	0,02	0	0,00
Çorum	128	0,43	3	0,27	Siirt	7	0,02	1	0,09
Burdur	116	0,39	3	0,27	Gümüşhane	4	0,01	0	0,00
Ordu	94	0,32	5	0,45	Bingöl	3	0,01	0	0,00
Kütahya	86	0,29	2	0,18	Kars	3	0,01	1	0,09
Mardin	82	0,28	1	0,09	Bayburt	2	0,01	0	0,00
Niğde	82	0,28	5	0,45	Iğdır	2	0,01	0	0,00
Yalova	80	0,27	1	0,09	Artvin	1	0,00	0	0,00
Düzce	79	0,27	1	0,09	Şırnak	1	0,00	0	0,00
Uşak	78	0,26	5	0,45	Tunceli	1	0,00	0	0,00
Sivas	75	0,25	3	0,27	Ardahan	0	0,00	0	0,00
Elazığ	74	0,25	4	0,36	TOPLAM	29.764	100	1.113	100

Kaynak: (KBS, 2019), KOSGEB ve Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

İl bazlı dağılıma bakıldığında ise ankete cevap veren 1.113 işletmenin 34'ü İstanbul'da, 100'ü İzmir'de 95'i Bursa'da, 88'i ise Ankara'da faaliyet göstermektedir. Genel olarak bakıldığında ise 64 farklı ilde faaliyet gösteren işletmenin ankete katılım sağladığı görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin anketi dolduran kişinin işletmedeki görevine göre dağılımı Tablo 54'te yer almaktadır.

Tablo 54 - Anketi Dolduran Kişinin İşletmedeki Görevine Göre Dağılımı

Görev	Adet	%
Sahip/Ortak	622	55,88
Çalışan	479	43,04
İşletmede Çalışmayan	12	1,08
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

İşletmelere gönderilen anketin yaklaşık %56'sı işletmenin sahibi/ortağı tarafından ve %43'ü ise işletme çalışanı tarafından doldurulmuştur. Anketin işletmede çalışmayan bir kişi doldurulma oranı ise oldukça düşüktür. İşletmede çalışmayan kişilerin danışmanlar veya muhasebeciler olduğu değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sorulara verilen cevapların işletmenin gerçek görüşlerini yansıtmaması beklenmektedir.

Ankete katılan işletmelerin temel özelliklerinin ortaya konulmasının ardından destekle ilişkili özel sorular irdelenmiştir. Ankete katılan işletmelerin destek öncesi fuarlara katılım durumları Tablo 55'te yer almaktadır.

Tablo 55 - Ankete Katılan İşletmelerin Destek Öncesi Fuara Katılım Durumları

Destek Öncesi Fuar Katılım Durumu		Adet		%	
Destek Öncesi Fuara Katılım Sağlayan	YİÜİF	803	323	72,15%	29,02
	YİİF		244		21,92
	YİÜİF + YİİF		176		15,81
	YİÜİF + YİİF + İEF		24		2,16
	İEF		18		1,62
	YİİF+İEF		11		0,99
	YİÜİF+İEF		7		0,63
Destek Öncesi Fuara Katılım Sağlamayan		310		27,85	
TOPLAM		1.113		100	

(YİÜİF: Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı, YİİF: Yurt İçi İhtisas Fuarı, İEF: İzmir Enternasyonal Fuarı)

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanmadan önce herhangi bir yurt içi fuara katılıp katılmadığına ilişkin sorulara işletmelerin yaklaşık %72'si Evet cevabını vermiştir. Buradan işletmelerin yaklaşık %28'inin ilk defa KOSGEB desteği ile bir fuara katılım sağladıkları sonucuna ulaşılabılır.

Destek öncesi fuara katılım sağlayan işletmelerin ise yaklaşık %29'unun Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarına, %22'sinin Yurt İçi İhtisas Fuarlarına, %16'sının ise her 2 türdeki fuarlara katılım sağladıkları görülmektedir. Buradan destekten faydalananların büyük çoğunluğunun daha önce fuar tecrübesi olan işletmeler olduğu görülmektedir.

Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan ve ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanmadan önce düzenli olarak katıldığınız yurt içi fuarlar var mıydı?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 56’da yer almaktadır.

Tablo 56 - İşletmelerin Destek Öncesi Düzenli Olarak Fuara Katılım Durumu

Katılım Durumu	Adet	%(A,B,C)	%(B,C)
A. Cevap vermeyen	306	27,49	-
B. Destek Öncesi Düzenli Olarak Fuarlara Katılım Sağlamayan	261	23,45	32,34
C. Destek Öncesi Düzenli Olarak Fuarlara Katılım Sağlayan	546	49,06	67,66
TOPLAM	1.113	100	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 56 incelendiğinde; işletmelerin neredeyse %50’sinin destek öncesinde fuarlara düzenli olarak katılım sağladıkları görülmektedir. Bu soruya cevap vermeyen işletmeler kapsam dışı bırakıldığında ise işletmelerin yaklaşık 3’te 2 sinin destek öncesi herhangi bir fuara düzenli olarak katılım sağladıkları görülmektedir. Bu durumda destekten ağırlıklı olarak daha önce zaten düzenli olarak fuarlara katılım sağlayan işletmelerin yararlandıkları sonucu çıkarılabilir.

Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan ve ankete katılan işletmelerin “2010-2018 yılları arasında Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katıldığınız fuarlar, daha önce düzenli olarak katılım sağladığınız fuarlar mıydı?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 57’de yer almaktadır.

Tablo 57 - İşletmelerin Destek Aldığı Fuarlara Düzenli Katılım Durumu

Düzenli Katılım Durumu	Adet	%
Destek ile Katılım Sağladığı Fuarların Daha Önce Düzenli Olarak Katılım Sağlamadığı Fuarlar Olduğunu Belirten	543	48,79
Destek ile Katılım Sağladığı Fuarların Daha Önce Düzenli Olarak Katılım Sağladığı Fuarlar Olduğunu Belirten	570	51,21
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 57 incelendiğinde işletmelerin yarısından fazlasının daha önce düzenli olarak katılım sağladığı fuarlar için destek kullandığını belirtmiştir.

Yurt İçi Fuar Desteğinin değerlendirilmesi çalışmasında incelenmesi gereken önemli bir konu, destek kapsamında katılım sağlanan fuarlara destek sonrası katılımın devam edip etmemesi durumudur. Ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katıldığınız fuarlara destek sonlandıktan sonra da katılmaya devam ettiniz mi?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 58’de yer almaktadır.

Tablo 58 - İşletmelerin Destek Sonrası Fuara Katılım Durumu

Katılım Durumu	Adet	%
Destek ile Katılım Sağladığı Fuarlara Destek Sonlandıktan Sonra Katılım Sağlamayan	471	42,32
Destek ile Katılım Sağladığı Fuarlara Destek Sonlandıktan Sonra da Katılım Sağlayan	642	57,68
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 58 incelendiğinde işletmelerin yaklaşık %58’i destek aldığı fuara destek sonrasında da katılım sağlamaya devam ettiğini belirtmiştir. Tablo 56 ve Tablo 57 birlikte değerlendirildiğinde; işletmelerin yarısından fazlasının destek öncesi katıldığı bir fuar için destek aldığı ve destek sonrasında da aynı fuara katılmaya devam ettiği görülmektedir. İşletmelerin geriye kalan diğer yarısının ise destek öncesinde veya destek sonrasında destek aldığı fuara katılmadığı/katılmayacağı sonucu ortaya çıkmıştır.

Ankete katılan ve destek ile katılım sağladığı fuarlara destek sonlandıktan sonra katılım sağlamadığını beyan eden 471 işletmenin “Destek kapsamında katıldığınız fuarlara destek sonlandıktan sonra tekrar katılmama sebebiniz nedir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 59’da yer almaktadır.

Tablo 59 - İşletmelerin Destek Aldıkları Fuara Daha Sonra Katılmama Sebepleri

Katılmama Sebebi	İşletme	
	Adet	%
İşletmedeki Ekonomik Yetersizliklerden Dolayı Fuarlara Katılmayan	242	36,28
Diğer Sebeplerden Dolayı Fuarlara Katılmayan	121	18,14
Söz Konusu Fuarların İşletmeye Katkısı Kalmadığı Düşünüldüğünden Katılmayan	100	14,99

Katılmama Sebebi	İşletme	
	Adet	%
Destek Programının Süresi Bittiği İçin Fuarlara Katılmayan	93	13,94
Destek Limiti Dolduğu İçin Fuarlara Katılmayan	59	8,85
Söz Konusu Fuarlara Alternatif Başka Fuarlara Katılan	52	7,80
TOPLAM	667	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Ankete katılan ve destek ile katılım sağladığı fuarlara destek sonlandıktan sonra katılım sağlamadığını beyan eden 471 işletmenin destek sonlandıktan sonra fuara katılmama sebeplerine ilişkin birden fazla cevap verebilmesinden dolayı toplamda 667 sebep ifadesi belirtilmiştir. Bu açıdan işletmelerin destek sonlandıktan sonra fuara katılmamak için birden fazla sebeplerinin olduğu görülmektedir. Buna göre en çok öne çıkan sebeplerin yaklaşık %36 ile “İşletmedeki ekonomik yetersizlik” ve %18 ile “Diğer sebepler” olduğu görülmektedir. Destek programının süresi bittiği için ve limiti dolduğu için fuarlara katılmadığını belirtenlerin toplamı ise yaklaşık %23 seviyesindedir. Buradan işletmelerin neredeyse 5’te birinin destek devam etse fuarlara katılmaya devam edecekleri söylenebilir. Hatta “İşletmedeki Ekonomik Yetersizliklerden Dolayı Fuarlara Katılmayan” işletmelerin de destek olması durumunda fuara katılım sağlayacakları düşünülürse bu oranın %60’lara çıkacağı görülmektedir. Bu durum, işletmelerin fuar katılımları açısından desteğin tetikleyici bir rol üstlendiği şeklinde yorumlanabilir.

Ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanmadan önce yurt dışı satışınız var mıydı?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 60’ta yer almaktadır.

Tablo 60 - İşletmelerin Destek Öncesi Yurt Dışı Satış Durumu

Yurt Dışı Satış Durumu	Adet	%
Destek Öncesi Yurt Dışı Satışı Olmayan	530	47,62
Destek Öncesi Yurt Dışı Satışı Olan	583	52,38
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 60 incelendiğinde işletmelerin yarıya yakınının destek öncesi yurt dışı satışının bulunmadığı görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katıldığınız fuar/fuarlar yurt dışı satış yapmanıza katkı sağladı mı?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 61 ve Tablo 62’de yer almaktadır.

Tablo 61 - Destek Kapsamında Katılım Sağlanan Fuarların Yurt Dışı Satışlara Katkısı

Katkı Durumu	Adet	%
Yurt Dışı Satışlara Katkısı Olmadığını Belirten	436	39,17
Yurt Dışı Satışlara Katkısı Olduğunu Belirten	677	60,83
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 61 incelendiğinde destek kapsamında katılım sağladıkları fuarların yurt dışı satışlara katkısı olduğunu beyan eden işletmelerin oranını %60’lar seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 62 - Yurt Dışı Satış Durumuna Göre Fuarların Yurt Dışı Satışlara Katkısı

Yurt Dışı Satış Durumu	Yurt Dışı Satışa Katkısı Olmadığını Belirten		Yurt Dışı Satışlara Katkısı Olduğunu Belirten		TOPLAM
	Adet	%	Adet	%	
Destek Öncesi Yurt Dışı Satışı Olmayan	297	56,04	233	43,96	530
Destek Öncesi Yurt Dışı Satışı Olan	139	23,84	444	76,16	583
TOPLAM	436	39,17	677	60,83	1.113

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 62 incelendiğinde destek öncesi yurt dışı satışı olmayan işletmelerin yaklaşık %44’ü, yurt dışı satışı olan işletmelerin ise 4’te 3’ünden fazlasının destek kapsamında katılım sağladıkları fuarın yurt dışı satışlara katkısı olduğunu belirtmiştir.

Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanan ve ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteğinden yararlanma amacınız nedir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 63’te yer almaktadır.

Tablo 63 - İşletmelerin Destekten Yararlanma Amacı

Yararlanma Amacı	Cevap		İşletme %
	Adet	%	
Satışları artırmak	927	27,70	83,29
Pazar payını artırmak	870	25,99	78,17
İş bağlantısı yapmak	858	25,63	77,09
Yeni iş birlikleri yapmak (ortak pazarlama, ortak tedarik, ortak tasarım, ortak üretim ve hizmet sunumu vb.)	603	18,02	54,18
Diğer	89	2,66	8,00
TOPLAM	3.347*	100	100

(*) Bir işletme birden fazla yararlanma amacı seçebildiği için toplam 1.113'ten büyük çıkmıştır.

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Destekten yararlanma amacına ilişkin soruya birden fazla cevap verilebilmesinden dolayı toplamda 3.347 amaç ifadesi belirtilmiştir. Bu açıdan işletmelerin destekten yararlanmak için birden fazla amaçlarının olduğu görülmektedir. Buna göre 1.113 işletmenin yaklaşık %83'ü "satışları artırmak", %78'i "Pazar payını artırmak", %77'si "İş bağlantısı yapmak", %54'ü "Yeni iş birlikleri yapmak", %8'i ise "Diğer" amaçlarla destekten yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Ankete katılan işletmelerin "Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin genel memnuniyet seviyeniz nedir?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 64'te yer almaktadır.

Tablo 64 - Yurt İçi Fuar Desteğine İlişkin Genel Memnuniyet Durumu

Memnuniyet Durumu	Adet	%
Çok Memnun Kalan	183	16,44
Memnun Kalan	495	44,47
Kısmen Memnun Kalan	347	31,18
Memnun Kalmayan	53	4,76
Hiç Memnun Kalmayan	31	2,79
Fikri Olmadığını Beyan Eden	4	0,36
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 64 incelendiğinde; işletmelerin yaklaşık %92'sinin destekten memnun kaldığı görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katılım sağlanan fuar/fuarlar işletmenizin beklentisini karşıladı mı?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 65’te yer almaktadır.

Tablo 65 - Katılım Sağlanan Fuarın İşletmenin Beklentisini Karşılama Durumu

Karşılama Durumu	Adet	%
Beklentisi Tamamen Karşılanan	101	9,07
Beklentisi Karşılanan	436	39,17
Beklentisi Kısmen Karşılanan	440	39,53
Beklentisi Karşılınmayan	84	7,55
Beklentisini Hiç Karşılınmayan	44	3,95
Fikri Olmadığını Beyan Eden	8	0,72
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 65 incelendiğinde; işletmelerin yaklaşık %88’i fuarın beklentilerini karşıladığını ifade etmiştir. Tablo 64 ve Tablo 65 birlikte yorumlandığında, katılım sağlanan fuarın işletme beklentilerini karşılamasının destekten memnun olmayı da tetiklediği söylenebilir. Ayrıca destekten bir dönemden fazla yararlanan işletmelerin varlığı da memnuniyeti gösteren bir diğer kanıt olarak kabul edilebilir.

Ankete katılan işletmelerin “Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanmasaydınız da aynı fuar/fuarlara katılım sağlar mıydınız?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 66’da yer almaktadır. Bu soru ile işletmenin destek olmasaydı nasıl davranacağı analiz edilerek, desteğin işletmelerin fuarlara katılmasına katkısı olup olmadığı görülebilmektedir.

Tablo 66 - Yurt İçi Fuar Desteğinin Katkısalılık Düzeyi

Önerme	Adet	%
Hayır. Katılım sağlamazdık.	213	19,14
Fuara aynı dönemde katılım sağlayamazdık. Muhtemelen ertelerdik.	169	15,18
Evet, ama bu düzeyde katılım sağlayamazdık. Muhtemelen daha az m ² ile katılırdık.	442	39,71
Evet, aynı katılımı, Yurt İçi Fuar Desteği olmasaydı da aynı düzeyde ve aynı zamanda sağlardık.	289	25,97
TOPLAM	1.113	100

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 66 incelendiğinde; ankete katılan işletmelerin %19'u Yurt İçi Fuar Desteği olmasaydı fuara katılmayacağını ve bir nevi desteğin fuara katılımında katkısı olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan işletmelerin %55'i ise desteğin kısmi katkısallığı (fuara katılımını erteleme ve daha az m² ile katılma) olduğunu belirtmiştir. Destek kapsamında katılmış olduğu fuara destek olmadan da aynı düzeyde katılacağını söyleyen ve bir nevi desteğin fuara katılımında bir katkısı olmadığı belirten işletmelerin oranı %26'dır. Katkısallık düzeyinin sektörlere göre dağılımı Tablo 67'de yer almaktadır.

Tablo 67 - Katkısallık Düzeyinin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör	Destek Olmasaydı da Fuara Katılım Durumu (%)			
	Aynen Katılan	Az m ² ile Katılan	Erteleyen	Katılmayan
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım	23,08	23,08	23,08	30,77
Hizmet	15,22	33,33	18,12	33,33
İmalat	29,58	40,22	14,79	15,41
İnşaat	21,21	27,27	9,09	42,42
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	45,83	33,33	12,50	8,33
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	33,33	66,67	0	0
Ticaret	21,34	44,66	15,42	18,58
TOPLAM	25,97	39,71	15,18	19,14

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 67 incelendiğinde; katkısallığın en yüksek olduğu sektör Hizmet (%85), en düşük olduğu sektör Madencilik ve Taş Ocakçılığı (%54) olmuştur. Kısmi katkısallık açısından bakıldığında; en yüksek orana sahip sektörler Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri (%67) ve Ticaret (%60), en düşük orana sahip sektörler ise İnşaat (%36) ve Madencilik ve Taş Ocakçılığı (%46) olmuştur.

Katkısallık düzeyinin coğrafi bölgelere göre dağılımı Tablo 68'de yer almaktadır.

Tablo 68 - Katkısalılık Düzeyinin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Destek Olmasaydı da Fuara Katılım Durumu (%)			
	Aynen Katılan	Az m ² ile Katılan	Erteleyen	Katılmayan
Akdeniz Bölgesi	18,81	39,60	21,78	19,80
Doğu Anadolu Bölgesi	20,51	30,77	15,38	33,33
Ege Bölgesi	29,27	33,54	13,41	23,78
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	13,04	41,30	10,87	34,78
İç Anadolu Bölgesi	28,65	38,92	18,38	14,05
Karadeniz Bölgesi	19,67	34,43	18,03	27,87
Marmara Bölgesi	27,66	43,13	13,35	15,86
TOPLAM	25,97	39,71	15,18	19,14

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 68 incelendiğinde; katkısallığın en yüksek olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%87) ve Akdeniz (%81), en düşük olduğu bölge ise Ege (%70) olmuştur. Kısmi katkısallık açısından bakıldığında; en yüksek orana sahip bölgeler Akdeniz (%61) ve İç Anadolu (%57), en düşük orana sahip bölgeler ise Doğu Anadolu (%46) ve Ege (%47) olmuştur.

Katkısallık düzeyinin destek öncesi ihracat durumuna göre dağılımı Tablo 69'da yer almaktadır.

Tablo 69 - Katkısalılık Düzeyinin Destek Öncesi İhracat Durumuna Göre Dağılımı

Destek Öncesi İhracat Durumu	Destek Olmasaydı da Fuara Katılım Durumu (%)			
	Aynen Katılan	Az m ² ile Katılan	Erteleyen	Katılmayan
İhracatı Olmayanlar	19,43	34,34	17,92	28,30
İhracatı Olanlar	31,90	44,60	12,69	10,81
TOPLAM	25,97	39,71	15,18	19,14

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 69 incelendiğinde; katkısallığın destek öncesi ihracatı olmayan işletmelerde, ihracatı olan işletmelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (sırasıyla %81, %68). Kısmi katkısallık açısından bakıldığında ise; destek öncesi ihracatı olan işletmeler ile ihracatı olmayan işletmeler arasında önemli

bir fark olmadığı görülmektedir (sırasıyla %57, %52). Katkısalılık düzeyinin destek kapsamında katılım sağlanan fuar türüne göre dağılımı Tablo 70'te yer almaktadır.

Tablo 70 - Katkısalılık Düzeyinin Katılım Sağlanan Fuar Türüne Göre Dağılımı

Katılım Sağlanan Fuar Türü	Destek Olmasaydı da Fuar Katılım Durumu (%)			
	Aynen Katılan	Az m ² ile Katılan	Erteleyen	Katılmayan
Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarı	36,36	27,27	14,55	21,82
Yurt İçi İhtisas Fuarı	41,31	22,79	14,59	21,31
İzmir Enternasyonal Fuarı	41,81	28,36	15,18	14,65

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 70 incelendiğinde; gerek kısmı gerekse de tam katkısalılık açısından işletme görüşleri arasında destek kapsamında katılım sağlanan fuar türüne göre çok fazla bir farklılık olmadığı ve oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Temel istatistikler verildikten sonra Likert ölçekli soruların analizine geçmeden önce:

- Her bir ölçekte yer alan ifadelerin doğru ölçekte yer alıp almadığı belirlenmiş (yapı geçerliliği) ve
- Elde edilen ölçümlerin güvenilirliği (ölçek güvenilirliği) ölçülmüştür.

Her bir ölçekte yer alan önermelerin doğru ölçekte yer alıp almadığının belirlenmesi amacıyla “Açıklayıcı Faktör Analizi” yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda; önermelerin üç faktörde toplandığı belirlenmiş ve her bir önermenin yer aldığı faktörler tespit edilmiştir.

İkinci analiz olan güvenilirlik analizi kapsamında ise önce her bir faktör için ve sonrasında da toplam için “Cronbach’s Alpha” katsayısı hesaplanmıştır. Belirlenen üç faktör için Cronbach’s Alpha değeri 0,8’den büyük olduğundan her üç faktörde güvenilirliğin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Tüm faktörler birlikte değerlendirildiğinde ise Cronbach’s Alpha değeri 0,949 olarak elde edilmiştir.

Analiz sonucu ölçekte yer alan 24 önermeye ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 71’de yer almaktadır.

Tablo 71 - Önermelere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Önermeler	Ortalama Değeri	Standart Sapma Değeri
Soru 30. Satışlarımızı artırdı.	3,64	1,022
Soru 30. Pazar payımızı artırdı.	3,63	1,024
Soru 30. Rekabet gücümüzü artırdı.	3,52	1,063
Soru 30. İstihdam kapasitemizi artırdı.	3,18	1,127
Soru 30. Karlılığımızı artırdı.	3,26	1,113
Soru 30. Müşteriler ve sektör temsilcileri ile iletişimimizi artırdı.	3,88	,992
Soru 30. Teknik bilgi ve kapasitemizi artırdı.	3,48	1,055
Soru 30. Yurt içi iş bağlantısı yapmamızı sağladı.	3,64	1,042
Soru 30. Yurt dışı iş bağlantısı yapmamızı sağladı.	3,19	1,234
Soru 30. Yeni iş birlikleri yapmamızı sağladı.	3,25	1,139
Soru 32. Yurt İçi Fuar Desteğine başvurmak kolaydı.	3,76	1,010
Soru 32. Destek üst limitleri ve destekleme oranları yeterliydi.	2,74	1,131
Soru 32. Desteklenen stand alanı yeterliydi.	3,03	1,118
Soru 32. Desteklenme kararının açıklanması için geçen süre makuldü.	3,49	1,021
Soru 32. Başvuru sürecinde KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurabildik.	3,63	1,131
Soru 32. Destek başvuru sürecinde istenen bilgi ve belgelerin sayısı makuldü.	3,70	1,004
Soru 32. Destek başvuru sürecinde online başvuru yaparken problem yaşamadım.	3,74	1,056
Soru 33. Destek ödemelerini zamanında alabildim.	3,26	1,168
Soru 33. Destek ödeme sürecinde KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurabildik.	3,53	1,165
Soru 33. Destek ödeme sürecinde istenen bilgi ve belgelerin sayısı makuldü.	3,65	1,047
Soru 33. Destek ödeme sürecinde online başvuru yaparken problem yaşamadım.	3,71	1,061
Soru 33. Şikâyet veya geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesi yeterliydi.	3,50	1,163
Soru 33. KOSGEB Personelinin bilgi seviyesi yeterliydi.	3,72	1,118
Soru 33. KOSGEB Müdürlüğünün iletişimi ve yönlendirmesi yeterliydi.	3,65	1,154

Kaynak: Güvenilirlik Analizi verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Önerme ile ilgili fikri olmayan işletmeler analiz dışı bırakılarak 977 işletme için sonuçlar elde edilmiştir. Anket çalışmasında 5'li likert ölçek kullanılmış ve bir önerme dışındaki önermeler için ortalamalar 3'ün üstünde olmuştur. Buna göre işletmeler tarafından;

- Önermeler arasında işletmelerin en az katıldığı 2,74'lük ortalama değeri ile “Destek üst limitleri ve destekleme oranları yeterliydi.” önermesi olmuştur. Buna göre işletmeler söz konusu önermeye “kısmen katılma” ile “katılmama” arasında ama “kısmen katılmaya” daha yakın bir görüşe sahip oldukları görülmektedir.
- Desteklenen stand alanı 3,03'lük ortalama değeri ile kısmen yeterli görülmektedir. Buradan işletmelerin KOSGEB tarafından desteklenen stand alanının daha fazla olması beklentisi içerisinde oldukları sonucu çıkarılabilir.
- Desteğin doğrudan ve dolaylı faydalarının olduğu görüşü belirtilmiştir. Özellikle desteğin, müşteriler ve sektör temsilcileri ile iletişim kapasitesine, yurt içi iş bağlantılarına, satışlara ve pazar payına olan faydası vurgulanmıştır.
- Online olarak yapılan destek ve ödeme başvuru süreçlerinde sorun yaşanmadığı, bu süreçlerde istenen bilgi ve belgelerin sayısının makul olduğu ve KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurulabildiği belirtilmiştir.
- Destek ödemelerinin zamanında alınması yönünde ufak bir memnuniyetsizlik belirtilmiştir. 1,168'lik Standart sapma değeri, ödemeleri zamanında alan işletmelerin yanında alamayan işletmelerin de önemli bir orana sahip olduğunu göstermektedir.
- KOSGEB Müdürlüğünün yönlendirmesinin ve KOSGEB personelinin bilgi seviyesinin beklentiyi karşıladığı belirtilmiştir.

ii. Çapraz Tablo Analiz Sonuçları

Birbiri ile ilişkili olduğu düşünülen göstergelerin test edilmesi amacıyla Çapraz Tablo Analizi yapılmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.

İşletmelerin faaliyet gösterdiği bölge ile desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyeleri arasında bir ilişkiye ilişkin çapraz tablo sonucu Tablo 72'de yer almaktadır.⁸

⁸ Analiz kayıp gözlemlerin hariç tutulması ile 1.109 işletme üzerinden yapılmıştır. Hipotezi test etmek amacıyla yapılan çapraz tabloda 5'den küçük sıklık içeren hücre oranının %25,7 olduğu görülmüş ve bu oranın %20'den büyük olmasından dolayı Ki-Kare çözümlenmesi yapılamamıştır. Bu durumu düzeltmek amacıyla 5'den küçük sıklık içeren hücrelerin yer aldığı “Hiç Memnun Kalmadım” ve “Memnun Kalmadım” sütunları birleştirilerek tekrar Ki-Kare Testi uygulanmıştır.

Tablo 72 - Bölge ile Desteğe İlişkin Genel Memnuniyet İlişkisi (Birleştirilmiş Çapraz Tablo)

		Desteğe İlişkin Genel Memnuniyet Seviyeleri				Toplam	
		Hiç Memnun Kalmadım - Memnun Kalmadım	Kısmen Memnun Kaldım	Memnun Kaldım	Çok Memnun Kaldım		
İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Bölge	Akdeniz Bölgesi	Sayı	8	22	48	23	101
		Satır %	7,9	21,8	47,5	22,8	100
		Sütun %	9,5	6,3	9,7	12,6	9,1
	Doğu Anadolu Bölgesi	Sayı	1	18	15	5	39
		Satır %	2,6	46,2	38,5	12,8	100
		Sütun %	1,2	5,2	3,0	2,7	3,5
	Ege Bölgesi	Sayı	9	53	80	21	163
		Satır %	5,5	32,5	49,1	12,9	100
		Sütun %	10,7	15,3	16,2	11,5	14,7
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Sayı	6	15	17	8	46
		Satır %	13,0	32,6	37,0	17,4	100
		Sütun %	7,1	4,3	3,4	4,4	4,1
	İç Anadolu Bölgesi	Sayı	17	49	86	32	184
		Satır %	9,2	26,6	46,7	17,4	100
		Sütun %	20,2	14,1	17,4	17,5	16,6
	Karadeniz Bölgesi	Sayı	3	13	34	10	60
		Satır %	5,0	21,7	56,7	16,7	100
		Sütun %	3,6	3,7	6,9	5,5	5,4
	Marmara Bölgesi	Sayı	40	177	215	84	516
		Satır %	7,8	34,3	41,7	16,3	100
		Sütun %	47,6	51,0	43,4	45,9	46,5
TOPLAM	Sayı	31	84	347	495	183	
	Satır %	2,8	7,6	31,3	44,6	16,5	
	Sütun %	100	100	100	100	100	

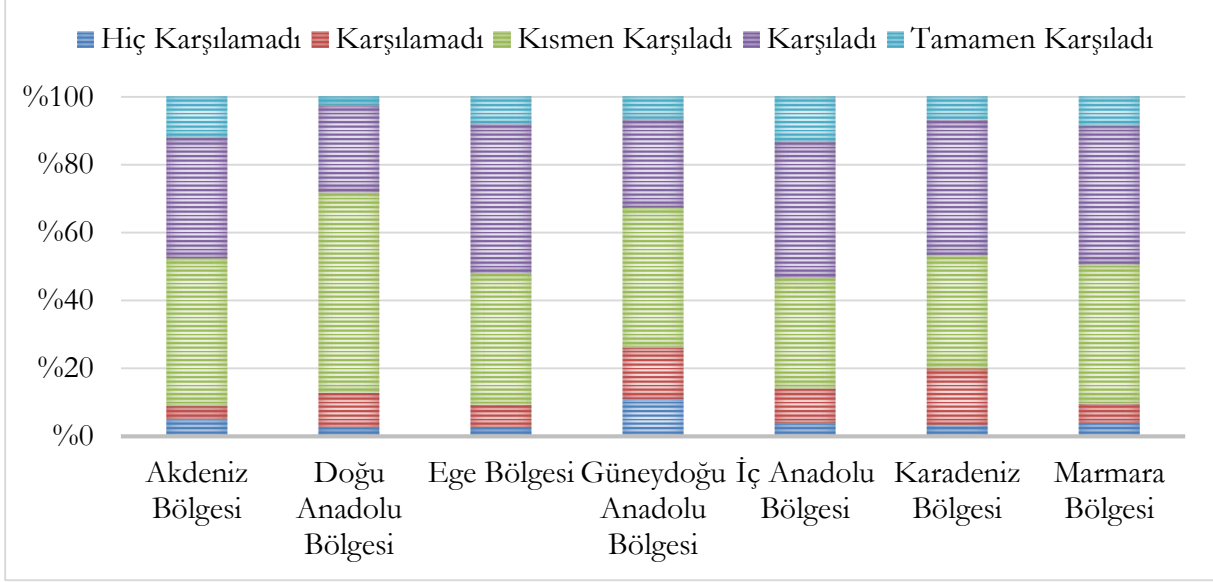
Kaynak: Çapraz Tablo Analizi verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Buna göre, Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölge ile desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyeleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı %95 güven düzeyinde söylenebilir. Kısaca desteğe ilişkin genel memnuniyet bütün bölgelerde benzerdir.

Yukarıda verilen hipoteze benzer şekilde “fuarın beklentiyi karşılama durumu” ve “işletmenin destek olmasaydı da fuara katılım durumu” ile faaliyet gösterilen bölge arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre faaliyet gösterilen bölge ile “fuarın

beklentiyi karşılama durumu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan fuarın beklentiyi karşılama durumunun bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Farklılığın hangi bölgeden kaynaklandığı Grafik 9 kapsamında incelenmiştir.

Grafik 9 - Bölgeye Göre Fuarın Beklentiyi Karşılama Düzeyi

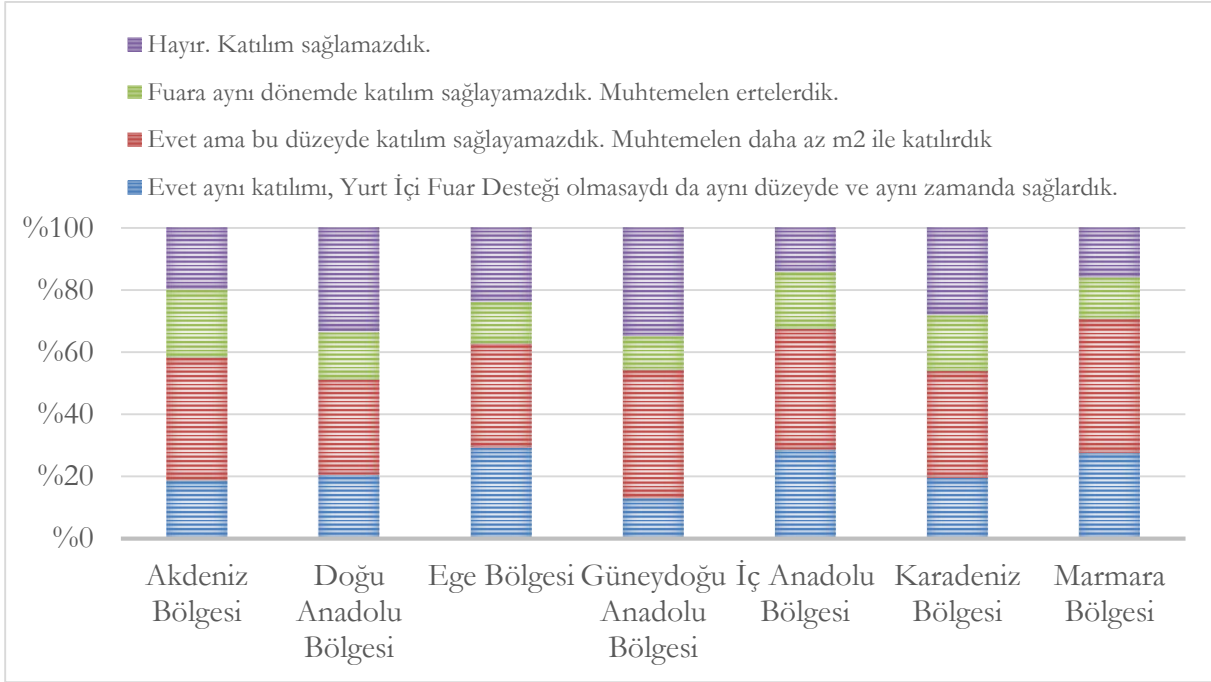

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Buna göre fuarın beklentiyi karşılama oranının en yüksek olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%26) ve Karadeniz (%20) olmuştur. Beklentiyi karşılama oranının en yüksek olduğu bölgeler ise Akdeniz (%91), Ege (%91) ve Marmara (%90) olmuştur.

Desteğin olmadığı varsayıldığında işletmenin fuara katılım durumunun bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölgeden kaynaklandığı Grafik 10 kapsamında incelenmiştir.

Grafik 10 - Bölgelere Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi

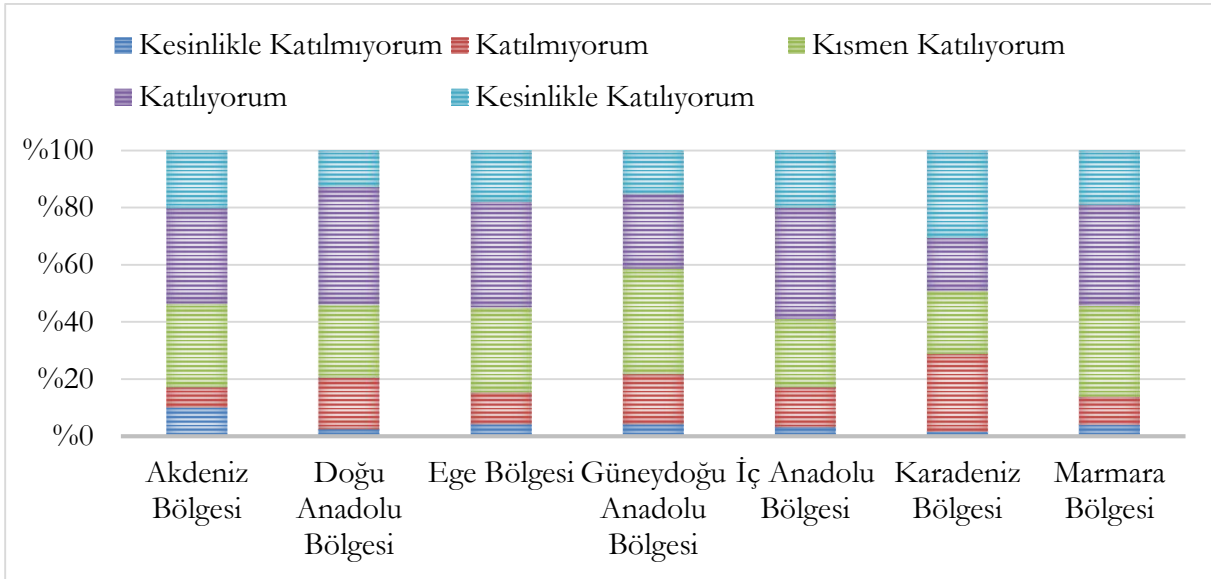

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Buna göre desteğin katkısallığının en düşük olduğu bölgeler Ege (%71), İç Anadolu (%71) ve Marmara (%72) olmuştur. En yüksek olduğu bölgeler ise Güneydoğu Anadolu (%87), Akdeniz (%81) ve Karadeniz (%80) olmuştur.

Bölge ile destekten sağlanan faydalara ilişkin diğer 9 kriter arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölge ile desteğin rekabet gücünü artırması, yurt içi ve yurt dışı satış bağlantısı yapılmasını sağlaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölgeden kaynaklandığı Grafik 11, Grafik 12 ve Grafik 13 kapsamında incelenmiştir.

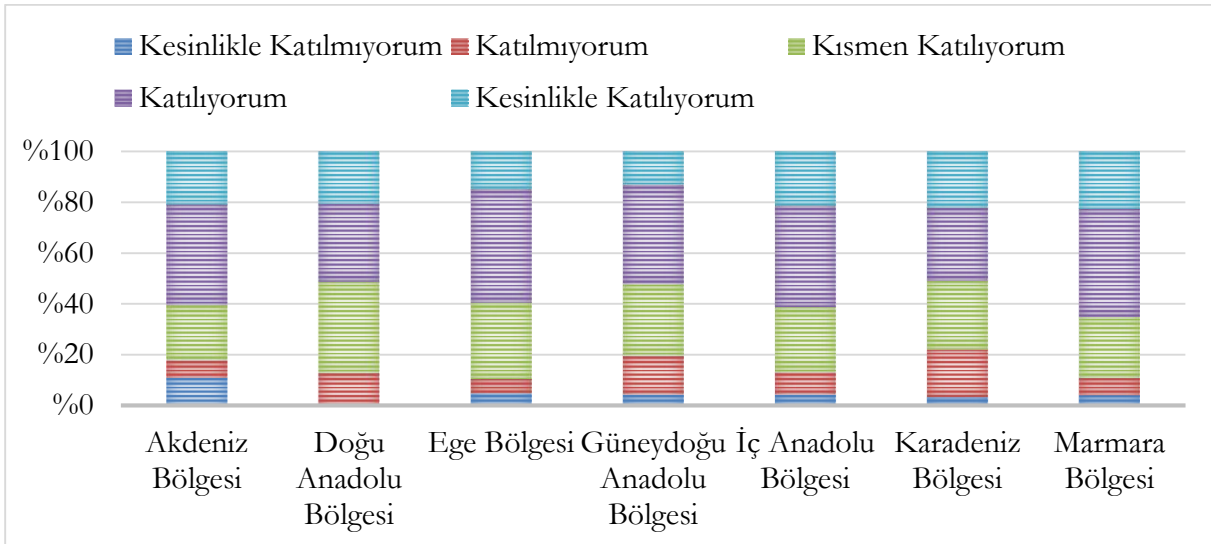
Grafik 11 - Bölgeye Göre Desteğin Rekabet Gücüne Etkisi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 11 incelendiğinde desteğin rekabet gücünü artırmadığını belirten işletmelerin oranları en yüksek %29 ile Karadeniz ve %22 ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görülmektedir. Desteğin rekabet gücünü artırdığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %86 ile Marmara ve %85 ile Ege bölgelerinde görülmektedir.

Grafik 12 - Bölgeye Göre Desteğin Yurt İçi İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi

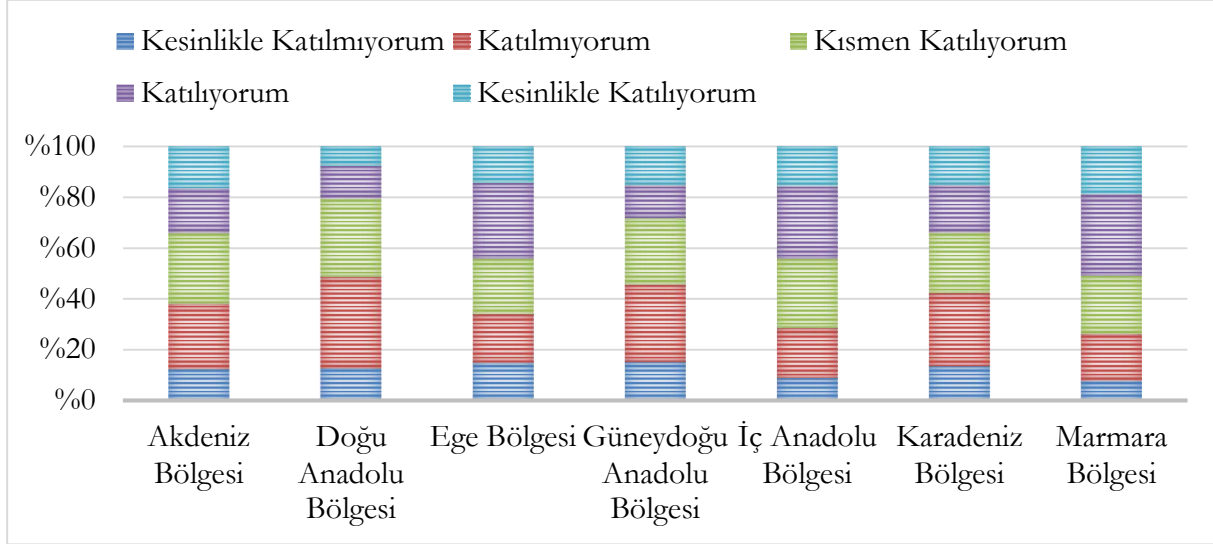

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 12 incelendiğinde desteğin yurt içi satış bağlantısı yapmalarını etkilemediğini belirten işletmelerin oranları en yüksek %22 ile Karadeniz ve %20 ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde

görülmüştür. Desteğin yurt içi satış bağlantısı yapmalarını sağladığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %90 ile Ege ve Marmara bölgelerinde görülmektedir.

Grafik 13 - Bölgeye Göre Desteğin Yurt Dışı İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi

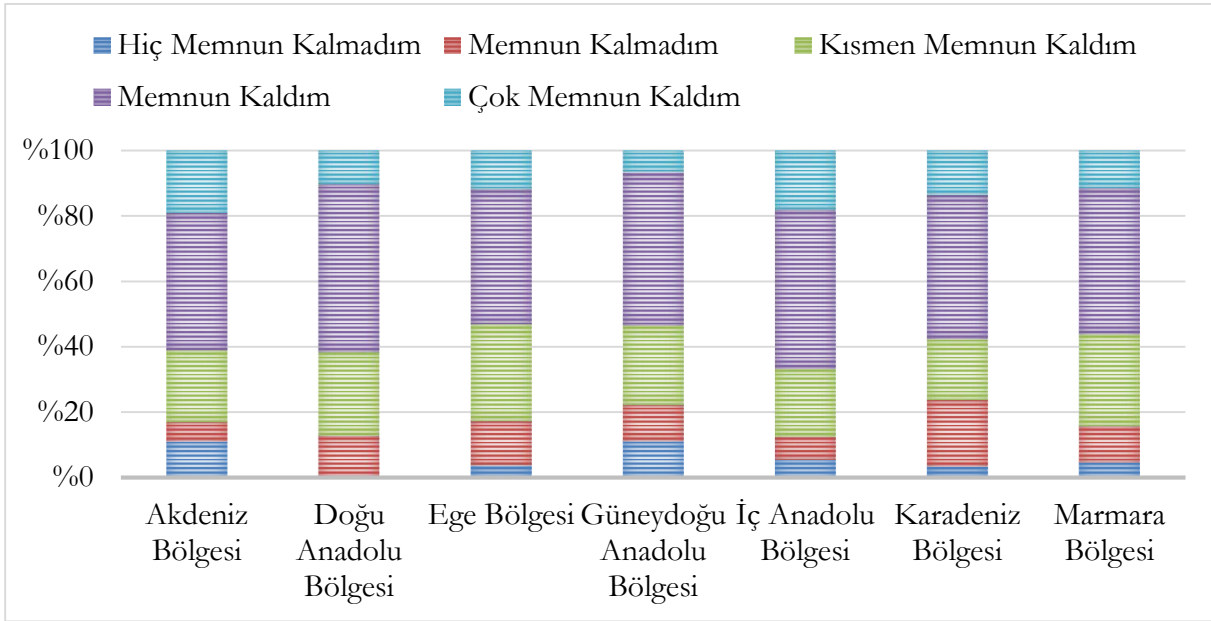

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 13 incelendiğinde desteğin yurt dışı satış bağlantısı yapmalarını etkilemediğini belirten işletmelerin oranları en yüksek %49 ile Doğu Anadolu ve %46 ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görülmüştür. Desteğin yurt dışı satış bağlantısı yapmalarını sağladığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %74 ile Marmara ve %71 ile İç Anadolu bölgelerinde görülmektedir.

Bölge ile destek başvuru süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölge ile desteğin başvuru sürecinde yer alan “desteklenme kararının açıklanması için geçen sürenin makul olması” ve “başvuru sürecinde KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurulabilmesi”ne ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölgeden kaynaklandığı Grafik 14 ve Grafik 15 kapsamında incelenmiştir.

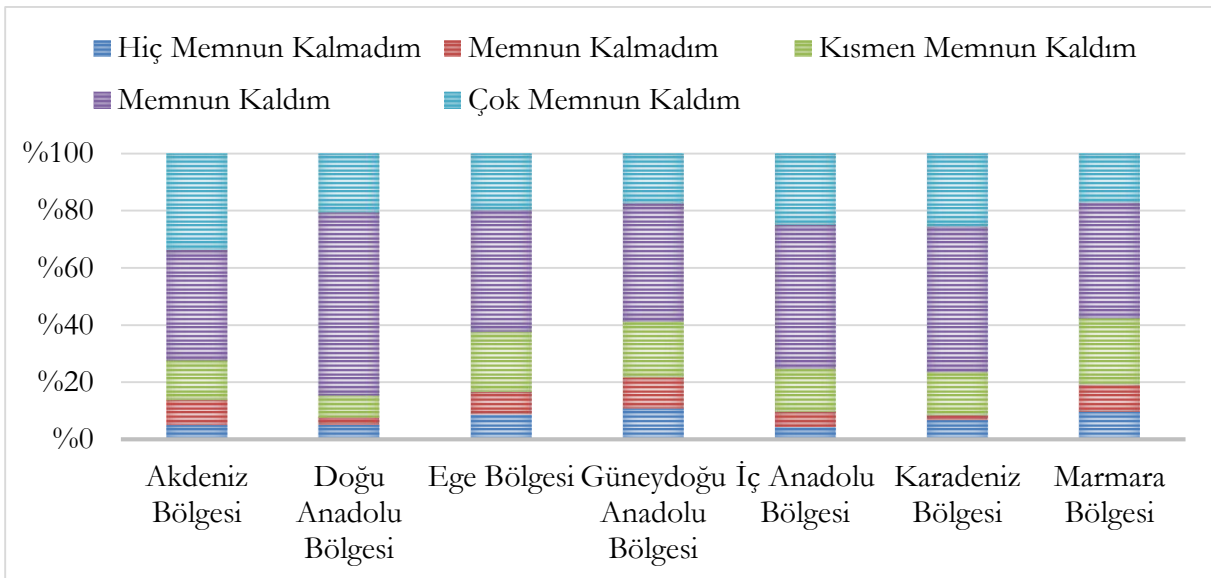
Grafik 14 - Bölgeye Göre Destekleme Kararının Açıklanma Süresinden Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 14 incelendiğinde desteğin açıklanma süresinden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %24 ile Karadeniz ve %22 ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görülmüştür. Desteğin açıklanma süresinden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %87 ile İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde görülmektedir.

Grafik 15 - Bölgeye Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi

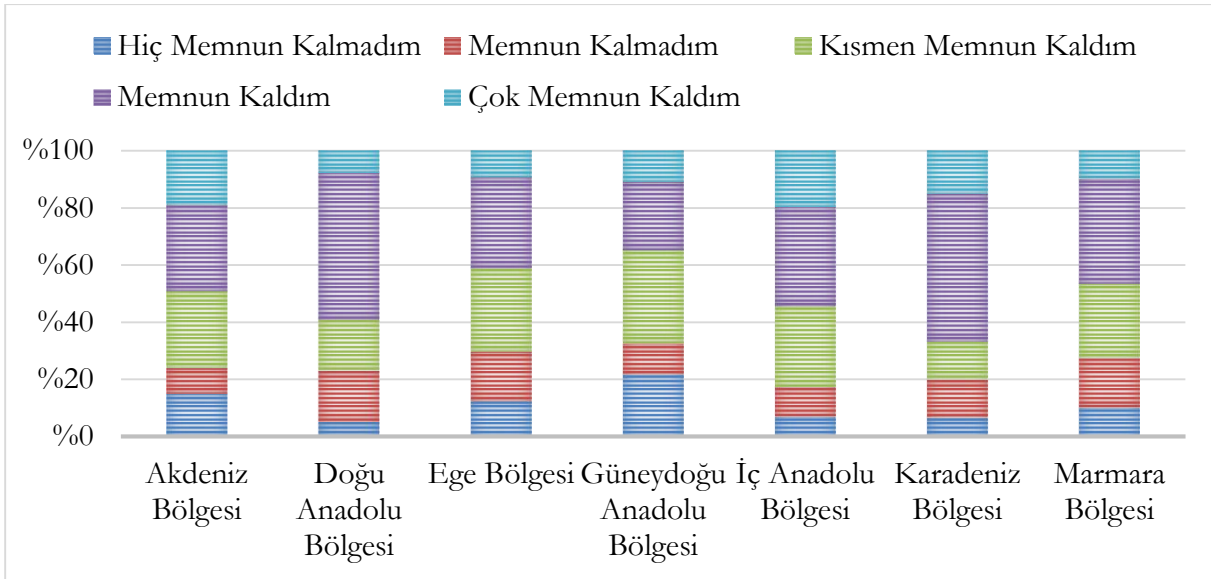
Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 15 incelendiğinde destek başvuru sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %22 ile Güneydoğu Anadolu ve %19 ile Marmara

bölgelerinde görülmüştür. Başvuru sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %92 ile Doğu Anadolu ve %91 ile Karadeniz bölgelerinde görülmektedir.

Bölge ile desteğin uygulama süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölge ile desteğin uygulama sürecinde yer alan “Destek ödemelerinin zamanında alınabilmesi”, “Destek ödeme sürecinde KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurulabilmesi” ve “Şikâyet veya geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinin yeterli olması”na ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölgeden kaynaklandığı Grafik 16, Grafik 17 ve Grafik 18 kapsamında incelenmiştir.

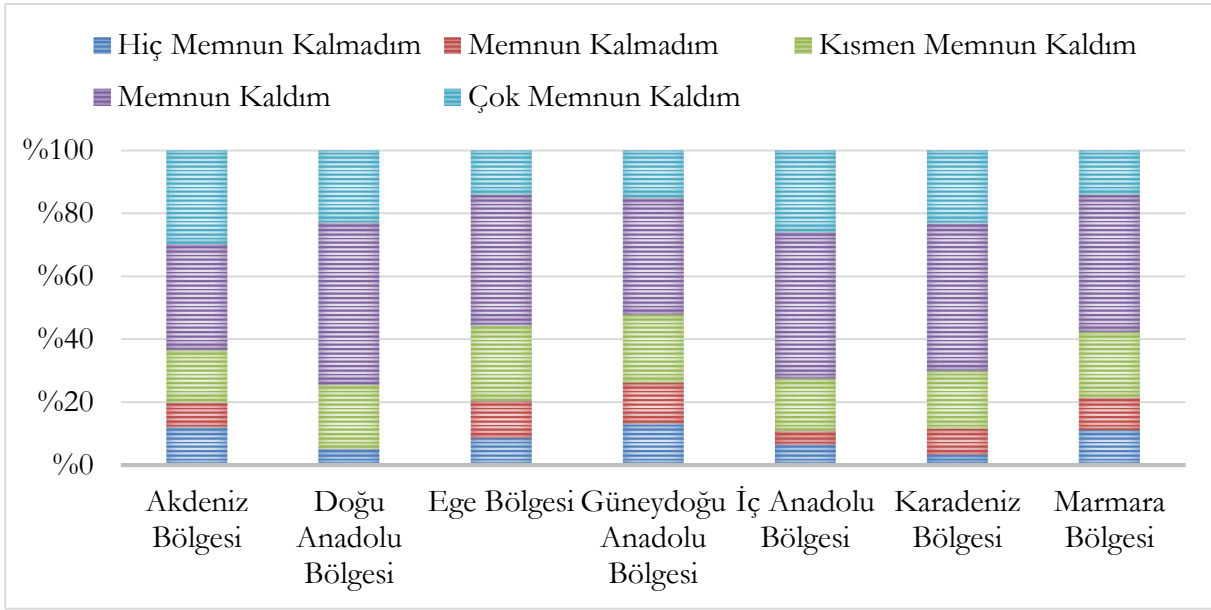
Grafik 16 - Bölgeye Göre Destekleme Ödeme Süresinden Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 16 incelendiğinde desteklerin ödeme süresinden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %33 ile Güneydoğu Anadolu ve %30 ile Ege bölgelerinde görülmüştür. Desteklerin ödeme süresinden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %83 ile İç Anadolu ve %80 ile Karadeniz bölgelerinde görülmektedir.

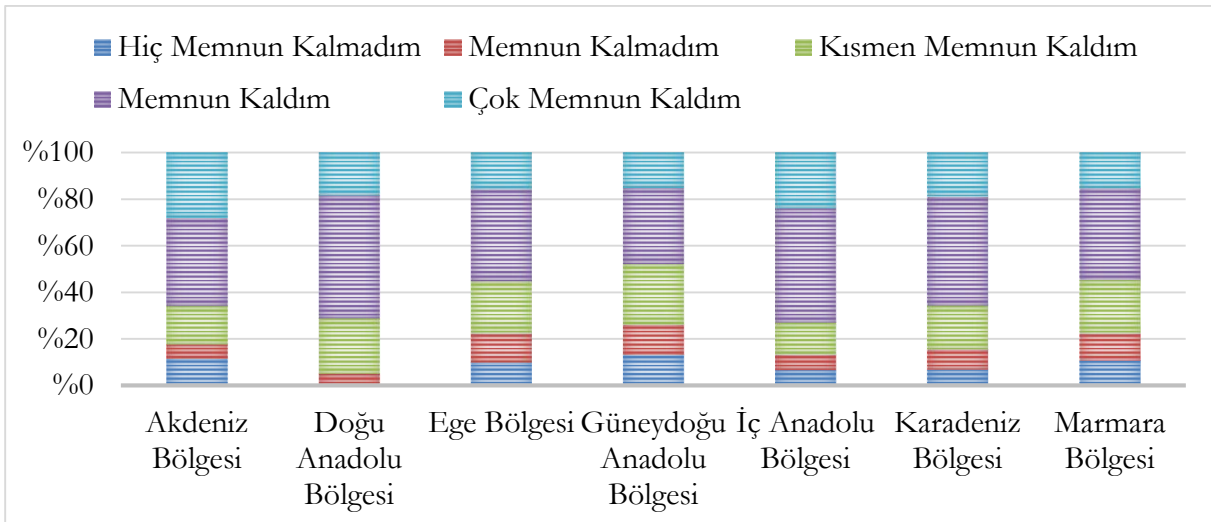
Grafik 17 - Bölgeye Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 17 incelendiğinde destek ödeme sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %26 ile Güneydoğu Anadolu ve %21 ile Marmara bölgelerinde görülmüştür. Ödeme sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %95 ile Doğu Anadolu ve %89 ile İç Anadolu bölgelerinde görülmektedir.

Grafik 18 - Bölgeye Göre Geri Bildirimlerin Dikkate Alınmasından Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

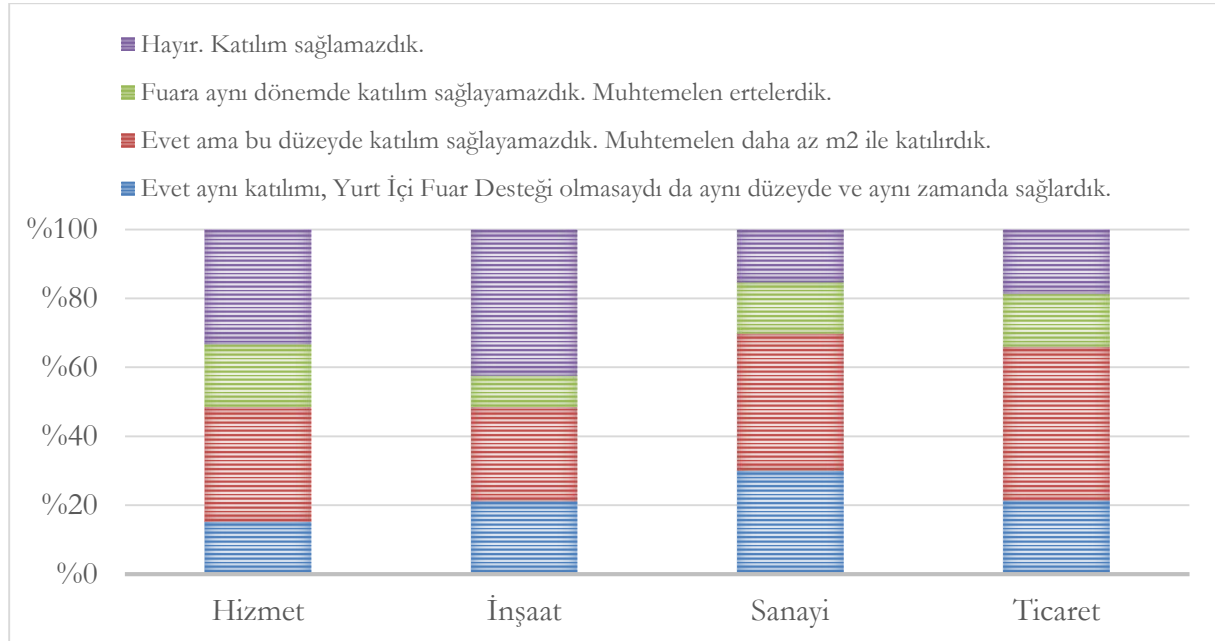
Grafik 18 incelendiğinde şikâyet ve geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %26 ile Güneydoğu Anadolu ve %22 ile

Marmara bölgelerinde görülmüştür. Şikâyet ve geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %95 ile Doğu Anadolu ve %87 ile İç Anadolu bölgelerinde görülmektedir.

Sektör bazlı yapılan çapraz tablo analizlerinde İmalat, Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı, Madencilik ve Taş Ocakçılığı ile Su Temini ile Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri sektörlerinde yer alan işletmeler Sanayi sektörü olarak gruplandırılmış ve analizler Sanayi, Hizmet, İnşaat ve Ticaret ana sektör gruplarına göre yapılmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektör ile desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup test edilmiştir. Buna göre; faaliyet gösterilen sektör ile “fuarın beklentiyi karşılama durumu” ve “desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyesi” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ancak, faaliyet gösterilen sektör ile “işletmenin destek olmasaydı da fuara katılım durumu” arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla destek olmasaydı işletmelerin fuara katılım durumlarının sektörel olarak değişebileceğini söyleyebiliriz. Farklılığın hangi ana sektör grubundan kaynaklandığı Grafik 19 kapsamında incelenmiştir.

Grafik 19 - Ana Sektör Gruplarına Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi

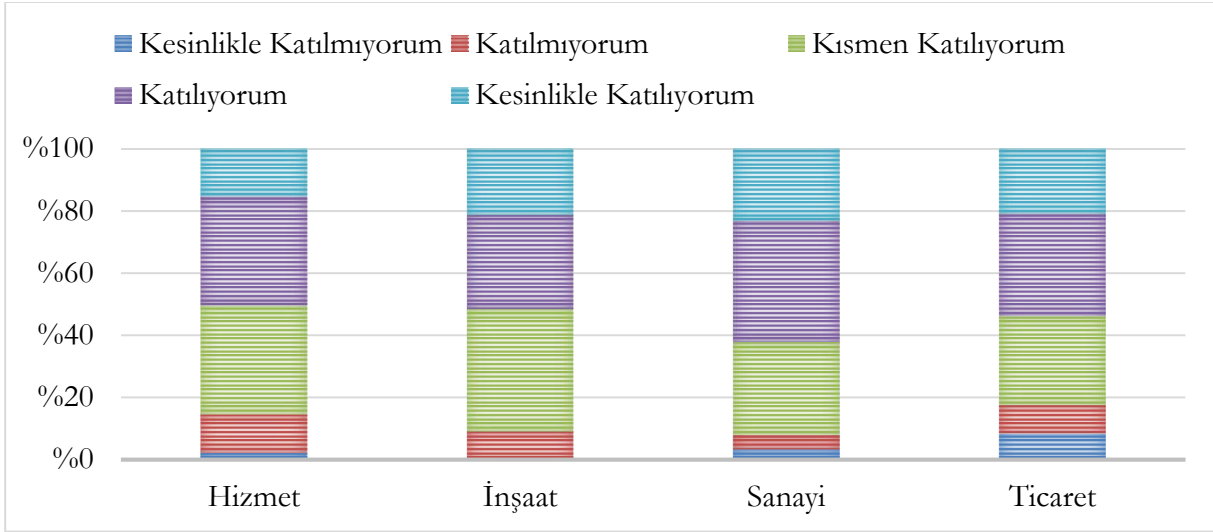

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Buna göre desteğin katkısallığının en yüksek olduğu sektör %85 ile Hizmet, en düşük olduğu sektör ise %70 ile Sanayi sektörü olmuştur.

Sektör ile destekten sağlanan faydalara ilişkin diğer 9 kriter arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; “desteğin karlılığı artırması” ve “yeni iş birlikleri yapmayı sağlaması” dışında diğer kriterler açısından faaliyet gösterdikleri sektöre göre farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin desteğin satışları artırdığını ve yurt dışı iş bağlantısı yapılmasını sağladığını söyleyen işletmeler bölgelere göre farklılık göstermektedir. Farklılığın hangi sektörden kaynaklandığı Grafik 20, Grafik 21, Grafik 22 ve Grafik 23 kapsamında incelenmiştir.

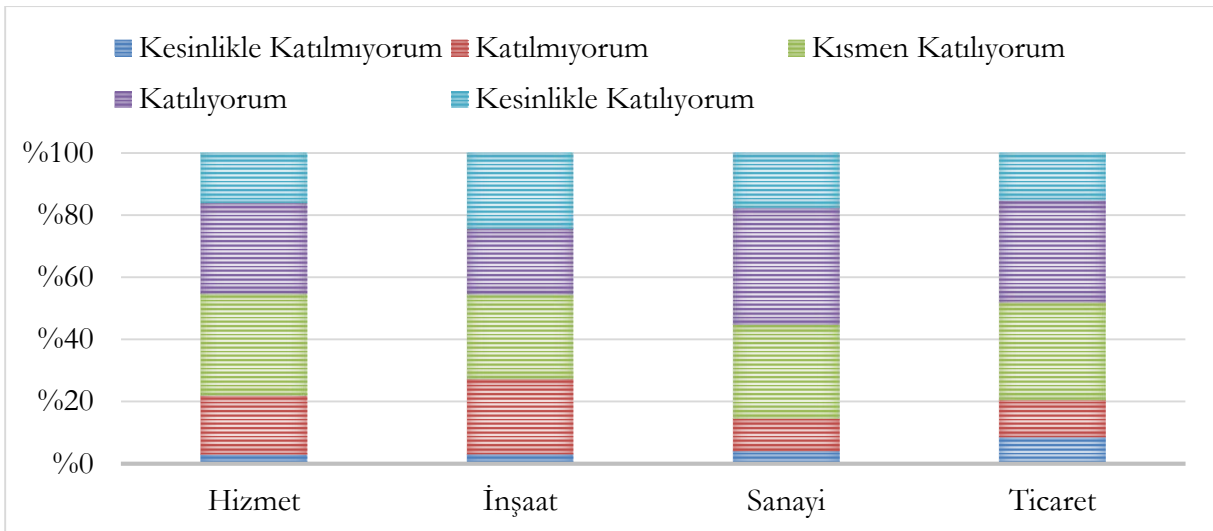
Grafik 20 - Ana Sektör Gruplarına Göre Desteğin Satışlara Etkisi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 20 incelendiğinde desteğin satışları artırmadığını belirten işletmelerin oranı en yüksek %18 ile Ticaret ve %15 ile Hizmet sektörlerinde görülmüştür. Desteğin satışlarını artırdığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %92 ile Sanayi ve %91 ile İnşaat sektörlerinde görülmektedir.

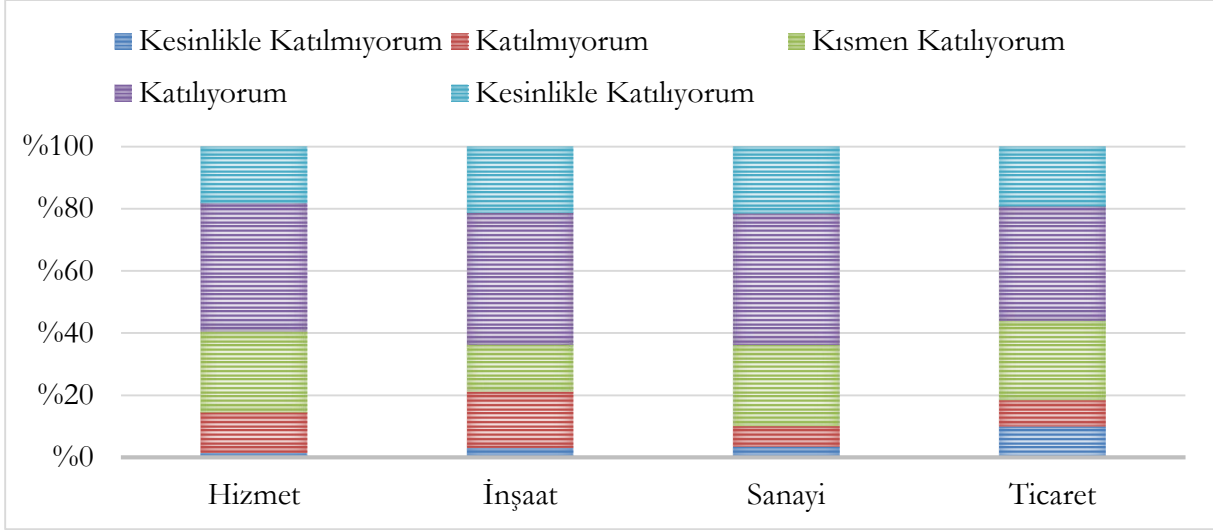
Grafik 21 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Teknik Bilgi ve Kapasiteye Etkisi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 21 incelendiğinde desteğin teknik bilgi ve kapasitelerini artırmadığını belirten işletmelerin oranı en yüksek %18 ile Ticaret ve %15 ile Hizmet sektörlerinde görülmüştür. Desteğin teknik bilgi ve kapasitelerini artırdığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %85 ile Sanayi ve %79 ile Ticaret sektörlerinde görülmektedir.

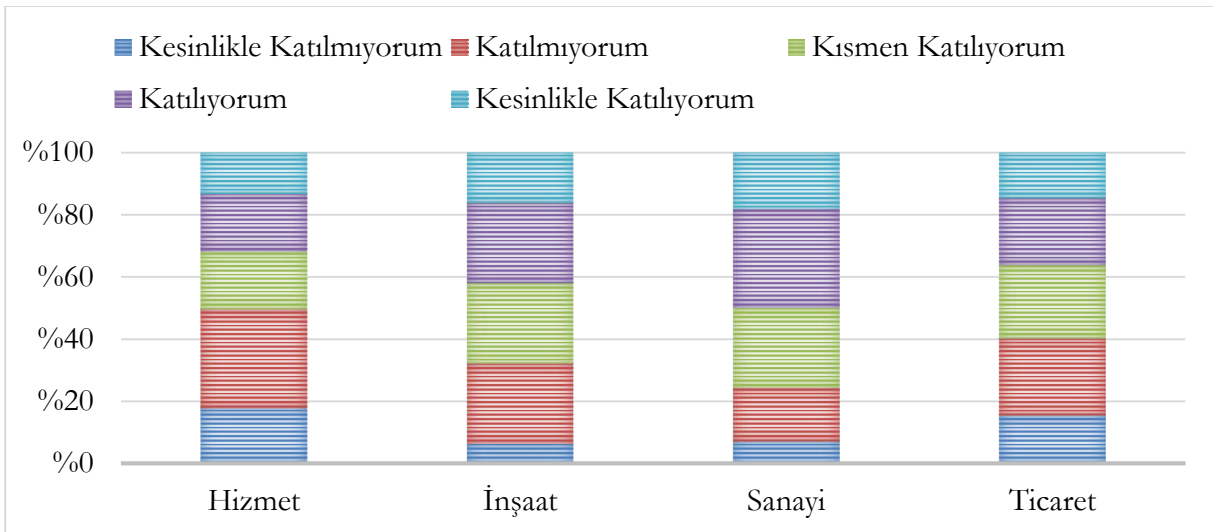
Grafik 22 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Yurt İçi İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 22 incelendiğinde desteğin yurt içi satış bağlantısı yapmalarını etkilemediğini belirten işletmelerin oranları en yüksek %21 ile İnşaat ve %18 ile Ticaret sektörlerinde görülmüştür. Desteğin yurt içi satış bağlantısı yapmalarını sağladığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %90 ile Sanayi ve %86 ile Hizmet sektörlerinde görülmektedir.

Grafik 23 - Ana Sektör Gruplarına Desteğin Yurt Dışı İş Bağlantısı Yapmaya Etkisi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 23 incelendiğinde desteğin yurt dışı satış bağlantısı yapmalarını etkilemediğini belirten işletmelerin oranları en yüksek %50 ile Hizmet ve %40 ile Ticaret sektörlerinde görülmüştür. Desteğin yurt dışı satış bağlantısı yapmalarını sağladığını belirtenlerin oranları ise en yüksek %76 ile Sanayi ve %68 ile İnşaat sektörlerinde görülmektedir.

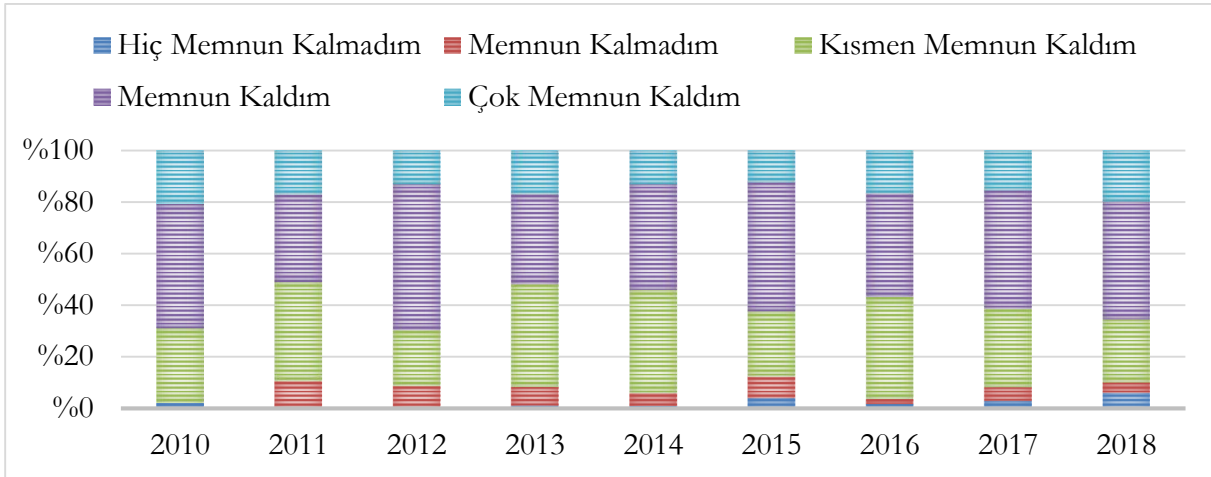
Sektör ile destek başvuru süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektör ile destek başvuru sürecinde yer alan kriterlere ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası başvuru sürecine ilişkin memnuniyet düzeylerinde ana sektör grupları bazında bir farklılık bulunmadığı ve genel itibarıyla işletmelerin bu süreçten memnun olduğu söylenebilir (Bknz: Tablo 71).

Sektör ile desteğin uygulama süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektör ile desteğin uygulama sürecinde yer alan kriterlere ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası uygulama sürecine ilişkin memnuniyet düzeylerinde sektörel olarak bir farklılık bulunmadığı ve genel itibarıyla işletmelerin bu süreçten memnun olduğu söylenebilir (Bknz: Tablo 71).

Destekten faydalanılan yıl ile desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir.⁹ Buna göre; destekten faydalanılan yıl ile “desteğe ilişkin genel memnuniyet seviyesi” ve “destek olmasaydı da fuara katılım durumu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu konulara ilişkin görüşlerin yıllara göre değiştiğini söyleyebiliriz. Farklılığın hangi yıldan kaynaklandığı Grafik 24 ve Grafik 25 kapsamında incelenmiştir.

⁹ Yapılan analizde destekten birden fazla faydalanan işletmeler için ilk faydalandıkları yıl esas alınmıştır.

Grafik 24 - Yıllara Göre Genel Memnuniyet Seviyesi

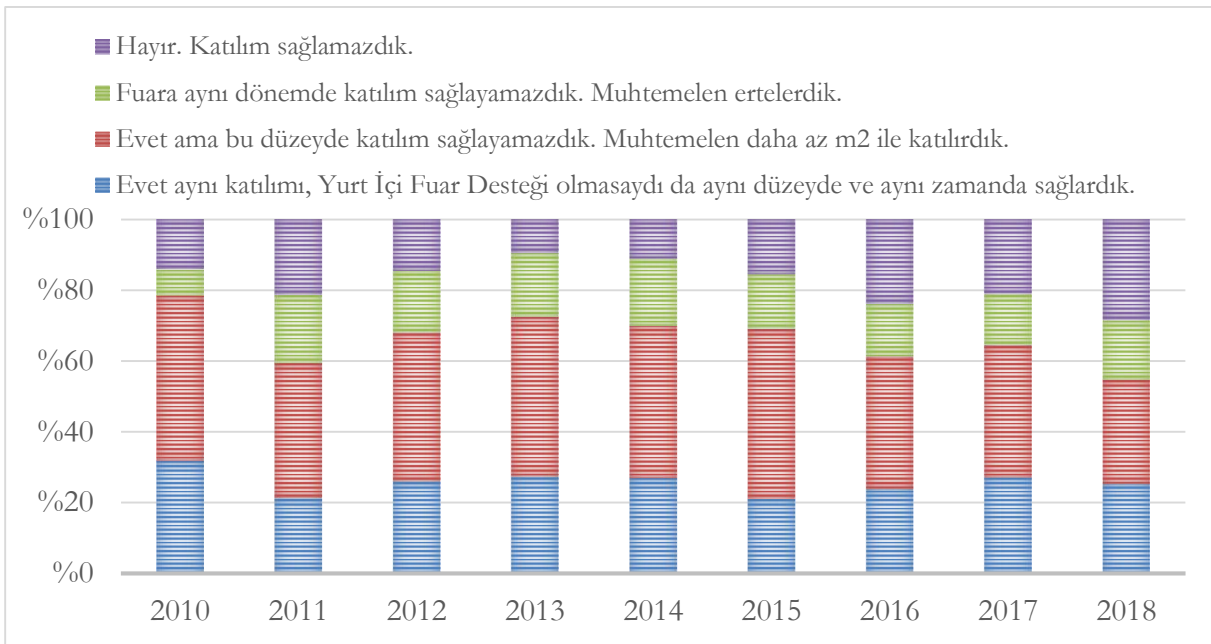

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 24 incelendiğinde desteğe ilişkin genel memnuniyet oranları en düşük %12 ile 2015 ve %11 ile 2011 yıllarında görülmüştür. 2010 yılı memnuniyet oranı %98 iken 2016'da %96, 2014'te ise %94 oranında memnuniyet görülmektedir.

Faaliyet gösterilen bölge ile "işletmenin destek olmasaydı da fuara katılım durumu" arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla destek olmasaydı işletmelerin fuara katılım durumları bölgesel olarak değişebilecekti.

Grafik 25 - Yıllara Göre Desteğin Katkısallık Düzeyi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

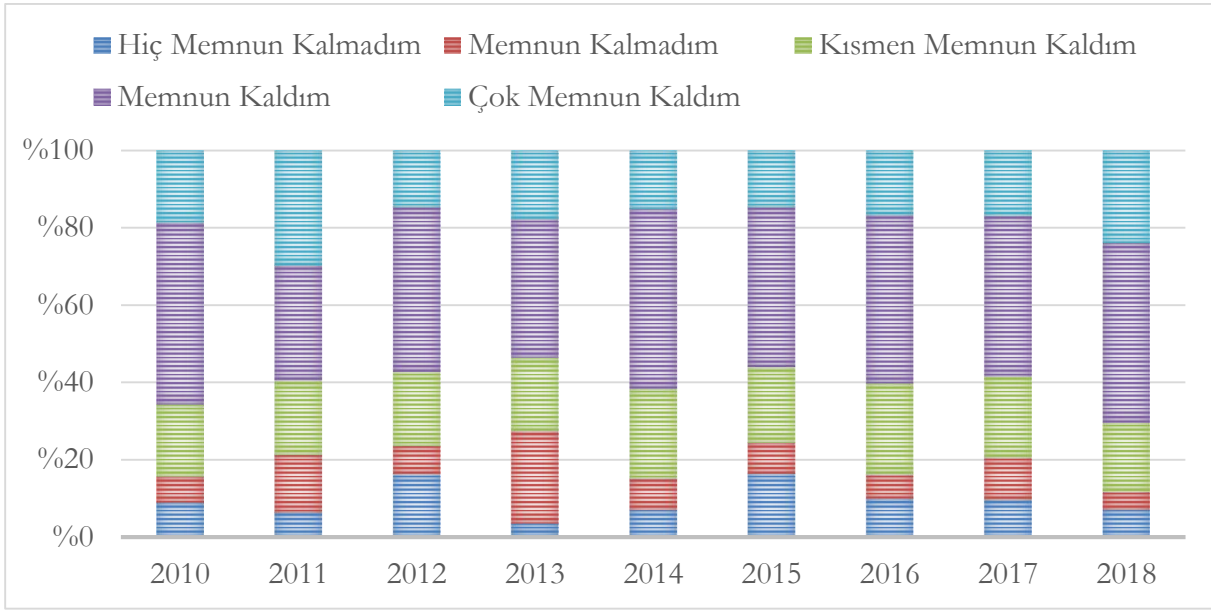
Buna göre desteğin katkısallığının en yüksek olduğu yıllar %79 ile 2011 ve 2015, en düşük olduğu yıl ise %68 ile 2010 yılı olmuştur.

Destekten faydalanılan yıl ile destekten sağlanan faydalara ilişkin diğer 9 kriter arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; destekten faydalanılan yıl ile destekten sağlanan faydalara ilişkin kriterler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası işletmelerin destekten sağladığı faydanın desteklendiği yıla göre farklılık göstermediği söylenebilir.

Destekten faydalanılan yıl ile destek başvuru süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanılan yıl ile desteğin başvuru sürecinde yer alan kriterlere ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası başvuru sürecine ilişkin memnuniyet düzeylerinde destekten faydalanılan yıla göre bir fark bulunmamaktadır.

Destekten faydalanılan yıl ile desteğin uygulama süreçlerine ilişkin 7 memnuniyet kriteri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre; Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanan işletmelerin destekten faydalandıkları yıl ile desteğin uygulama sürecinde yer alan bazı kriterlere ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin uygulama sürecinde “Destek ödeme sürecinde KOSGEB ile kolaylıkla iletişim kurulabilmesi”, “Şikâyet veya geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinin yeterli olması”, “KOSGEB Personelinin bilgi seviyesinin yeterli olması” ve “KOSGEB Müdürlüğünün iletişiminin ve yönlendirmesinin yeterli olması”na ilişkin memnuniyet düzeylerinde yıllara göre bir fark bulunmaktadır. Kısaca KOSGEB’in iletişim kalitesine ilişkin memnuniyet olarak adlandırabileceğimiz bu kriterlere ilişkin işletme memnuniyetlerinde yıllar içerisinde değişiklikler olduğu ortaya çıkmaktadır. Destek ödemelerinin zamanı, ödemenin online sistemde yapılması ve ödemede istenilen belgelere ilişkin memnuniyet düzeylerinde ise yıllara göre değişiklik görülmemektedir. Farklılığın hangi yıldan kaynaklandığı Grafik 26, Grafik 27 ve Grafik 28 kapsamında incelenmiştir.

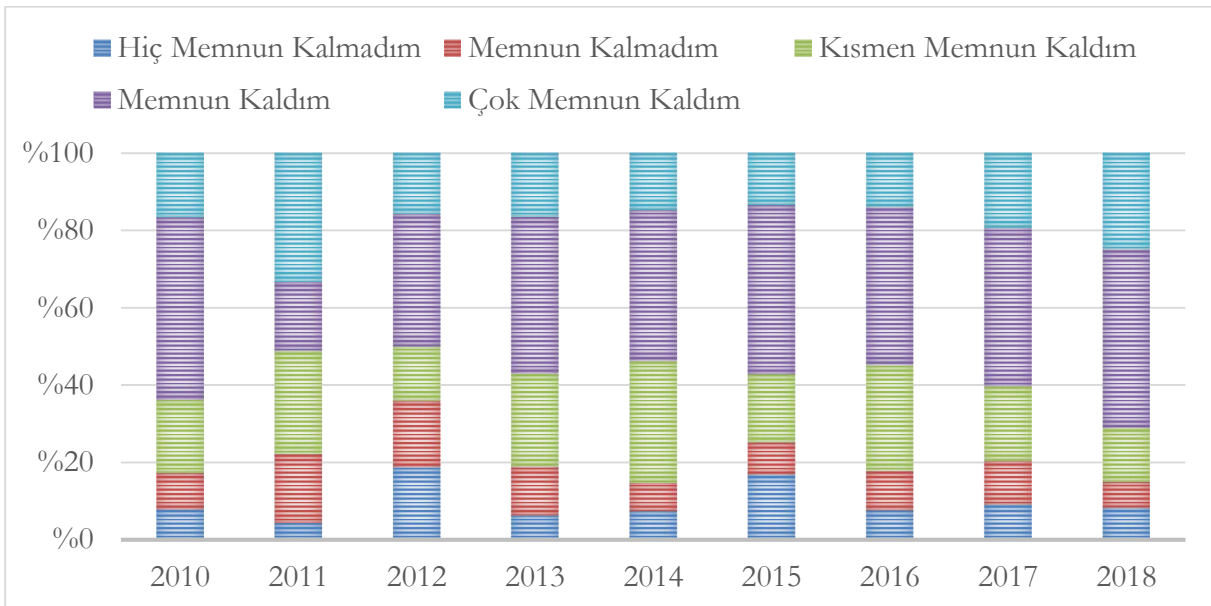
Grafik 26 - Yıllara Göre Başvuru Sürecinde KOSGEB ile İletişimden Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 26 incelendiğinde destek ödeme sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %27 ile 2013 ve %24 ile 2015 yıllarında desteklenen işletmelerde görülmüştür. Ödeme sürecinde KOSGEB ile iletişimden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %88 ile 2018, %85 ile 2014 ve %84 ile 2010 yıllarında görülmektedir.

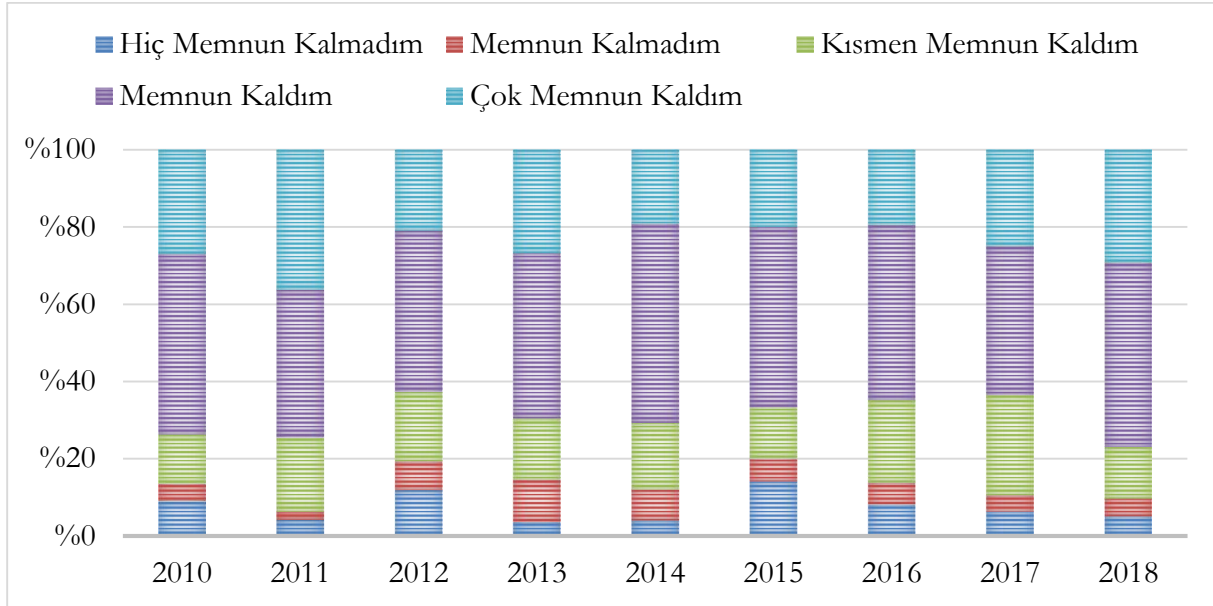
Grafik 27 - Yıllara Göre Geri Bildirimlerin Dikkate Alınmasından Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 27 incelendiğinde şikâyet ve geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %36 ile 2012 ve %25 ile 2015 yıllarında görülmüştür. Şikâyet ve geri bildirimlerin dikkate alınma seviyesinden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %85 ile 2014, %85 ile 2018 ve %83 ile 2010 yıllarında görülmektedir.

Grafik 28 - Yıllara Göre KOSGEB Personelinin Bilgi Seviyesinden Memnuniyet Seviyesi

Kaynak: Anket verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 28 incelendiğinde KOSGEB personelinin bilgi seviyesinden memnun olmadıklarını belirten işletmelerin oranları en yüksek %20 ile 2015 ve %19 ile 2012 yıllarında görülmüştür. KOSGEB personelinin bilgi seviyesinden memnun olduklarını belirten işletmelerin oranları ise en yüksek %94 ile 2011, %90 ile 2018 ve %89 ile 2017 yıllarında görülmektedir.

ç. Görüşme Sonucu Ulaşılan Bilgilerin Analizi

Saha araştırmasının ikinci aşamasında desteğin tasarım ve uygulama aşamasında görev alan KOSGEB personeli, destekten faydalanan işletmeler ve fuar organizatör kuruluşlarının yanı sıra Ticaret Bakanlığı ve TOBB gibi paydaşlar ile ağırlıklı olarak elektronik ortamda mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar ile desteğe taraf tüm kesimlerin destek hakkındaki tecrübeleri, düşünceleri ve fikirleri hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

İllere gidilerek Müdürlükler ve KOBİ'ler ile yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler, Koronavirüs Salgını nedeniyle uygulanan ulaşım kısıtlamaları ve sosyal mesafenin sağlanmasına yönelik tedbirler

nedeniyle Ankara'dan elektronik iletişim kanalları ile ve planlanan sayının altında bir katılımla gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar kapsamında görüşülen işletmeler bölgesel dağılıma ve destek kullanım oranlarına dikkat edilerek rasgele seçilmiştir. Aynı şekilde görüşülecek fuar organizatör kuruluşların belirlenmesinde de düzenlenen fuar sayısı ve türü dikkate alınmıştır.

Bu kapsamda yapılan mülakatlara ilişkin bilgiler Tablo 73'te yer almaktadır.

Tablo 73 - Mülakatlara İlişkin İstatistikler

Mülakat Gerçekleştirilen	Mülakat Sayısı
Desteğin Tasarım Sürecinde Görev Alan KOSGEB Personeli	7*
Desteğin Uygulama Sürecinde Görev Alan KOSGEB Personeli	4
Destekten Faydalanan İşletme Sayısı	10
Fuar Organizatör Kuruluşu Sayısı	4
TOBB	1
Ticaret Bakanlığı	1

(*) Desteğin Tasarımında görev alan 7 kişiden 4'ü aynı zamanda desteğin uygulamasında da görev almıştır. Bu kişilere uygulamaya ilişkin deneyimleri de sorulmuştur.

Kaynak: Mülakat verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Gerçekleştirilen mülakatlarda öne çıkan hususlar 3 başlık altında gruplandırılmış ve elde edilen sonuçlar öneri geliştirmede kullanılmıştır.

- Desteğe ilişkin genel görüşler,
- Desteğin uygulama sürecine ilişkin görüşler,
- Fuar katılımına yönelik farklı kurum desteklerine ilişkin görüşler.

3. İyi Uygulama Örnekleri

Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında desteklenen işletmelerden bazılarının diğer yararlanıcılara göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Başarıyı etkileyen faktörlerin ortaya koyularak diğer potansiyel yararlanıcılar açısından örnek oluşturması amacıyla söz konusu işletmelerden bazılarında ilişkin detaylara bu çalışma kapsamında yer verilmesinde fayda görülmüştür. Mülakatlar kapsamında görüşme gerçekleştirilen işletmelerden destek kapsamında katılım sağladığı fuarlar nedeniyle başarı sağlayan işletmelere ilişkin başarı hikâyeleri Kutu-1 ve Kutu-2'de sunulmaktadır.

Kutu 1 - ALBELLO Mobilya

Bursa’da mobilya sektöründe faaliyet gösteren ve daha önce ihracatı bulunmayan bir işletme Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katılım sağladığı fuarda yaptığı iş bağlantısı sayesinde sadece Birleşik Arap Emirliklerine 2 milyon Dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Söz konusu işletmeye 2014-2018 yılları arasında destek kapsamında katılım sağladığı 10 fuar için yaklaşık 77 bin TL tutarında destek verilmiştir.

Söz konusu işletme katılım sağlanan fuarlarda sürekliliğin önemine dikkat çekmiştir. Katılım sağladığı ilk 5 fuarda geri dönüş anlamında çok verim alamadığını ancak bu fuarların sektörün ve müşterilerin işletmeyi tanıması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Sonraki fuarlarda ise artık sektörde tanınan ve güven duyulan bir işletme olduğu için iş bağlantılarının arttığını ifade etmiştir.

Kutu 2 - MARMAKSAN Makine

Kahramanmaraş’ta kuruluş aşamasında KOSGEB’in Girişimcilik Desteğinden faydalanan ve makine imalatı sektöründe faaliyet gösteren bir işletme kurulduktan 1 yıl sonra fuarlara katılmaya ve Yurt İçi Fuar Desteğinden faydalanmaya başlamıştır. İşletme mevcut durumda üretiminin neredeyse tamamını Almanya, Rusya, Kanada gibi ülkelere ihraç etmektedir. Söz konusu işletmeye 2013-2017 yılları arasında destek kapsamında katılım sağladığı 8 fuar için yaklaşık 23 bin TL tutarında destek verilmiştir.

Fuarlarda sürekliliğin önemli olduğunu belirten işletme sahibi katılım sağladığı ilk fuarların kendisini tanıtmak, müşterileri ve sektörü tanımak açısından faydalı olduğunu ancak bu fuarlarda, fuar maliyetini bile karşılayamadığını etmediğini ifade etmiştir. 5 Fuar katılımından sonra ise fuarların gerçek anlamda fayda sağlamaya başladığını ve gerçek potansiyelini ortaya çıkarmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca KOSGEB desteğinin fuar maliyetlerinin küçük bir kısmını karşılamasına rağmen, devletin işletmelerin yanında olduğunun hissedilmesi açısından desteklerin önemli olduğunu belirtmiştir.

4. Değerlendirme Sorularına Verilen Cevaplar

Değerlendirme çalışmasının kapsamının ve genel işleyişinin belirlendiği Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin değerlendirme künyesinde, değerlendirme kriterleri ile ilişkilendirilmiş toplam 6 soru yer

almaktadır. Bu sorulara yürütülen değerlendirme çalışması kapsamında hazırlanan Değerlendirme Matrisi doğrultusunda cevap aranmıştır.

İlk olarak ilgililik kriteri açısından, programın hedeflerinin programın ortaya çıkmasına sebep olan gereksinimler, sorunlar ve potansiyeller ile olan ilişkisini incelenmiştir. İlgililik kriteri kapsamında cevap aranan temel soru; programın amaç ve hedeflerinin, yararlanıcı gereksinimleri, ülkenin makro politikaları ve küresel önceliklerle tutarlılık derecesinin ne olduğudur (KOSGEB, 2019).

Bu kapsamda değerlendirilecek sorunun cevaplanabilmesi için KOSGEB Stratejik Planı ve üst politika dokümanlarına bakılmıştır.

Yurt İçi Fuar Desteği, Genel Destek Programı kapsamında uygulanmakta olan bir alt destektir. Genel Destek Programına ilişkin mevzuatta programın bir amacı bulunmakla birlikte alt destekler bazında özelleşmiş amaç ve buna bağlı olarak da hedef ve göstergeler bulunmamaktadır. İlgililik kriteri kapsamında bir değerlendirme yapabilmek için her bir desteğin amacı ve hedefinin olması gerekir. Ancak, desteğin mantıksal modelde belirtilen hedefinden hareketle “işletmelerin ürünlerinin/hizmetlerini tanıtımı yoluyla pazar paylarını artırmak” amacı kapsamında söz konusu politika dokümanları incelenmiştir.

Desteğin tasarlandığı ve uygulamaya alındığı dönemi de kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) işletmelerin direkt olarak fuar katılımlarının desteklenmesine yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamasına karşın “*işletmelerin yurt içi ve yurt dışı satış potansiyellerini geliştirmeleri desteklenecektir*” denilerek bu konuda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Yine aynı şekilde belirli sektörlerdeki ihracatçı işletmelere yönelik tanıtım ve pazarlama konusundaki desteklerin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi amaçlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006).

Yine Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) “*tanıtım ve pazarlama konusundaki desteklerin ihracatçıların ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesi*” hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Desteğin uygulandığı dönem olan 2010-2018 dönemi için incelenmesi gereken diğer bir doküman ise KOSGEB Stratejik Planıdır. Burada irdelenecek husus Yurt İçi Fuar Desteğinin KOSGEB’in hedefleri ile ne derece uyumlu olduğudur.

2011-2015 dönemini kapsayan KOSGEB Stratejik Planında işletmelerin fuar katılımlarına yönelik herhangi bir politika aracı bulunmasa da “desteklerin kullanımını yaygınlaştırmak ve etkinliğini arttırmak” hedeflenerek mevcutta bulunan yurt içi fuar desteğinin de yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

2016-2020 dönemini kapsayan KOSGEB Stratejik Planında ise “KOBİ’lerin dış pazarlara erişim imkân ve kabiliyetleri geliştirilerek uluslararasılaşmaları sağlanacaktır.” stratejik hedefinde “Yurt içi Uluslararası İhtisas Fuar Desteğinden faydalanan işletme sayısı” gösterge olarak belirlenerek destek ön plana çıkarılmıştır.

Söz konusu üst dokümanlar incelendiğinde özellikle ihracatçı işletmeler olmak üzere tanıtım ve pazarlamaya yönelik desteklerin geliştirilmesine yönelik amaç ve hedeflerin Yurt İçi Fuar Desteğinin hedefi ile uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

1. Yurt İçi Fuar Desteği, Genel Destek Programı kapsamındaki diğer destekler ve KOSGEB’in diğer destek programları ile uyumlu mudur?

Künyede yer alan bu soru değerlendirme kriterlerinden tamamlayıcılık ile alakalıdır. Tamamlayıcılık kriteri, farklı destek programlarının birbiri ile ne derece uyumlu çalıştığına ya da çalışmadığına ve programların hedeflerinin bütünlük sağlayıp sağlamadığına odaklanır. Tamamlayıcılık kriteri ile birbirleriyle ilgili olan ve birlikte çalışması beklenen destek programlarının hedefleri ve faaliyetleri arasındaki sinerji ve tutarlılığa ilişkin kanıtlar araştırılır (KOSGEB, 2019).

“Yurt İçi Fuar Desteği, Genel Destek Programı kapsamındaki diğer destekler ve KOSGEB’in diğer destek programları ile uyumlu mudur?” sorusunun cevaplanabilmesi için “ürün/hizmetlerinin tanıtımı yoluyla pazar paylarını arttırma” hedefi kapsamında Genel Destek Programı bünyesindeki alt destekler ile KOSGEB’in diğer destek programları incelenmiştir.

Saha araştırması kapsamında yapılan mülakatlarda; 2003 yılından itibaren KOSGEB tarafından sunulan desteklerin ilerleyen yıllarda çok çeşitlendiği, bazı denetim çalışmaları sonuçlarına dayanarak artık değerlendirmelerin kurullar marifetiyle yapılmasının ve proje bazlı destek modeline geçilmesinin daha uygun olacağına karar verildiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca, uzun yıllardır uygulanan desteklerin proje hazırlama kapasitesi düşük KOBİ’ler için Genel Destek Programı bünyesinde birleştirilerek bir müddet daha uygulanmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla Yurt İçi Fuar Desteğinin içerisinde bulunduğu Genel Destek Programı 2010 yılında oluşturulurken zamanın şartlarından dolayı destekler arasında bir uyum ve tamamlayıcılık gözetildiği söylenemez.

Genel Destek Programı kapsamındaki alt destekler incelendiğinde; 15 desteğin amaçlarının farklılaştığı görülmekle birlikte, Yurt İçi Fuar Desteği ile birlikte Tanıtım Desteği, Yurt Dışı İş Gezisi Desteği ve Eşleştirme Desteğinin de işletmelerin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine katkıda bulunmayı amaçladığı söylenebilir. Ancak yine de destekler arası bir uyum ve tamamlayıcılıktan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte program içerisinde bir destek mükerrerliğine neden olunmadığı da söylenebilir.

Diğer destek programları içerisinde ise yurt içi fuarlara katılımın desteklenmesine yönelik herhangi bir destek bulunmamakla birlikte, Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı içerisinde “Yurt içi ve yurt dışı kongre/konferans/fuar ziyareti/teknolojik işbirliği ziyareti desteği” ile işletmelerin fuar ziyaretlerinin desteklenebildiği görülmüştür. Bu açıdan diğer destek programları ile Yurt İçi Fuar Desteği arasında bir mükerrerlikten söz edilemez.

2. Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler nelerdir (fuar sayısı, fuar türü, fuar yeri vb.)

Künyede yer alan bu soru değerlendirme kriterlerinden etkinlik ile alakalıdır. Etkinlik kriteri, programın girdileri ile çıktıları arasındaki ilişkinin ölçülmesi amacıyla kullanılır. Uygulama süresince yürütülen faaliyetlerin mümkün olan en az girdiyle programın başlangıçta belirlenen hedeflerine ne ölçüde ulaştığını inceler (KOSGEB, 2019).

Desteğe ilişkin tüm tanımlayıcı istatistiklere raporun “Giriş” bölümünde yer alan “Desteğe İlişkin Bilgiler” başlığı altında yer verilmiştir.

3. Katılım sağlanan fuar sonrası program kapsamında desteklenen KOBİ’lerin ne kadarı;

- **Satışlarını artırdı?**
- **İş bağlantısı yaptı?**
- **Yeni işbirliği yaptı?**
- **Pazar payını artırdı?**

İlgili kriterlerde değişim olmuş mudur? Değişim olmadıysa sebepleri nelerdir?

Künyede yer alan bu soru değerlendirme kriterlerinden etkililik ile alakalıdır. Etkililik kriteri, çıktı ve sonuçların hedeflere olan katkı düzeyin dikkate alarak programın hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığını inceler ve programın, yararlanıcıların bakış açısından değerlendirilmesi amacıyla kullanılır (KOSGEB, 2019).

Bu soru idari kayıtlardan elde edilen veriler ve saha araştırması kapsamında destekten faydalanan işletmelere yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler doğrultusundan cevaplandırılmıştır. Söz konusu veriler raporun ilgili bölümlerinde detaylı olarak yer almaktadır. Bu kısımda ise kısa bir özet verilmiştir.

- KOSGEB idari kayıtlarına göre destekten faydalanan işletmelerin %82'sinin net satış hasılatı fuardan sonraki yıl fuardan önceki yıla göre artış göstermiştir. Aynı oran GİB verileri kullanılarak hesaplandığında ise %81 sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre ise işletmelerin %89'u fuarların satışlarını artırdığını ifade etmiştir. Görüleceği üzere farklı kaynaklardan alınan verilerin analizi sonuçları birbirini destekler niteliktedir.
- Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre; işletmelerin yaklaşık %87'si katılım sağladıkları fuarın yurt içi iş bağlantısı, %69'u ise katılım sağladıkları fuarın yurt dışı iş bağlantısı yapmasına katkı sağladığını ifade etmiştir.
- Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre ise işletmelerin yaklaşık %74'ü fuarların yeni işbirlikleri yapmalarını sağladığını ifade etmiştir.
- Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre ise işletmelerin yaklaşık %88'i fuarların pazar payını artırdığını ifade etmiştir.

4. Katılım sağlanan fuar sayesinde program kapsamında desteklenen KOBİ'lerden ilk defa yurt dışı satış yapan var mıdır? Varsa sayısı ve yurt dışı satış miktarı nedir?

Künyede yer alan bu soru da önceki soruda olduğu gibi, değerlendirme kriterlerinden etkililik ile alakalıdır. Bu soru idari kayıtlardan elde edilen veriler ve saha araştırması kapsamında destekten faydalanan işletmelere yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler doğrultusunda cevaplandırılmıştır. Söz konusu veriler raporun ilgili bölümlerinde detaylı olarak yer almaktadır. Bu kısımda ise kısa bir özet verilmiştir.

- GİB verileri üzerinden yapılan analiz kapsamında incelenen 27.755 işletmeden 17.745'inin (%63,93) fuar katılımı öncesi ihracat yapmadığı tespit edilmiştir. Bu işletmelerin 2.917'sinin (%16,44) fuara katıldıkları yıl ve yaklaşık 420 milyon Dolar tutarında, 3.579'unun (%20,17) fuar katıldığı yıldan 1 yıl sonra ve yaklaşık 866 milyon Dolar tutarında, 3.473'ünün (%19,57) ise fuara katıldığı yıldan 2 yıl sonra ve yaklaşık 1 milyar 68 milyon Dolar ihracat yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca fuara katıldıkları yıldan bir yıl önce ihracat tutarı bulunmayan 1.348 işletmenin (%7,6) ise fuara katıldığı yıl ve sonraki iki yılda

yaklaşık 1 milyar 305 milyon Dolar ihracat yaptıkları görülmektedir. Sonuç itibarıyla fuar katılım öncesi ihracat yapmayıp, fuar katılımı sonrası ilk kez ihracat yapan 5.513 işletme; fuara katıldığı yıl, fuardan 1 sonraki yıl ve fuardan 2 yıl sonra toplam 2 milyar 355 milyon Dolar ihracat yapmıştır.

- Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre destek öncesi yurt dışı satışı olmayan 530 işletmeden yaklaşık %44'üne denk gelen 233 işletme “Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında katıldığınız fuar/fuarlar yurt dışı satış yapmanıza katkı sağladı mı?” sorusuna evet yanıtı vermiştir.

5. Programın uygulama dönemi sonrasında KOBİ'lerin ulusal ölçekte toplam cirodaki payı artmış mıdır? Arttıysa ne kadar artmıştır? Uygulanan programın bu artışta etkisi var mıdır?

Künyede yer alan altıncı soru değerlendirme kriterlerinden etki ile alakalıdır. Etki kriteri, uygulanan programın doğrudan ya da dolaylı, olumlu ya da olumsuz, istenen ya da istenmeyen tüm sonuçlarının tespit edilmesini amaçlar ve sadece program kapsamında müdahale edilen yararlanıcılar ile değil potansiyel diğer yararlanıcılar ile de ilgilenir (KOSGEB, 2019).

Bu sorunun cevaplanabilmesi için TÜİK tarafından bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiştir. TÜİK'in Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri Çalışmasına göre KOBİ'lerin ülkemizdeki tüm girişimler içerisinde sayı ve ciro açısından payları yıllara göre Tablo 74 ve Tablo 75'te tablolarda gösterilmektedir (TÜİK, 2019).

Tablo 74 - KOBİ'lerin Girişimler İçerisindeki Payı

Yıl	Girişim Sayısı		KOBİ (%)
	KOBİ *	Toplam	
2009	2.628.152	2.631.085	99,89
2010	2.675.456	2.678.787	99,88
2011	2.733.513	2.737.278	99,86
2012	2.795.894	2.800.060	99,85
2013	2.843.142	2.847.725	99,84
2014	2.883.363	2.888.180	99,83
2015	2.936.161	2.941.233	99,83

Yıl	Girişim Sayısı		KOBİ (%)
	KOBİ *	Toplam	
2016	2.976.181	2.981.381	99,83
2017	3.095.037	3.100.412	99,83
2018	3.155.164	3.160.371	99,84

(*) TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerde 1-249 arası çalışanı bulunan işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir.
Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

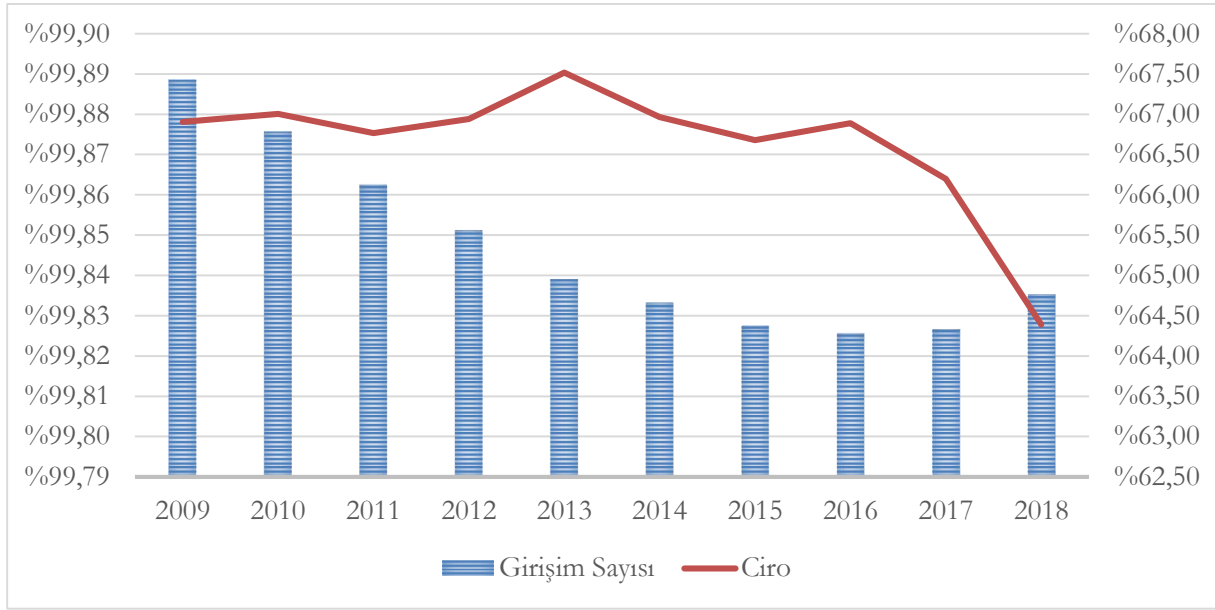
Tablo 75 - KOBİ'lerin Toplam Ciro İçerisindeki Payı

Yıl	Ciro Tutarı (TL)		KOBİ (%)
	KOBİ *	Toplam	
2009	1.189.868.002.764	1.778.426.955.243	66,91
2010	1.415.531.579.836	2.112.659.543.883	67,00
2011	1.800.673.909.476	2.696.959.678.958	66,77
2012	2.065.604.481.140	3.085.709.571.460	66,94
2013	2.368.075.200.485	3.507.294.609.147	67,52
2014	2.712.188.043.730	4.050.287.669.093	66,96
2015	3.036.180.835.829	4.553.370.394.668	66,68
2016	3.340.022.772.304	4.993.452.936.812	66,89
2017	4.169.697.487.890	6.298.907.064.719	66,20
2018	5.037.932.275.706	7.824.109.454.569	64,39

(*) TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerde 1-249 arası çalışanı bulunan işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir.
Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

KOBİ'lerin ülkemizdeki tüm girişimler içerisinde sayı ve ciro açısından payları yıllara göre Grafik 29'da gösterilmektedir.

Grafik 29 - KOBİ'lerin Toplam Girişimler ve Ciro İçerisindeki Payı

Kaynak: (TÜİK, 2019), TÜİK verileri çerçevesince Editör tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 29 incelendiğinde desteğin uygulamaya başlandığı 2010 yılında Türkiye'de işletmelerin %99,88'ini KOBİ'ler oluştururken desteğin yürürlükten kaldırıldığı 2018 yılında bu rakam %99,84 olmuştur. Söz konusu dönemde KOBİ'lerin toplam girişimler içerisindeki payınının, ufak dalgalanmalar olmakla birlikte, genel itibarıyla sabit kaldığı söylenebilir. 2010-2018 döneminde KOBİ'lerin Toplam Ciro içerisindeki payının ise %67'den %64 seviyesine düştüğü görülmektedir. Sonuç itibarıyla Yurt İçi Fuar Desteğinin uygulama dönemi sonrasında KOBİ'lerin ulusal ölçekte toplam cirodaki payında küçük bir azalma olduğu söylenebilir.

Desteklenen işletme sayısı ve sağlanan destek tutarının yıllar itibarıyla artması ve destek aracılığıyla fuara katılan işletmelerin satışlarında artış olduğu önermesine verilen cevaplar göz önüne alınırsa, KOBİ'lerin ulusal ölçekte toplam cirodaki payına desteğin sınırlı da olsa katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca, fuar sayesinde yapılan iş bağlantılarının ilerleyen yıllarda da işletmelerin cirolarına ve dolayısıyla KOBİ'lerin ulusal ölçekte toplam cirodaki payına olumlu yönde yansımaya devam edeceği değerlendirilmektedir.

6. Yararlanıcıların ve organizatörlerin programa ilişkin memnuniyet seviyesi nedir?

Künyede yer alan bu soru değerlendirme kriterlerinden etkililik ve sürdürülebilirlik ile alakalıdır. Etkililik kriteri, daha önceden de bahsedildiği üzere programın, yararlanıcıların bakış açısından değerlendirilmesi amacıyla kullanılır (KOSGEB, 2019). Sürdürülebilirlik kriteri ise destek programı ile yaratılan faydanın uygulama tamamlandıktan sonra da uzun süreli olarak devam etme eğilimi

ölçer ve paydaşların uygulamaya katılım düzeyi, kurulan iletişim ağları, bu ağların uygulama sonrası durumunu araştırır (KOSGEB, 2019).

Bu soru saha araştırması kapsamında destekten faydalanan işletmelere yapılan anket ve yine saha araştırması kapsamında destekten faydalanan işletmeler, desteğin tasarım ve uygulama süreçlerinde görev alan personel, fuar organizatör kuruluşları ve diğer paydaşlar ile yapılan mülakatlarda elde edilen veriler doğrultusunda cevaplandırılmıştır. Söz konusu veriler raporun ilgili bölümlerinde detaylı olarak yer almaktadır. Bu kısımda ise kısa bir özet verilmiştir. Desteğin tasarımı ve uygulanması hakkında işletmelerin ve fuar organizatör kuruluşlarının memnuniyet seviyeleri ile desteğin katkısallığına ilişkin tespitler aşağıda yer almaktadır.

Desteğin tasarımı

- Yararlanıcıların büyük kısmı desteğin fuara katılım konusunda teşvik edici ve fuar maliyetlerinin azaltılması hususunda yararlı olduğunu düşünmektedir. Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre işletmelerin yaklaşık %92'sinin destekten memnun kaldığı, %88'inin ise fuarın beklentilerini karşıladığını ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte özellikle Yurt İçi İhtisas Fuarları için belirlenen m² başına azami destek limitinin yetersiz kaldığı ve bu fuarlarda desteğin, fuar maliyetlerinin çok küçük bir kısmını karşıladığı beyan edilmiştir.
- Fuar organizatör kuruluşlarının, fuarların cazibesini ve katılımcı sayısını artırması açısından destekten büyük memnuniyet duydukları görülmüştür. Ancak Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarının, m² başına azami destek limitinin işletmeleri fuar katılımı konusunda yeterince teşvik etmediğini ve desteğin son dönemlerinde Ticaret Bakanlığı tarafından uygulamaya alınan benzer destek sonrası cazibesinin azaldığını düşünmektedir.

Desteğin uygulaması

- Yararlanıcıların büyük kısmının desteğin uygulama süreçlerinde çok büyük sorunlar yaşamadığı, yaşanan sorunların ise gerek yapılan revizyonlar gerekse ilgili birimlerin kendi geliştirdikleri pratik çözümler ile büyük oranda aşıldığı görülmüştür. Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre işletmelerin desteğin uygulama süreçlerine ilişkin çeşitli aşamalardan memnuniyet oranlarının %80 ile %90 arasında değiştiği görülmüştür. Özellikle başvuru ve ödeme süreçlerinde zaman içerisinde online sisteme geçilmesi, işletmeler tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır.

- Fuar organizatör kuruluşları, destek uygulama süreçlerinde KOSGEB personelinin gerekli yardımı kolaylıkla alabildiklerini belirtmişler ve buna ilişkin memnuniyetlerinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Destegın katkısallığı

- Saha araştırması kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre işletmelerin %19'u Yurt İçi Fuar Desteği olmasaydı fuara katılmayacağını belirtmiştir. Desteğin işletmelere doğrudan katkısını gösterir bu oran dışında, işletmelerin yarısından fazlası açısından da kısmi katkı sağlama durumu söz konusudur. Buna göre ankete katılan işletmelerin %55'i destek olmasaydı fuar katılımını erteleyeceklerini veya fuara daha az m² ile katılacaklarını belirtmiştir. Destek kapsamında katılmış olduğu fuara destek olmadan da aynı düzeyde katılacağını söyleyen ve bir nevi desteğin fuara katılım açısından katkısı olmadığı belirten işletmelerin oranı %26'dır.
- Yurt İçi Fuar Desteği işletmelere yönelik bir destek olmakla birlikte fuara katılan işletme sayısını da artırdığı için fuar organizatör kuruluşlarına ve fuarcılık sektörüne de dolaylı olarak büyük faydalar sağlamaktadır. Bu sebeple fuar organizatör kuruluşlarının fuarın destek kapsamına alınmasını çok önemsedikleri ve çeşitli nedenlerle destek kapsamına alınmayan fuarlar için destek kapsamına alınma yönünde çeşitli girişimlerde buldukları görülmüştür. Buradan hareketle sınırlı da olsa desteğin fuarların düzenlenmesi yönünde katkısının bulunduğu söylenebilir.

D. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç ve öneriler bölümünde bulguların yorumlanması ile elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlara dayanılarak ortaya koyulan önerilere yer verilmiştir.

1. Sonuçlar

Fuarlar, yüzyıllar boyunca işletmelerin ürünlerinin tanıtımı açısından son derece önemli bir pazarlama yöntemi olmuştur. Ticari işlevlerinin yanı sıra fuarların çok sayıda makroekonomik ve sosyal işlevi de bulunmaktadır. Özellikle makroekonomik faydaları nedeniyle fuarcılık sektörü yerel ve ulusal kalkınmada önemli rol oynamaktadır. Zira fuarlar, başta ilgili olduğu sektör olmak üzere diğer pek çok sektörde gelir ve istihdam artışına yol açmakta, buna bağlı olarak da vergi gelirlerini artırmaktadır. İlâveten fuarlar, katılımcıların ve ziyaretçilerin ihtiyacı olan alt ve üst yapı yatırımlarının yapılmasını teşvik etmeleri nedeniyle kentsel gelişime de katkıda bulunmaktadır.

Fuarların dünya ekonomisine katkıları incelendiğinde bu önemin her geçen yıl daha da arttığı görülmektedir. 2018 yılında fuarların dünya ekonomisine direkt katkısına baktığımızda; fuarlarda 136,9 milyar Dolar'dan fazla doğrudan ticari satış yapıldığı, 1,3 milyon istihdam ve 81,1 milyar Dolarlık hacim oluşturulduğu görülmektedir. Yine 2018'de fuarların dolaylı olarak ekonomide 325 milyar Dolarlık satış hacmine ve 3,2 milyon istihdama neden olduğu görülmektedir (UFI, 2019).

KOSGEB tarafından 1990'lı yılların başından günümüze kadar çeşitli yöntemlerle işletmelerin fuar katılımlarına yönelik destekler sunulmuştur. 2010 yılında yapılan düzenlemelerle birlikte KOSGEB tarafından eskiden beri uygulanmakta olan personel istihdamı, yurt içi fuar, eğitim, danışmanlık, tanıtım gibi desteklerin proje hazırlama kapasitesi düşük KOBİ'lere de sunulabilmesi amacıyla söz konusu başlıkların bir araya toplanmasıyla Genel Destek Programı oluşturulmuştur. Programın ortaya çıkma süreci irdelendiğinde KOSGEB 2008-2012 Stratejik Planındaki iki temel stratejik amaçtan birisi olan "KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması" amacını etkili araçlarla destekleyebilmek üzere yeni bir sisteme geçilmesine karar verildiği görülmüştür. 2009 yılı başı itibarıyla uygulama ve saha tecrübesine sahip uygulama birimi müdürlerinden oluşan bir ekip ile yeni mevzuatın hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Söz konusu çalışmalar neticesinde KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği 15 Haziran 2010 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Ardından 16 Haziran 2010 tarihinde Genel Destek Programı ile bu programa ilişkin uygulama esasları yürürlüğe girmiş ve programın uygulamasına başlanmıştır. Program 2010-2018 yılları arasında kesintisiz olarak 8 yıldan fazla süre uygulanmıştır. Genel Destek Programının

yürürlükten kalkmasından sonra ise işletmelerin fuar katılımlarının KOSGEB tarafından desteklenmesine İşletme Geliştirme Destek Programı kapsamında devam edilmiştir.

Yurt İçi Fuar Desteği, Genel Destek Programı altında verilen 15 destekten birisidir. Ülkemizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının verdiği destekler incelendiğinde 2010-2016 yılları arasında desteğe alternatif olabilecek başka bir uygulamanın olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte Ticaret Bakanlığı, işletmelerin yurt içi uluslararası fuar katılımlarını desteklemeye 2017 yılından itibaren başlamıştır.

Destek programlarının tasarlandığı dönemde; desteğe ilişkin amaç, hedef ve başarıyı ölçmeyi sağlayacak göstergelerin belirlenmesi anlayışının henüz ülkemizde yerleşmemiş olması nedeniyle Yurt İçi Fuar Desteğine ilişkin bir mantıksal modelin de tasarım aşamasında hazırlanmadığı görülmüştür. Bu durum, değerlendirme çalışmasının sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engelleyen bir husustur. Ayrıca yurt içi fuarlara katılıma yönelik desteklere ilişkin başka değerlendirme raporlarının olup olmadığı incelendiğinde bu konuda herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Destek mevzuatında 2011, 2015 ve 2016 yıllarında yapılan kapsamlı revizyonlar destek açısından en önemli değişiklikler olarak kabul edilebilir. Bu yıllarda sırasıyla; işletme başına azami destek alanının İlgili Başkanlık Biriminin uygun görmesi halinde 100 m²'ye çıkarabilmesi uygulamasına geçilmiş, destek üst limitleri Yurt İçi Uluslararası İhtisas Fuarlarında 120 TL/m²'den 150 TL/m²'ye ve Yurt İçi İhtisas Fuarları ile İzmir Enternasyonal Fuarı'nda 80 TL/m²'den 100 TL/m²'ye çıkarılmış ve Yurt İçi Fuar Desteği üst limiti 30 bin TL'den 45 bin TL'ye artırılmıştır.

2010-2018 Yılları arasında toplam 2.691 fuar destek kapsamına alınmıştır. 2012 Yılında 336 olan destek kapsamına alınan fuar sayısı, 2018'de 516'ya çıkmıştır. Diğer taraftan 2012 yılında ülke genelinde düzenlenen fuarların yaklaşık %70'i destek kapsamında iken bu oranın yıllar geçtikçe artarak 2018 yılında %85'e çıktığı görülmüştür. Bu artışta ilk defa düzenlenen fuarların 2016 yılı itibarıyla destek kapsamına alınmasının ciddi etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca 2012-2018 döneminde ülkemizde 57 ilde fuar düzenlendiği ve bu illerin 55'inde düzenlenen fuarların KOSGEB tarafından destek kapsamına alındığı tespit edilmiştir. Özellikle küçük illerde düzenlenen fuarların, düzenlendikleri illerin ekonomileri için büyük önem taşıdığı ve bölgesel düzeyde pek çok sektörde ekonomik aktiviteye sebebiyet verdiği gerçekleştirilen görüşmelerde vurgulanan hususlardan birisi olmuştur. Son olarak destek kapsamına alınan fuarların organizatör kuruluşlara göre dağılımına bakıldığında, 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından destek kapsamına alınan fuarların yaklaşık 3'te 1'inin 2 fuar organizatör grup tarafından düzenlendiği görülmüştür.

Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında 2010-2018 yılları arasında yaklaşık 30 bin KOBİ'nin 100 binin üzerinde fuara katılmasına yönelik 358 milyon TL destek verilmiştir. Destek tutarının %75'inden fazlasının yurt içi uluslararası ihtisas fuarlarına, %25'e yakınının ise yurt içi ihtisas fuarlarına katılan işletmeler tarafından kullanıldığı, İzmir Enternasyonal Fuarına katılan işletmelere verilen desteğin toplam destek tutarı içerisindeki payının ise yaklaşık %1 olduğu görülmüştür.

Genel Destek Programından 3'er yıllık süreler dâhilinde birden fazla defa yararlanılabilmesi ve Yurt İçi Fuar Desteği kapsamında başvuru yapılabilecek fuar sayısı için herhangi bir sınır bulunmaması saha araştırması aşamasında üzerinde sıkça durulan bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle tarım makineleri, yayıncılık, mobilya, gıda gibi sektörlerde birçok ilde pek çok yurt içi ihtisas fuarı düzenlenmesi ve m² fiyatları diğer fuarlara göre nispeten düşük olan söz konusu fuarlara katılmak için söz konusu sektör işletmelerinin daha az destek alıyor olmaları, destek kapsamındaki üst limitleri kapsamında bu işletmelerin daha fazla sayıda fuara katılabilmesine olanak sağlamıştır. Destekten birden fazla kez yararlanılması personelin bir kısmı tarafından desteğin işletmeler üzerinde bağımlılık yapması olarak yorumlanırken, görüşme gerçekleştirilen işletmeler ise fuar katılımında sürekliliğin önemine vurgu yapmıştır. Bu açıdan destekten yararlanma sıklıkları incelendiğinde işletmelerin; yaklaşık %50'sinin 1 defa, %18'inin 2 defa, %10'unun ise 3 defa destekten faydalandığı tespit edilmiştir. Fuarları tanımaları, fuar süreçlerine alışmaları, iş bağlantıları kurabilmeleri ve bazı durumlarda ihracata başlayabilmeleri için işletmelerin birkaç fuara katılması gerekmektedir. Bu çerçevede fuar katılımında sürekliliğin sağlanması durumunda işletmelerin satışlarını artırma ve ihracata başlama konusunda daha başarılı olabilecekleri değerlendirilmektedir.

Desteklenen işletmelerin illere ve coğrafi bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; Ardahan hariç bütün illerde destekten faydalanan en az bir işletme olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte destekten faydalanan işletmelerin bölgesel dağılımında ilk sırayı Marmara'nın aldığı (%50), bu bölgeyi İç Anadolu ve Ege Bölgesinin takip ettiği tespit edilmiştir (sırasıyla %17 ve %12). Doğu Anadolu ise %2,5 ile en düşük payı alan bölge olmuştur. Desteğin 1 il hariç diğer bütün illerde kullanılmış olmasında KOSGEB'in yaygın hizmet ağının önemli bir payı olduğu değerlendirilmekte olup bu durum ayrıca desteğin geniş ülke coğrafyasının tamamına hitap ettiğini göstermektedir.

Desteklenen işletme sayısı, ilde bulunan ve KOSGEB hedef kitlesinde faaliyet gösteren toplam KOBİ sayısı ile karşılaştırıldığında ise en yüksek oranlara Bursa, Konya, İstanbul, Kayseri, Van ve Gaziantep illerinin sahip olduğu, Isparta ve Yozgat illerinde ise destekten faydalanan işletme sayısı az olmasına rağmen destek kullanım oranının ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.

Destek kapsamında katılım sağladığı fuar sonrası işletmelerde seçili göstergeler bakımından bir değişiklik olup olmadığı da bu değerlendirme çalışması kapsamında incelenmiştir. Buna göre KOSGEB kayıtları dikkate alınarak yapılan analizde desteklenen işletmelerin fuar katılımı sonrası; %74'ünün ölçeğini koruduğu, %17'sinin ise ölçeğini büyüttüğü tespit edilmiştir. Ayrıca destek sonrası işletmelerin %82'sinin net satışlarını artırdığı ve söz konusu artışın katılım sağlanan fuardan bir önceki yıl ile bir sonraki yıl arasında ortalama %50 olduğu görülmüştür. Benzer bir karşılaştırma çalışan sayısı bakımından yapıldığında işletmelerin yaklaşık %70'inde destek sonrası çalışan sayısı artışı gözlenmiş olup söz konusu artış oranının ortalama %23 olduğu görülmüştür.

Desteklenen işletmelerin destek öncesi ve sonrası durumlarında değişim olup olmadığı Ticaret Bakanlığı, SGK ve GİB kayıtları kullanılarak da incelenmiştir. Buna göre destekten bir yıl sonra işletmelerin; net satış hasılatlarında ortalama %45, yurt içi satışlarında ortalama %43, faaliyet karlarında ortalama %55, ihracatlarında ortalama %20 artış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca fuar katılımı öncesi ihracat yapmayan işletmelerin yaklaşık %31'inin fuar sonrası 2 yıl içerisinde ihracata başladığı ve söz konusu 5.513 işletmenin fuar katılımından sonraki 2 takvim yılı içerisinde toplam 2 milyar 355 milyon Dolar ihracat yaptığı görülmüştür.

İşletmelerde gözlenen bu olumlu değişimlerin ne kadarının destekten kaynaklandığını tespit edebilmek amacıyla bir kontrol grubu oluşturulmuş ve desteklenen işletmeler ile desteklenmeyen işletmelerin destek öncesi ve sonrası durumları seçili göstergeler üzerinden karşılaştırılmıştır. Buna göre;

- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin net satış hasılatı yararlanmayanlara göre ortalama 1 milyon TL, ikinci yılda 1,3 milyon TL ve üçüncü yılda 2,2 milyon TL daha fazla artmıştır.
- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin yurt içi satış değeri yararlanmayanlara göre ortalama 750 bin TL, ikinci yılda 985 bin TL ve üçüncü yılda 1,8 milyon TL daha artmıştır.
- Destek kapsamında katıldığı ilk fuardan sonraki takvim yılında; destekten yararlanan işletmelerin ihracat değeri yararlanmayanlara göre ortalama 150 bin Dolar, ikinci yılda 184 bin Dolar ve üçüncü yılda 185 bin Dolar daha fazladır.

Destegin işleyişine ilişkin işletme ve paydaş görüşlerini daha detaylı olarak alabilmek için yürütülen saha araştırması kapsamında elektronik ortamda anket ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede düzenlenen ankete 1.113 işletme katılmıştır. Buna göre; işletmelerin yaklaşık %83'ünün

satışlarını artırmak, %78'inin pazar payını artırmak, %77'sinin iş bağlantısı yapmak, %54'ünün yeni iş birlikleri yapmak amacıyla fuara katıldıkları görülmüştür. Ayrıca işletmelerin %28'inin ilk defa KOSGEB desteği ile bir fuara katılım sağladığı ve %58'inin destek aldığı fuara destek sonrasında da katılım sağlamaya devam ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Uygulanan ankette işletmelerin %60'ı katılım sağlanan fuarların yurt dışı satışlara katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu oran destek öncesi yurt dışı satışı olmayan işletmeler için %44 iken yurt dışı satışı olan işletmeler için ise %76'dır. Fuarların işletmenin beklentisini karşılama düzeyi de oldukça yüksek çıkmıştır (%88). Beklenti karşılama oranlarının bölgeden bölgeye değiştiği tespit edilmiş olup bu oranın en düşük olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%74) ve Karadeniz (%80) iken en yüksek olduğu bölgeler ise Akdeniz (%91), Ege (%91) ve Marmara (%90) olmuştur.

Uygulanan anket ile işletmelerin destekten genel memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür (%92). Memnuniyet oranının en düşük olduğu konu destek üst limitleri ve destekleme oranlarıdır. Bununla birlikte gerçekleştirilen görüşmelerde işletmeler devletin arkalarında olduğunu hissettirmesi açısından desteğin, cesaretlendirici ve teşvik edici olduğunu da ifade etmişlerdir. Kısmen memnun kalınan bir diğer husus ise desteklenen stand alanı olmuştur. İşletmelerin bir kısmının söz konusu alanının daha fazla olması yönünde bir beklenti içerisinde oldukları ortaya çıkmıştır. Bu husus gerçekleştirilen görüşmelerde hem işletmeler hem de fuar organizatör kuruluşları tarafından dile getirilmiştir.

Desteğin katkısallığı incelendiğinde; işletmelerin %19'u Yurt İçi Fuar Desteği olmasaydı fuara katılmayacağını belirtmiştir. Desteğin işletmelere doğrudan katkısını gösterir bu oran dışında, işletmelerin yarısından fazlası açısından da kısmi katkı sağlama durumu söz konusudur. Buna göre ankete katılan işletmelerin %55'i destek olmasaydı fuar katılımını erteleyeceklerini veya fuara daha az m² ile katılacaklarını belirtmiştir. Bölgesel açıdan ise desteğin katkısallığının en düşük olduğu bölgeler; Ege (%71), İç Anadolu (%71) ve Marmara (%72), en yüksek olduğu bölgeler ise Güneydoğu Anadolu (%87), Akdeniz (%81) ve Karadeniz (%80) olmuştur. Sektörel bakımdan desteğin katkısallığının en yüksek olduğu sektör %85 ile Hizmet, en düşük olduğu sektör ise %70 ile Sanayi'dir. Desteğin katkısallığının en düşük olduğu sanayi sektörü desteklenen işletmelerin %58'ini oluşturmaktadır. Bu açıdan fuarların sanayi sektörü işletmeleri için en önemli pazarlama araçlarından birisi olarak kabul edildiği ve destek olsa da olmasa da bu sektör işletmelerinin fuarlara katılım sağlamaya devam edecekleri olgusu saha araştırmasının diğer aşamalarında da görülmüştür.

Saha araştırmasının ikinci aşamasında ise desteğin tasarım ve uygulama aşamasında görev alan KOSGEB personeli, destekten faydalanan işletmeler ve fuar organizatör kuruluşlarının yanı sıra Ticaret Bakanlığı ve TOBB gibi paydaşlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde, ödemelerin gecikmesi ile ilgili geçmişte dönem dönem bazı sıkıntılar yaşandığı ancak gelinen noktada artık bu konuda işletmelerden herhangi bir şikâyet almadıkları KOSGEB personeli tarafından ifade edilmiştir.

Fuar organizatör kuruluşları ile gerçekleştirilen görüşmelerde; fuarların işletmelerin satışlarını artırması, yeni iş bağlantıları kurması ve ihracata başlaması açısından büyük fırsatlar sunduğu belirtilerek desteğin işletmelerin fuar katılımına ilişkin masraflarının ufak bir kısmını karşıladığı vurgulanmış ve fakat özellikle mikro ve küçük ölçekli işletmeler açısından desteğin teşvik edici ve cesaretlendirici bir işlev üstlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca küçük illerde düzenlenen fuarların, düzenlendikleri illerin ekonomileri için büyük önem taşıdığı ve bölgesel düzeyde pek çok sektörde ekonomik aktiviteye sebep olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan ilk defa düzenlenen fuarların da destek kapsamına alınması ile bu fuarların işletmeler tarafından tercih edilip edilmeyeceği yönündeki belirsizliğin azaltılarak yenilikçi fuarların düzenlenmesi konusunda organizatör kuruluşların cesaretlendirildiği belirtilmiştir. Son olarak fuarların destek kapsamına alınmasına ilişkin süreçte fazla sorunla karşılaşılmadığı ve genel olarak süreçten memnun oldukları ifade edilmiştir.

Fuarcılık sektörünün düzenlenmesinden ve denetiminden öncelikli olarak sorumlu bulunan ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olan TOBB'un yetkilileri ile gerçekleştirilen görüşmede; desteğin işletmeler, fuarcılık sektörü ve dolayısıyla ülke ekonomisi için önemli katkılar sunduğu belirtilerek desteğin varlığından duyulan memnuniyet vurgulanmıştır. Gerçekleştirilen görüşmede ayrıca fuar başvurularının değerlendirilmesi sürecinde kullanılan TOBB verilerinin KOSGEB'e aktarımı da gündeme gelmiştir. Şöyle ki: fuarların destek kapsamına alınma sürecinde KOSGEB tarafından destek kapsamına alınacak net stant alanı belirlenirken fuar organizatör kuruluşu tarafından bir önceki yılda kullanılan toplam net stant alanı esas alınmaktadır. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan veriler ise fuar organizatör kuruluşlarının TOBB'a ilettiği Fuar Sonuç Raporları esas alınarak TOBB tarafından bir excel dosyasında tutulmaktadır. Bu veriler belirli aralıklarla KOSGEB tarafından TOBB'dan talep edilmekte ve fuarların destek kapsamına alınması sırasında bunlardan faydalanılmaktadır. TOBB tarafı bu durumun desteğin işleyişini engellemediğini belirterek ancak yine de işletmelere mükerrer destek ödemesi yapılma riskinin önüne geçilmesi konusuna da katkı sağlayacağı düşünülen web servis aracılığıyla kurumlar arasında

bilgi paylaşımını tesis edecek bir protokole ilişkin çalışmaların bağlı ve ilgili kurumları da kapsayacak şekilde Sanayi Bakanlığı ile başlatıldığını ifade etmiştir.

Ticaret Bakanlığı yetkilileri ile gerçekleştirilen görüşmede; benzer destekler sunulduğu için özellikle desteklerin tasarım ve revizyon süreçlerinde ortak çalışma yapılmasının önemli bir gereklilik olduğu belirtilerek bu kapsamda işbirliği yapmaya her zaman açık oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca kısa süre içerisinde destek yönetim sistemlerinin elektronik ortama aktarılacağı vurgulanarak sistem kapsamında toplanan verilerin KOSGEB ile de paylaşabileceği belirtilmiştir.

Sonuç itibarıyla desteğin değerlendirilmesine yönelik bu çalışma kapsamında paydaşlarla kurulan diyalogun desteğin yönetim ve revizyon süreçlerinde de, özellikle veri paylaşımını kapsayacak şekilde, genişletilebileceği değerlendirilmektedir.

2. Çıkarılan Dersler ve Öneriler

Yürütülen değerlendirme çalışması ve sonucunda hazırlanan bu rapor ile her ne kadar 2010 - 2018 yılları arasında uygulamada kalan Genel Destek Programı Yurt İçi Fuar Desteği ele alınmış olsa da, söz konusu desteğin uygulanmasına İşletme Geliştirme Destek Programı bünyesinde devam ediliyor olması nedeniyle geliştirilen önerilerin daha çok yeni destek programının revizyon çalışmalarında dikkate alınabileceği düşünülmektedir. Hazırlanan öneriler muhataplarına göre sınıflandırılmış olup raporda ayrıntılı bir şekilde önerilere yer verilmiştir.

- Politika Belirleyicilere Yönelik Öneriler
- Tasarımdan Sorumlu Birime Yönelik Öneriler

EKLER

1. Destegın Mantıksal Modeli
2. Destegın Gösterge Tablosu
3. Destegın Değerlendirme Kúnyesi
4. Anket Formu
5. Múlakat Formu (Tasarımda Görev Alan Personel)
6. Múlakat Formu (Uygulamada Görev Alan Personel)
7. Múlakat Formu (Fuar Organizatör Kuruluşları)
8. Múlakat Formu (KOBİ'ler)
9. Değerlendirme Matrisi

KAYNAKÇA

- Acartürk, K. (2013). *Fuar Organizasyonlarının Katılımcı Firmaların Finansal Performanslarına Etkileri*.
<https://tez.yok.gov.tr/>: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> adresinden alındı
- Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi*. İstanbul: TÜYAP. <https://tez.yok.gov.tr/>:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> adresinden alındı
- Antalya Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). *ATSO Yurtiçi Fuar Desteği*. <https://www.atso.org.tr/>:
<https://www.atso.org.tr/icerik/3/311/yurt-ici-fuar-destegi.html> adresinden alındı
- AUMA. (2013, 5th, revised edition). *The German Trade Fair Industry: Facts, Functions, Outlook*.
<https://www.auma.de/>: https://www.auma.de/en/media_/publications_/Documents/the-german-trade-fair-industry/auma-statement-german-trade-fair-industry.pdf adresinden alındı
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2020, Mart). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*.
<https://www.bddk.org.tr/>:
https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_00014_60.pdf adresinden alındı
- BMWİ. (2019, Kasım). *Programm zur Förderung der Teilnahme junger innovativer Unternehmen an internationalen Leitmesse in Deutschland*. <https://www.bmwi.de/>:
https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Aussenwirtschaft/programm-foerderung-messebeteiligungen-junger-innovativer-unternehmen.pdf?__blob=publicationFile&v=26 adresinden alındı
- DergiPark. (2014, Mart 1). *DergiPark Akademik*. <https://dergipark.org.tr/>:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yead/issue/21807/234401> adresinden alındı
- DergiPark. (2019, Ağustos). *DergiPark Akademik*. <https://dergipark.org.tr/>:
<https://dergipark.org.tr/tr/search?q=fiuar§ion=articles> adresinden alındı
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. <http://www.sbb.gov.tr/>:
http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı_2007-2013.pdf adresinden alındı
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007-2013). *Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- EXPORTBRU. (2019, Kasım). *Prime pour exposer durant une foire à l'étranger*. <http://werk-economie-emploi.brussels>: http://werk-economie-emploi.brussels/fr_FR/subside-export-foire adresinden alındı
- GİB. (2019, Mayıs 7). *2010-2018 Döneminde KOSGEB'ten Yurt İçi Fuar Desteği Alan İşletmelere İlişkin Veriler*. Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı. <https://www.tobb.org.tr/>:
<https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Documents/Fuar/yonerge.doc> adresinden alındı
- İzmir Ticaret Odası. (2019). *İZTO Devlet Teşvikleri Dosyası*. <http://izto.org.tr/>:
http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/7172_1570455463.pdf adresinden alındı

- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. <http://www.sbb.gov.tr: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden alındı
- Kalkınma Bakanlığı. (2014-2018). *Onuncu Kalkınma Planı*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- KBS. (2019). *KOBİ Bilgi Sistemi*. <https://www.kosgeb.gov.tr/>. adresinden alındı
- KOSGEB. (2018, Mart 3). KOSGEB İcra Komitesi Kararı 2018/05. Ankara. <https://www.kosgeb.gov.tr/>: <https://kds.kosgeb.gov.tr/UI/MevzuatDokuman.aspx> adresinden alındı
- KOSGEB. (2019). *Destek Programı İzleme ve Değerlendirme Kılavuzu*. Ankara: KOSGEB.
- KOSGEB. (2019). *Genel Destek Programı*. <https://www.kosgeb.gov.tr/>: <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1230/genel-destek-programi> adresinden alındı
- KOSGEB. (2019). *Genel Destek Programı*. <https://www.kosgeb.gov.tr/>: <https://kds.kosgeb.gov.tr/UI/MevzuatDokuman.aspx> adresinden alındı
- KOSGEB. (2019). *İşletme Geliştirme Destek Programı*. <https://www.kosgeb.gov.tr/>: <https://kds.kosgeb.gov.tr/UI/MevzuatDokuman.aspx> adresinden alındı
- KOSGEB. (2019). *Mevzuat*. <https://www.kosgeb.gov.tr/>: <https://kds.kosgeb.gov.tr/UI/MevzuatDokuman.aspx> adresinden alındı
- NRW Bank. (2019, Kasım). *NRW.BANK.Mittelstandskredit*. <https://www.nrwbank.de: https://www.nrwbank.de/de/foerderlotse-produkte/NRWBANKMittelstandskredit/15207/nrwbankproduktdetail.html> adresinden alındı
- OECD. (2019). *Annual Growth Rates*. <https://stats.oecd.org/: https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=60703#> adresinden alındı
- OECD. (2019, Ağustos). *Real GDP forecast*. <https://data.oecd.org/: https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm> adresinden alındı
- Rekabet Kurumu. (2019, Ağustos 05). *Fuarcilik Sektör İncelemesi Raporu*. <https://www.rekabet.gov.tr/: https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/sector-raporlari/fuarcilik-sektor-incele> adresinden alındı
- Rekabet Kurumu. (2019, Ağustos 05). *Fuarcilik Sektör İncelemesi Raporu*. <https://www.rekabet.gov.tr/: https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/sector-raporlari/fuarcilik-sektor-incele> adresinden alındı
- Sarıçay, Ş. (2010). *Küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) yönelik fuar teşvikleri ve fuarların Türkiye ekonomisine katkısı*. <https://tez.yok.gov.tr/: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> adresinden alındı
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019-2023). *On Birinci Kalkınma Planı*. Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

- Sülün, U. (2006). *İhracatın geliştirilmesinde fuar, sergi ve panayirlara yönelik mali teşviklerin etkinliği (1990-2005 dönemi analizi)*. <https://tez.yok.gov.tr/>: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (1985, Ocak 8). *Mevzuat Bilgi Sistemi*. <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.3143.pdf> adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2004, Haziran 1). *Mevzuat Bilgi Sistemi*. <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5174.pdf> adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2018, Temmuz 10). *Mevzuat Bilgi Sistemi*. <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (1995, Haziran 1). *Resmi Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/>: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22300.pdf> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2017, Ocak 1). *Sektörel Nitelikli Uluslararası Yurt İçi Fuarların Desteklenmesine İlişkin 2014-4 Sayılı Karar'ın Uygulama Usul ve Esasları*. <https://www.ticaret.gov.tr/>: <https://ticaret.gov.tr/data/5b868a8d13b87818a009d3b0/Sekt%C3%B6rel%20Nitelikli%20Uluslararası%C4%B1%20Yurt%20i%C3%A7i%20Fuarlar%C4%B1n%20Desteklenmesine%20%C4%B0li%C5%9Fkin%202014-4%20Say%C4%B1%C4%B1%20Karar%C4%B1n%20Uygulama%20Usul%20ve%20Esaslar%C4%B1%20> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). *Destek Alabilecek Sektörel Nitelikli Yurt İçi Fuarlar*. <https://www.ticaret.gov.tr/>: <https://ticaret.gov.tr/ihracat/fuarlar> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019, Mayıs). *Ticaret Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberi*. <https://www.ticaret.gov.tr/>: https://ticaret.gov.tr/data/5b87fac913b8761160fa1cf0/Devlet_Yardimlari_Rehberi.pdf adresinden alındı
- TDK. (2019, Ağustos 05). *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://sozluk.gov.tr>: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TOBB. (2008, Mayıs 7). *Yurt İçi Fuar Katılımında Kadın Girişimcilerin Desteklenmesi Projesine İlişkin Yönerge*. <https://www.tobb.org.tr/>: <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Documents/Fuar/yonerge.doc> adresinden alındı
- TOBB. (2010). *Fuarlar Müdürlüğü*. <https://www.tobb.org.tr/>: <https://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Sayfalar/MudurlukHakkinda.php> adresinden alındı

- TOBB. (2015, Ocak 01). *Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar*.
<https://www.tobb.org.tr/>:
<https://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Sayfalar/FuarlarMevzuat.php> adresinden alındı
- TOBB. (2019, Ağustos 05). *İstatistikler*. <https://www.tobb.org.tr/>:
<https://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Sayfalar/Istatistikler.php> adresinden alındı
- TOBB. (2020). *Fuar Düzenleyicileri*. <https://www.tobb.org.tr/>:
<https://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Documents/FUARLAR/duzenleyiciler.xlsx>
adresinden alındı
- TÜİK. (2016). *Türkiye İstatistik Kurumu İş Kayıtları*. <https://tuik.gov.tr/>:
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=145&locale=tr> adresinden alındı
- TÜİK. (2019, Ekim). *Türkiye İstatistik Kurumu Girişim Özelliklerine Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2018*.
<http://www.tuik.gov.tr>: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30664> adresinden
alındı
- TÜİK. (2019). *Türkiye İstatistik Kurumu Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri*. <https://tuik.gov.tr/>:
<http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBArama.do> adresinden alındı
- TÜİK. (2019, Mayıs 7). *Türkiye İstatistik Kurumu Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri, 2017*.
<http://www.tuik.gov.tr>: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30910> adresinden
alındı
- TÜİK. (2019, Ekim 24). *Türkiye İstatistik Kurumu Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri, 2018*.
<http://www.tuik.gov.tr>: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30911> adresinden
alındı
- UFI. (2017, 2017 Edition Revised December 2018). *World Map of Exhibition Venues*.
<https://www.ufi.org>: [https://www.ufi.org/wp-
content/uploads/2018/12/UFI_World_Map_of_Venues_2017_revDec18.pdf](https://www.ufi.org/wp-content/uploads/2018/12/UFI_World_Map_of_Venues_2017_revDec18.pdf) adresinden
alındı
- UFI. (2019, Aralık). *Global Economic Impact of Exhibition*. <https://www.ufi.org>:
[https://www.ufi.org/wp-
content/uploads/2019/12/Global_Economic_Impact_of_Exhibitions_Dec2019.pdf](https://www.ufi.org/wp-content/uploads/2019/12/Global_Economic_Impact_of_Exhibitions_Dec2019.pdf)
adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2019). *Ulusal Tez Merkezi*.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
adresinden alındı